T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE VE ORTA DOĞU ÜLKELERİ ARASINDAKİ SU SORUNU EKSENLİ RİSKLER İLE POTANSİYEL ÇATIŞMAYA ETKİLERİ VE HİDROPOLİTİK YAKLAŞIMLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERBAY İLHAN

ANABİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI : SİYASİ TARİH

TEZ DANIŞMANI : Doç Dr. Kenan DAĞCI

KOCAELİ, 2009

T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE VE ORTA DOĞU ÜLKELERİ ARASINDAKİ SU SORUNU EKSENLİ RİSKLER İLE POTANSİYEL ÇATIŞMAYA ETKİLERİ VE HİDROPOLİTİK YAKLAŞIMLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan : Serbay İLHAN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarih ve No: 15.07.2009-2009/17

Doç.Dr. Kenan DAĞCI **Doç.Dr. M.Efe ÇAMAN** **Yrd.Doç.Dr. M.Mert SUNAR**

KOCAELİ, 2009

ÖNSÖZ

Küresel ısınma paralelinde artan sıcaklık değerleri iklimlerin dengesini bozarak süratle dünya su kaynaklarının azalmasına neden olmaktadır. Suyun azalması ise, tüm dünyada yaşananan ve gelecek dönemlerde çok daha sancılı olarak yaşanması muhtemel krizlerin yaklaştığını göstermektedir.

Ekvatoral kuşağa yakın, sıcaklık ortalamaları yüksek, çölleşmiş ve süratle çölleşmekte olan birçok ülke vardır. Türkiye'nin özellikle güney kısımları ile Orta Doğu ülkeleri su konusunda ciddi sıkıntıları olan coğrafi özelliklere sahiptir.

Yaşamın temel kaynağını oluşturan su, diğer doğal kaynaklardan farklı olarak, ekonomik değeri yanında, sosyal bir nitelik taşımakta ve bu özelliği ile teknik verilerden soyutlanarak politik amaçlar için kullanılmaya çok uygun bir ortam oluşturmaktadır. Bu bağlamda, yağışın az olduğu bölgelerde su ile ilgili tartışmalar ve savaşlar yoğunlaşmaktadır.[1] Bu durum paralalelinde Türkiye ve Orta Doğu'lu komşuları arasında geçmişte yaşanan su eksenli sorunlar suyun azalması nedeniyle gelecekte çok daha ciddi boyutta yaşanabilir.

Araştırmaya konu teşkil eden su, stratejik ve hayati unsurları nedeniyle her geçen gün yeni bir boyut kazanmaktadır. Bugün olduğu gibi gelecekte de su sorunu ile yüz yüze gelecek olan Orta Doğu ülkeleri, Türkiye'ye komşu ya da Türkiye'nin yakın çevresinde yer almaktadır. Bu durum değerlendirildiğinde, bölgede çıkabilecek bir kriz, doğrudan veya dolaylı yoldan Türkiye'yi mutlaka etkileyecektir. Orta ve uzun vadede uygun stratejiler geliştirilmediğinde, konu Türkiye'yi zor durumda bırakabilecek bir meseledir. Türkiye bugünkü mevcut coğrafyasını değiştiremeyeceğine göre, çevresindeki gelişen durumları dikkate almak durumundadır.

Bu çalışmanın yapılmasındaki amaç; özellikle küresel ısınma çerçevesinde azalan su konusunda Türkiye'nin güney komşuları ile olan ilişkilerini analiz etmek, bölge aktörlerinin su konusunda sahip olduğu kozları ve bu kozları politik ilişkilerinde nasıl kullandıklarını ortaya koymak, çatışma potansiyelleri ile ülkelerin hidropolitik yaklaşımlarını incelemektir.

Konu hakkında literatürde çok miktarda yerli ve yabancı kaynağa ulaşmak mümkündür, ancak bahse konu eserler daha ziyade su konusunda Orta Doğu coğrafyasını incelemiş, Türkiye ile Orta Doğu'lu komşuları arasındaki su politikalarına çok fazla yer verilmemiştir. Bu durumun

[1] Maryann Bird, "**Dried Out"**, Time, 7 Mayıs, 2001, ss.48-51.

en önemli nedeni; Türkiye'nin Orta Doğu'lu komşularına göre su sorunları konusunda aynı kulvarda değerlendirilmemesiydi. Ancak dünya hızla değişiyor ve Türkiye su sorunları konusunda süratle komşuları ile aynı çizgiye yaklaşmaktadır. Türkiye su sorunları bakımından yıllardır su sorunu bahsinde ilk akla gelen ülkeler arasına, yani Orta Doğu'lu ülkeler arasına kaymaktadır.

Bu durumda, Türkiye ile Orta Doğu'lu komşularının su eksenli risklerini, potansiyel çatışma ihtimallerini ve hidropolitik yaklaşımlarını incelemek gerekmektedir. Çalışmamda incelediğim coğrafya için su çok ciddi bir sorundur, geçmişte yaşanan sorunlar gelecekte yaşanacakların habercisidir, bu nedenle konu hakkında ciddi bir bilgi birikimine ihtiyaç vardır. Umuyorum ki bu çalışma konu hakkında bilgi birikiminin oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Konu üç bölümde incelenmiştir. "Teorik Arka Plan" adlı ilk bölümde konu hakkında sıkça kullanılan temel kavram ve tanımlar ile uluslararası hukukta su sorunları konusunda genel yaklaşımlar ele alınmıştır.

"Su Sorununun Orta Doğu ve Türkiye Coğrafyasındaki Stratejik Boyutu" adlı ikinci bölümde suyun stratejik değerini ve bölgedeki su kaynaklarının özellikleri ile ülkelerin yararlanma durumları incelenmiştir.

"Hidropolitik Yaklaşımlar ve Çatışma Potansiyelleri" adlı son bölümde ise bölgedeki aktörlerin konu üzerine ürettiği politikalar ile gelecekte yaşanması muhtemel çatışma potansiyelleri üzerine teoriler araştırılmıştır.

Bu çalışmayı hazırlarken uzun saatler ve günler boyunca moral desteğini benden esirgemeyen sevgili eşim Meral ve oğlum Ertürk Berke'ye, kaynakları kullanmam konusunda bana çok yardımcı olan Donanma K.lığı kütüphanesi müdürü ve çalışanlarına ve başından sonuna kadar konu hakkında beni yönlendiren Yalova Meslek Yüksek Okulu Müdürü sayın Hocam, Doç.Dr.Kenan DAĞCI'ya teşekkürlerimi sunarım.

Kocaeli, Mayıs 2009 Serbay İLHAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ……..……...İ

İÇİNDEKİLER……...…….....İİİ

ÖZET……...……Vİİ

ABSTRACT…….....İX

KISALTMALAR…….....Xİ

GİRİŞ…….1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ARKA PLAN

1. TEMEL KAVRAMLAR VE TANIMLAR…….....8

1.1. Uluslararası Hukukta Uluslararası Sular ile İlgili Kavramlar ……...…..8

2. ULUSLARARASI HUKUKTA SU SORUNA İLİŞKİN TEMEL YAKLAŞIMLAR…...……..……..……11

2.1. Faydalanma Hakkının Kapsamına İlişkin İleri Sürülen Doktrinler……..13

2.1.1. Mutlak Egemenlik (Harmon) Doktrini……..……13

2.1.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini…….....15

2.1.3. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini……..…16

2.1.4. Adil (Hakkaniyete Uygun) Kullanım Doktrini…….....17

2.2. Dünya'daki Sınıraşan Su Sorunları ve Yapılan Antlaşmalar……...…18

2.3. Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Denizcilik Dışı Kullanımlarına İlişkin Sözleşme (21 Mayıs 1997)……..……...20

2.4. Sınıraşan Sulara İlişkin Yapılan ve Kabul Edilen En Son Çalışmalar…….....25

2.5. Orta Doğu'daki Su Sorunlarında Türkiye'nin Yeri ve İlgili Düzenlemeler……..…..25

2.5.1. Dicle ve Fırat Nehri ile İlgili Hukuki Düzenlemeler…….……25

2.5.2. Asi Nehri ile İlgili Hukuki Düzenlemeler…….28

İKİNCİ BÖLÜM

SU SORUNUNUN TÜRKİYE VE ORTA DOĞU COĞRAFYASINDAKİ STRATEJİK BOYUTU

1. SU VE STRATEJİK DEĞERİ……29

1.1. Suyun Değeri……....29

1.2. Dünyadaki Mevcut Durum ve Su Sıkıntısının Boyutları……....31

1.2.1. Dünyadaki Mevcut Su Potansiyeli……31

1.2.2. Dünyada Küresel Isınma ve Su Sıkıntısının Boyutları…….…….33

1.2.2.1. Küresel Isınmanın Dünyadaki Etkileri……...……..34

1.3. Su Sorununa Etki Eden Hususlar……...37

1.4. Suyun Kalitesinin Korunması……....38

1.5. Su Kıtlığını Belirleme İndeksleri……..…..38

2. BÖLGEDEKİ SU KAYNAKLARI……..……..40

2.1. Genel Durum……...……....40

2.2. Türkiye'den Doğan ve Türkiye Dışında Denize Dökülen Nehirler……..…46

2.2.1. Fırat Nehri……...……...46

2.2.1.1. Fırat Nehri Su Potansiyeli……...……...…...47

2.2.1.2. Havzanın Hidrolojik Özellikleri……...…….…..48

2.2.1.3. Fırat Havzasının Değerlendirilmesi……...…….50

2.2.2. Dicle Nehri……...…..51

2.2.2.1. Dicle Nehri Su Potansiyeli…….....52

2.2.2.2. Havzanın Hidrolojik Özellikleri…….....53

2.2.2.3. Dicle Havzasının Değerlendirilmesi……...……...54

2.3. Türkiye Dışından Doğan ve Türkiye'de Denize Dökülen Nehirler…….……58

2.3.1. Asi Nehri……...…….58

2.3.1.1. Asi Nehri Su Potansiyeli……..59

2.3.1.2. Asi Havzasının Değerlendirilmesi……...……...……....59

2.4. Türkiye'nin Su Kaynaklarından Faydalanma Şekilleri……...…..……...60

2.4.1. Güneydoğu Anadolu Projesi……...……...61

2.4.1.1. GAP'ın Gelişim Süreci ve Temel Stratejileri……...….67

2.4.1.2. GAP'ın Başlıca Amaçları……72

2.4.1.3. GAP'ın Suriye ve Irak'a Etkileri……...……...75

2.4.1.4. GAP'ın Sonuçları……...…….78

2.4.2. Fırat Nehri'nin Suriye ve Irak'ın Tarımsal ve Ekonomik Yapısına Etkisi……...80

2.4.3. Dicle Nehri'nin Suriye ve Irak'ın Tarımsal ve Ekonomik Yapısına Etkisi……...82

3. SINIRAŞAN SULAR SORUNU……....82

3.1. Türkiye ile Suriye ve Irak Arasında Dicle-Fırat Nehirleri ile İlgili Sorunlar……..…..82

3.2. Türkiye ile Suriye Arasında Asi Nehri ile İlgili Sorunlar……....86

3.3. Sınıraşan Suların Türkiye-Suriye-Irak İlişkilerindeki Yeri…….88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİDROPOLİTİK YAKLAŞIMLAR VE ÇATIŞMA POTANSİYELLERİ

1. HİDROPOLİTİK YAKLAŞIMLAR……...92

1.1. Türkiye'nin Yaklaşımı…….……..92

1.1.1. Suriye ile İlişkiler…….…..93

1.1.2. Irak ile İlişkiler…….…….…95

1.1.3. İsrail ile İlişkiler…….……96

1.1.4. İran ile İlişkiler…….……96

1.1.5. Orta Doğu'nun Diğer Ülkeleri ile İlişkiler……...…...……..96

1.2. Suriye ve Irak'ın Yaklaşımı……...….99

1.3. Arap Ülkelerinin Yaklaşımı……102

1.4. İsrail ve ABD'nin Yaklaşımı……...……...……...103

1.5. Türkiye'nin Çözüm Önerileri……...……105

1.5.1. Barış Suyu Projesi……...……..105

1.5.2. Manavgat Çayı Su Projesi……...…….108

2. ÇATIŞMA POTANSİYELLERİ……...…….111

2.1. Türkiye'nin Orta ve Uzun Vade de Orta Doğu Politikasına Tesir Eden Hususlar ve Bölgede Olabilecek Muhtemel Gelişmeler ……111

2.2. Türkiye-Suriye-Irak Arasında Su Sorunu Savaş Sebebi Olabilir mi? ……..…116

2.3. Küresel Isınma ve Orta Doğu Bölgesini Bekleyen Tehlike……...……119

SONUÇ…….122

EKLER……125

EK 1 Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Denizcilik Dışı Kullanımlarına İlişkin Sözleşme…….125

EK 2 Orta Doğu Barış Suyu Boru Hattı Haritası……...……135

EK 3 Orta Doğu Ülkelerinin Su Kaynakları Haritası……..……..136

KAYNAKLAR……137

ÖZGEÇMİŞ……145

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
SİYASİ TARİH

ÖZET

Türkiye ve Orta Doğu Ülkeleri Arasındaki Su Sorunu Eksenli Riskler ile Potansiyel Çatışmaya Etkileri ve Hidropolitik Yaklaşımlar

Küresel ısınma paralelinde Dünya sıcaklık ortalamaları sürekli artmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak Dünya su kaynakları hızla azalmaktadır. Bu durum değişmediği sürece su azalan bir değer olarak karşımıza çıkacaktır. Su, özellikle ekvatoral bölgeye yakın bazı kuşaklar için yüksek sıcaklıklar nedeniyle çok ciddi bir sorundur.

Mevcut uluslararası kukuk kuralları bu sorunun çözümü ve suların paylaşımı konusunda yetersizdir. Konu hakkında ciddi yaptırımlar oluşmamıştır, bu durum ülkelerin suyun paylaşımı konusunda keyfi uygulamalara yönelmesine neden olmaktadır.

Türkiye'nin Güneydoğu bölgesi ve bölgedeki komşu ülkeleri su sıkıntısı yaşayan bir coğrafyada yer almaktadır. Bu nedenle, mevcut su potansiyelinin paylaşımı sorunlara ve çatışma risklerine neden olmaktadır. Türkiye genel olarak ABD ve Meksika arasındaki Rio Grande nehrinin su paylaşımını kendi su politikası için referans kabul etmektedir.

Bölge genel olarak değerlendirildiğinde su konusunda en zengin ülke Türkiye'dir. Komşu ülkeler Suriye ve Irak ise su konusunda Türkiye'ye bağımlı bir durumdadır. Sorun bu durumdan kaynaklanmaktadır. Türkiye suyun paylaşımı konusunda uluslararası antlaşmalarla kendisine tanınan hakları kullanmak istemektedir. Türkiye'nin bölgede sahip olduğu su kaynaklarının büyük çoğunluğu Doğu Anadolu'daki dağlardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Türkiye bu sular üzerinde güç sahibi olmak istemektedir. Ancak komşularına vermesi gereken miktarda suyun akışına da izin vererek hakkaniyet konusuna dikkat etmektedir. Bölgede inşa ettiği barajlar ile suyun düzenli akışını ve yetersiz olduğu dönemler için suyun depolanmasını amaçlamıştır. GAP projesi bölgede suyun paylaşımı konusunda etkin bir rol oynamaktadır.

Sınır komşumuz olmayan diğer Arap Ülkeleri ve İsrail'de, su konusunda ciddi yetersizliklere sahiptir. Bu nedenle, Türkiye tarafından hem sınır komşuları, hemde diğer Orta Doğu ülkelerine su satabilmeküzere projeler geliştirilmiştir. Ancak bu ülkelerin su konusunda Türkiye'ye bağımlı olmak istememeleri üzerine ürettikleri politik yaklaşımları bu projelerin geliştirilememesine neden olmuştur.

Suyun paylaşımı konusu geçmişte özellikle İsrail'in komşuları ile çatışmasına neden olmuştur. Çatışma potansiyelleri hep gündemde olacaktır, ancak askeri güç farklılıkları şimdilik buna imkan vermemektedir. Türkiye sahip olduğu askeri güç ile su konusunda sıkıntıları olan Suriye ve Irak'ın üzerindedir. Bu nedenle, çatışma potansiyelleri yakın gelecekte düşük bir ihtimal olarak gözükmektedir. Ancak su, bölgenin ekonomik, politik ve sosyal yaşamı için çok önemli bir faktör olmaya devam edecektir.

Tezi Hazırlayan	: Serbay İLHAN
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Kenan DAĞCI
Tez Kabul Tarih ve No	: 15.07.2009-2009/17
Jüri Üyeleri	: Doç. Dr. Kenan DAĞCI
	Doç. Dr. M. Efe ÇAMAN
	Yrd. Doç. Dr. M. Mert SUNAR

T.R.
KOCAELI UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTION
INTERNATIONAL AFFAIRS
POLITICAL HISTORY

ABSTRACT

Water Problems between Turkey and Middleeast Countries and its effects for the Conflict Potentials and Hydropolitic Aproachs.

Earth's avarage temparature is dramatically increasing parallel to the global warming. As the result of this, global water resources are fastly decreasing. If this situation doesn't change, water is going to become less worth. Waterless is a seriously problem, especially at the Ecuador and its border zone because of high temperature.

International laws are not effective for solving this problem and sharing the water. There are no laws sanctions, for that reason countries go towards to arbitrary behaviours for sharing water.

South Eastern in Turkey and border countries are at the geography which has got water problem. Consequently; sharing of the water resources causes to problems and potential states of conflict. In general, Turkey accepts water politics as a referance, which belongs to sharing the Rio Grande's water between USA and Mexico.

In general, Turkey is the richest country at the area, according to the water resources. Syria and Iraq which are border countries dependent to Turkey for water. This problem is caused from this sitution. Turkey want to use rights which given to international solemn agreement, for sharing the water. Most of the Turkey's water sources which at the area are being born of the Eastern Anatolia Mountains. So, Turkey wants to be stronger on this water for power. But Turkey gives permission to flow for water which has to give border countries for carefully to be justice. Dams which built by Turkey, purpose to ordinary water flow and store, when the waterless seasons. GAP Project has got an effective rule for sharing the water.

Other Arabic countries and Israel which they are not our border countries have got seriously waterless problems. For that reason, water selling projects are being developed by Turkey to border and the other Middle East countries. But, these countries don't want to be dependent to Turkey for water. Additionally, their political aproachs rejected the water projects.

Sharing the water caused conflict between Israel and its neighbours at the past. Conflict potentials are going to be on agenda ever time, but military power differances are not to allow to conflict now. Turkey has got more power military force than Syria and Iraq which has got water problems. So, conflict potentiols are looked fallen probability at the next. But, water is going to be continuing very important effect for the economical, political and social life at the area.

Prepared by	: Serbay İLHAN
Thesis Advisor	: Doç. Dr. Kenan DAĞCI
Approval Date and Number	: 15.07.2009-2009/17
Jury Members	: Doç. Dr. Kenan DAĞCI
	Doç. Dr. M. Efe ÇAMAN
	Yrd. Doç. Dr. M. Mert SUNAR

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
a.y	: Aynı Yazı
BM	: Birleşmiş Milletler
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri
EPA	: Emerion Protection Agency
GAP	: Güney Doğu Anadolu Projesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HES	: Hidro Elektrik Santrali
OEK	: Ortak Ekonomik Komisyon
OTK	: Ortak Teknik Komisyon
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistan

GİRİŞ

Suyun sadece içmek için değil gıda üretimi ve insan neslinin devamı için önemli olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Su kaynaklarının dünyadaki dağılımı göz önünde tutularak su kıtlığı olan ve olmayan bölgeler diye en azından iki kısma ayırabiliriz. İşte Orta Doğu bu açıdan su kıtlığı bulunan yüzey alanlarından bir tanesidir. Buna ilave olarak nüfusun da bu yörelerde hızla artması suya olan talebin gün geçtikçe fazlalaşmasına sebep olmaktadır. En önemli noktalardan bir tanesi de bu bölgelerdeki ülkelerin yüzey alanlarının küçük olması aynı su toplama havzasında birden fazla su kıtlığı çeken devletlerin bulunmasıdır. Küçük olan bu devletlerin bir taraftan kendi kendilerine gıda bakımından yeterli hale gelmeye, diğer taraftanda ekonomik olarak gelişebilmek için suya ihtiyaçları vardır. Hal böyle olunca da çok küçük su toplama alanlarının bile her bir devletin sahip olmak istediği hedef alanlar haline gelmesi kaçınılmazdır. Bu açıdan küçük bölgesel su toplama alanlarında ve küçük devletler arasında su sorunları doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Bugün birçok kişinin su problemleri diye nitelendirdiği anlaşmazlıklar aslında büyük alanları kapsamamaktadır. Ancak Orta Doğu'daki küçük ölçekli su sorunlarının ölçeğinin büyütülerek özellikle Türkiye'nin de böyle bir sorunlar yumağına katılması istenmektedir. Halbuki Türkiye bölgede savaş değil barışın gelişmesine sahip olduğu kaynaklar ve anlayış sayesinde yardımcı olabilecek yegane devlettir. Türkiye'den kaynaklanan Dicle ve Fırat nehirlerininde Kuzey Irak'ta ortaya çıkarılabilecek bazı devletçikler ile küçük ölçeklere parçalanarak su sorununun şiddetini artırmak bazı yabancı ülkelerin çıkarları için yararlı olabilir. Bu bakımdan Türkiye'nin güneyinde ortaya çıkabilecek her türlü yeni devlet fikrinin muhtemel su sorunları açısından da değerlendirilmesi gereklidir.

Yer yüzünde su kıtlığı yaşayan bölgelerin başında gelen Orta Doğu dendiğinde, akla hemen jeopolitik ve jeostratejik yaklaşımlar, bir çoğu on yıllardır devam eden siyasi ve ekonomik çatışmalar ve küresel boyutta, çok yönlü rekabet ve çekişmeler gelir.

Dağılan Sovyetler Birliği'nin son devlet başkanı Mihail Gorbaçov'un, Türkçe'ye de çevrilen "Yerküre Manifestom" isimli kitabından alıntıladığım ve su probleminin tarihi genel karakterini belirten aşağıdaki pasaj, meselenin düne ve bugüne ait, siyasi ve sosyal boyutuna işaret ediyor.

"*Antik dönemlerden, hatta şehirleri Lagaş ve Umma'nın Dicle'ye ait olduğunu iddia ederek savaşa tutuştuğu Sümerler'den beri, su bütün çatışmaların temel sebebi olmuştur. Amerikalı yazar Mark Twain viskinin tüketim, suyun da kavga sebebi olduğunu yazar. Doğal kaynak hacminin giderek eridiği çağımızda, birçok ülkenin bu kaynakları kendi kontrolü altında tutmak amacıyla zor kullanması ve bunun da bazen silahlı çatışmaya vardığına şahit olmaktayız. Elbette su en önemli hayat kaynağı olunca, yeryüzündeki su kaynaklarının azalmasının en tirajik sonuçlar doğurması normaldir. Dinler ve ideolojiler gibi su meselesi de halk yığınlarını ayaklandırabilir. Bugün dünyada her beş kişiden biri içme suyundan mahrumdur ve durum özellikle Orta Doğu, Afrika, Orta Asya ve Güney Doğu Asya'da oldukça vahimdir...*" [2]

Komünist Blok liderliğinden "Yeşil Haç" kuruluşunun başkanlığına geçen Gorbaçov'un, "Hayatın ve Çatışmaların Kaynağı" olarak işaret ettiği su meselesini Orta Doğu ölçeğinde, genel hatlarıyla iki ayrı yönden ele almak konunun daha iyi anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Birincisi, bölgedeki önemli su kaynaklarının paylaşımı ile alakalı mevcut sorunlar ve bu sorunlara, uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk çerçevesinde çözüm arayışları, yani konunun diplomatik, siyasi ve hukuki boyutudur. İkincisi de, bugüne göre gelecekte daha şiddetli derecede hissedilecek olan su kıtlığına çare bulmak için, öncelikle ülkeler arası teknik ve ekonomik işbirliğine dayanan, bilimsel ve ticari tarafı ağır basan arayış ve faaliyetlerdir. Bu da temelde, insanlığın refah seviyesini etkileyen, yani daha yüksek bir medeniyeti hedef alan sosyal ve kültürel boyuttur.

İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için en temel madde olan su, ekonomilerin gelişiminde ve çevrenin korunmasında yine aynı önemi taşımaktadır. Günümüzde dünyanın birçok yerinde içilebilir suyun elde edilmesi en önemli problem haline gelmeye başlamıştır.[3]

Uluslararası Bilim Kurulu tarafından su sorunu küresel ısınmadan sonra en önemli çevre sorunu olarak ilan edilmiştir. Yine, gün geçtikçe artan küresel ısınmanın dünyada ve

---

[2] Mihail Gorbaçov, **Yerküre Manifestom**, Çev. Faruk Turan, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul 2003, ss.93-94.

[3] Ashok Swain, **A New Challenge:Water Scarcity in The Arab World**, Arab Studies, Winter 1998, s.1, http://search.global.epnet.com, Erişim Tarihi: 11 Ocak 2009.

özellikle Orta Doğu'da çok büyük su sıkıntılarına neden olabileceği değerlendirilmektedir.[4] Günümüzde su sorunları konuları; dünya nüfus artışı, su kaynaklarının etkin kullanımı için ihtiyaç duyulan finansman sorunları, çevre kirlenmesi, suyun tarımsal amaçlı kullanımı ve suyun kalitesinin korunmasıdır.

UNICEF raporlarına göre, dünya çapında her yıl 40000 çocuk (büyük çoğunluğu Afrikalı olmak üzere) suya bağlı hastalıklardan ve açlıktan ölmektedir. Afrika nüfusunun %40'ı, su kıtlığına bağlı olarak oluşan hastalıklardan dolayı ölüm riskiyle karşı karşıyadır. Şu an ne Orta Doğu, ne de Kuzey Afrika su kısıntılarına göğüs gerebilmektedir.[5]

Hayat için gerekli olan kaynakların artan nüfus ile birlikte hızlı bir şekilde tüketimi, ihtiyaçları giderek karşılayamaz hale gelmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu sonucun getirdiği endişe ile uluslararası ilişkiler yönlendirilmekte, geleceğe yönelik planlar ve araştırmalar, iktisadi ve siyasi ittifaklar, savaş ve silahlanma yarışlarıyla, tayin edilen dış politika esasları büyük oranda enerji, verimli topraklar ve su kaynakları üzerine inşa edilmektedir.

Halihazır durum itibariyle, içinde yaşadığımız yüzyılda dünyanın en stratejik ve hayati unsurlarından biri konumunda olan "su" yakın gelecekte şimdiden uygun politikalar yürütülmezse Orta Doğu'nun en önemli sorunu olacaktır.

Orta Doğu'daki petrol zenginliğinin, tespit edilmiş petrol kaynakları ile sınırlı ve temelde geçici olması nedeniyle, Orta Doğu ülkelerini gelecekte çok ciddi bir su problemi beklemektedir. Çünkü, zenginlik kaynağı petrol giderek tükenmekte ve kıt kaynak durumundaki suyun değeri her geçen gün artmaktadır. Konu hakkında yapılan araştırmalar göstermektedir ki, petrolün yerini başka bir enerji kaynağı alabilecektir, fakat suyun yerini doldurmak imkansızdır. Ülkeler, içilebilir su elde etmek maksadıyla kullandıkları pahalı yöntemleri terk etmek durumuyla karşı karşıya kalacaklardır. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli, önemli bir unsur olan su; yakın bir gelecekte barışçı yaklaşımlar ve politikalar üretilmezse, Orta Doğu'da temeli su merkezli soğuk ve hatta sıcak savaşların bir sebebi olacaktır. Çünkü su yaşam için vazgeçilmez olduğu kadar, aynı zamanda ülkenin refah ve mutluluğunun da önemli bir yapı taşıdır.

---

[4] Swain a.g.e., s.2.

[5] Joyce Starr, **Foreign Policy 'Water Wars**, Spring 1991, ss.1-2, http://search.global.epnet.com, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2008.

Deneyimli bir diplomat, Türkiye'nin Orta Doğu için önerdiği Barış Suyu görüşmeleri sırasında şu düşünceleri dile getirmiştir: "Su, bu bölgede petrolden daha kıymetli ve yokluğu ancak havayla kıyaslanabilecek bir unsurdur."[6]

Amerikan Televizyonlarında bile zaman içinde yapılan açıklamalarda "Günümüzde suyu kontrol eden Orta Doğu'yu kontrol eder ve kim Orta Doğu'yu kontrol ederse dünya petrol kaynaklarının kontrolünü elinde bulundurur" yorumları yapılmaktadır.[7] Özetle, dünya giderek çölleşmekte, çoraklaşmakta ve temiz-tatlı su kaynakları giderek azalmaktadır. Bu durumda Orta Doğu'daki suyu kontrol etmekten çok işbirliği ile azalan su kaynakları en verimli şekilde kullanılmalıdır.

Karmaşık bir ekonomik ve sosyal coğrafyaya sahip Orta Doğu'daki su sorunlarının bir bölümünün, çeşitli politik amaçlarla, yapay olarak yaratılmış olabileceği değerlendirilmektedir. Bu çerçevede bakıldığında; gerçek ve yapay sorunları birbirinden ayırabilmek için bölgede yer alan kaynaklar arasındaki hidropolitik ve teknik temel farklılıkları ortaya koymak gerekmektedir. Orta Doğu bir çok batılı devlet için sahip olduğu petrolleri nedeniyle önem arzetmektedir. Bu nedenle bölgede politik amaçlarla sorunlar yaratılabilmektedir.

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'ni engellemeye çalışan, Suriye, Irak ve kimi bazı ülkelerin, Türkiye'nin güneydoğusunda faaliyet gösteren PKK terör örgütüne 16 yıl boyunca dolaylı veya doğrudan destek verdikleri bilinmektedir. Zor durumda kaldıkları dönemde, Suriye ve/veya Irak, destekledikleri PKK terör örgütü ile Türkiye üzerinde baskı oluşması için çaba sarfederek daha fazla su elde etmeyi hedeflemiş olabilirler.

Türkiye'nin geleceğini tehdit eden ayrılıkçı terörün bitirilmesinin, sahip olduğu suyun etkin, akılcı ve taviz vermeden kullanılmasıyla mümkün olacağı değerlendirlmektedir. Irak'ta yaşama alanı bulan ve özellikle geçmişte Suriye'den açıkça desteklenen PKK terör örgütünün doğrudan nedeni olarak GAP'ı göstermek gerçekçi olmasa da, terörün Suriye tarafından, GAP nedeniyle desteklendiği değişik kaynaklar tarfından teyit edilmektedir. Bölgedeki terörle mücadele için yapılan harcamalar dikkate alındığında 32 milyar dolarlık bu projeye Suriye'nin etkisi ortadadır.[8] Türkiye 14 yılda terör sebebiyle 84 milyar dolarlık kayba uğramıştır.[9]

---

[6] Sebahattin Şen, **Orta Doğu'da Terör, Su Sorunu, Türkiye ve Orta Doğu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s.170.
[7] Swain, a.g.e., s.3.
[8] Vefa Toklu, **Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 1999, s.133.
[9] Hürriyet, 10.06.1998.

Suriye'nin su sorunu ve özellikle GAP nedeniyle PKK terör örgütüne kendi toprakları içerisinde üs ve destek sağladığı bir gerçektir. İngiltere Stratejik Araştırmalar Enstitüsü tarafından yayımlanan "Orta Doğu'da Su ve İstikrarsızlık" başlıklı 82 sayfalık raporda şunlar belirtilmektedir:

"Türkiye ile Suriye arasında bu çerçevede yapılan anlaşma ve sözleşmeler pratikte hemen hiçbir anlam ifade etmemiştir. Suriye, PKK'yı Türkiye'nin "su" kozu'na, karşı-koz olarak kullanmaktadır." [10]

Avrupa ile Kafkaslar ve Orta Doğu arasında bir köprü durumunda olan ve konumu itibarıyla dünyada benzeri olmayan Türkiye'nin istikrarlı durumunu sürdürebilmesi, sadece kendi güvenliği için değil, aynı zamanda bölge, Avrupa ve dünya barışı için hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye, çevre ülkelerden ve dış güçlerin desteğindeki iç tehdit ortamından doğacak tehdit ve riskleri bertaraf etmek için, güçlü olmak zorundadır.

Bölgesinde sahip olduğu sular açısından en zengin ülke olarak değerlendirilen Türkiye'nin, "su stratejisini-hidrostrateji" geliştirmesi, gereken önemi ve önceliği vermesi gerekmektedir. Aksi taktirde su sorunu bizim için "beka sorunu" olacaktır.

Problemi genel manada değerlendirmek gerekirse şunları ifade etmek doğru olur. Su sanılanın aksine kıt bir kaynaktır. Orta Doğu'da ve dünya üzerindeki miktarı belki değişmemektedir. Ancak, kentleşme ve sanayileşme, tarımda kullanılan ilaçlar gibi nedenlerle kalitesi sürekli azalma eğilimindedir. Ayrıca artan nüfusun beslenme ve diğer ihtiyaçları, verimsiz ve bilinçsiz kullanım, su kaynakları üzerindeki baskıyı arttıran unsurlardır. Bütün bunlara ilave olarak, su kaynaklarının bölgesel bazda dengesiz bir dağılım içinde olduğu göz önünde tutulduğunda, suyun önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu nedenle su, içinde bulunduğumuz yüzyıl içinde stratejik bir doğal kaynak ve sahip olan devletler için de yeni bir güç unsuru olmaya adaydır.

Böyle bir ortamda bazı akarsular birden çok devlet tarafından kullanılmak durumundadır. Devletlerin kendi egemenlik alanlarında kalan akarsu kesimlerini haklı olarak ulusal menfaatleri doğrultusunda kullanma arzuları, aynı akarsuyun diğer kesimini kullanan devlet veya devletleri olumsuz yönde etkilemektedir. Doğal olarak bu durum ilgili devletler arasında uyuşmazlıklara sebep olmaktadır. Birleşmiş

[10]Şen, a.g.e., s.264.

Milletler (BM)'in yayınladığı bir çalışmada bu durumda olan 214 adet su havzasından bahsedilmektedir. Devletler arasındaki su kullanımı ilgili uyuşmazlıklardan karşılıklı işbirliği ile çözümlenenler olduğu gibi, silahlı çatışma potansiyeline sahip olanlar da mevcuttur.

Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirlerinin Orta Doğu'daki ülkelere sınır aşması nedeniyle dünyada var olan bu sorunun kapsamı içine Türkiye'yi de sokmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye, Fırat, Dicle ve Asi dışındaki sınıraşan ve sınır oluşturan akarsuları ile ilgili anlaşmazlıklarını çözümlemiş gözükmektedir. Fırat ve Dicle'nin kullanımı ile ilgili sorun ise Türkiye'nin bütün iyi niyet girişimlerine rağmen, Suriye ve Irak'ın aşırı ve orantısız talepleri, sorunu etkileyen ülkeler arasındaki güvensizlik, Orta Doğu'nun sosyal ve siyasi yapısı, gıda güvenliğini sağlama çabaları gibi diğer faktörlerin de etkisiyle bugüne kadar çözümlenememiştir.

Birden çok devlet tarafından kullanılan sularla ilgili uyuşmazlıklara çözüm bulmak amacıyla uluslararası hukuk alanında da bir takım çalışmalar yapılmıştır. 1950'li yıllardan itibaren başlayan uluslararası hukuktaki gelişmeler, BM'in girişimleri sonucu "Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin Sözleşme"nin 1997 yılında kabulü ile son aşamaya gelmiştir. Türkiye'nin taraf olmadığı bu Sözleşme halihazırda yeterli sayıdaki ülkenin onayını alamadığı için yürürlüğe girememiştir.

Atatürk'ün 1936 yılında, Güneydoğu Bölgesi'ndeki su problemini aşmak maksadıyla verdiği "Bu bölgede bir insanlık gölü inşa edelim" talimatından yirmi dört yıl sonra Keban Barajı Projesi ile başlayan Türkiye'nin Fırat ve Dicle sularından faydalanma girişimleri, aynı zamanda su sorununun da başlangıcı olmuş ve kırk yılı aşkın bir süredir çözülememiştir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde en büyük iki su kaynağı olan Fırat ve Dicle düşünülerek, Orta Doğu'daki su sorununun boyutları, sorunun gerçek nedenlerinin neler olduğu, Fırat, Dicle ve Türkiye'nin sahip olduğu diğer iç sular kullanılarak sorunun nasıl çözümlenebileceği, Türkiye'nin sorunun çözümü çerçevesinde uluslararası hukukun herhangi bir zorlamasıyla karşılaşıp karşılaşmayacağı, Türkiye'nin, sorunu milli menfaatleri doğrultusunda çözebilmesi için neler yapması gerektiği, nasıl bir politika izlemesi gerektiği sorularına yanıt bulabilmek için bu konu üzerinde çalışılmıştır.

Çalışmanın faydalı olabilmesi için bir takım hedefler belirlenmiştir. Bunları şu şekildeözetlemek gerekirse;

Orta Doğu su sorunun çözümünde büyük rol oynayacak iki büyük nehrimizi (Fırat-Dicle) ve iç sularımızı da ele alarak;

Suyun stratejik bir madde olarak önemini ortaya koymak,

Dünyadaki mevcut durumu ortaya koymak,

Küresel ısınma ve su sıkıntısının boyutlarını ortaya koymak,

Sınıraşan sular konusunda, uluslararası hukukun gelişimi hakkında bilgi vermek ve Türkiye'ye etkilerini tespit etmek,

Türkiye'nin sınıraşan suları hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır.

Türkiye, Suriye ve Irak arasındaki sınıraşan sular ile ilgili olarak;

Anlaşmazlık konuları,

Tarafların ileri sürdüğü tezler,

Sorunun tarihi gelişimi hakkında bilgi vermek,

Tarafların tutumları dışında sorunu etkileyen diğer faktörleri tespit etmek,

Sorunun nedenlerini araştırmak,

GAP hakkında bilgi vermek,

Orta Doğu'da su sorununun çözümü için Türkiye, İsrail, Irak ve Suriye'nin çözüm önerilerini ortaya koymak,

Su sorununun savaşa sebebiyet verip veremeyeceği konusunda öngörülerde bulunmaya çalışmak,

Su sorununun çözümü ve sularımızdan azami istifade için Türkiye'nin izlemesi gereken politikayı tespit etmek olarak ifade edilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ARKA PLAN

1. TEMEL KAVRAMLAR VE TANIMLAR

Jeopolitik kavram; Devletlerin ulusal güçlerini ve dış politika davranışlarını, ülkelerin coğrafi konumu ve fiziksel çevre ile açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır ve siyasi coğrafya ile eşanlamlıdır. Uygulama ile olan yakın ilgisi nedeniyle de, bir devletin dış politika davranışlarının nedeni olmaktan çok gerekçesi olabilmektedir.[11] Stratejik durumun tanımı ise, "Sayı ve niteliği devamlı değişen konu ve ortamlarda karşı karşıya gelen zıt iradeler arasında, belirli etki ve tepkiler şeklinde ortaya çıkan, ve zamanla değişik kapsam ve nitelikte farklı tepkilere doğru gelişim gösteren bir süreç, bu sürecin belirli bir andaki görünümü" şeklinde ifade edilebilir. Bir bölge ile ilgili "stratejik durum" ya bu bölgenin bazı açılardan sahip olduğu belirli potansiyelleri, ya da belirli olay veya olaylar zinciri karşısında arz ettiği önemi ifade eder."[12] Bugün tartışmakta olduğumuz bölgenin su meselesi de, bölgesel ve devletlerarası bir sorun olmakla, uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde çözüm aranan bir konu. Ancak hemen şunu belirtmek gerekir ki, Orta Doğu Su Sorunu, bölgenin yukarıda belirttiğimiz jeopolitik ve jeostratejik özellikleri sebebiyle, dünyanın diğer yerlerindeki benzerlerine göre çok daha çetrefil ve çözümü de o derecede çetin bir meseledir. Çünkü, diğer sorunlar gibi, bunun da direkt ve dolaylı tarafları, benzerlerine göre fazladır. Daha açık söylemek gerekirse, bu bölgedeki her meselenin, her problemin karışanı ve karıştıranı çoktur. "Küresel ve bölgesel seviyede, Orta Doğu her an yüksek derecede ve geniş kapsamlı problem potansiyeline sahip bir bölge olarak önümüze çıkıyor."[13]

1.1. Uluslararası Hukukta Uluslararası Sular ile İlgili Kavramlar

Günümüzde akarsular üzerinde uluslararası terminolojinin son derece karmaşık olduğu görülmektedir. Bu itibarla akarsuların ve uluslararası suların tanımı çeşitli yönlerden yapılabilir.

---

[11] Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Der Yayınları, İstanbul, 1996.
[12] Cengiz Okman, **Su Sorunu ve Orta Doğu'da Stratejik Durum, Su Sorunu, Türkiye ve Orta Doğu**, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1993, ss.401, 413.
[13] Okman a.g.e., s.404.

Bir tanıma göre "*Uluslararası sular, ülkeleri ayıran ayrım çizgisi ya akarsuyun tam ortasından ya da akarsuyun ulaşıma imkân verdiği ulaşım yapılabilen bölümünün ortasından geçer. Ülkeler aralarında yaptıkları anlaşmalarla sınırı belirler*"[14]. Başka bir tanıma göre ise uluslararası sular, akarsuyun coğrafi bakımından kıyıları iki ya da daha fazla ülkenin egemenliği altındaki birbirini kesen veya ayıran sulardır.[15] Sınıraşan sular denildiğinde daha açık bir tanımla iki ya da daha fazla ülkenin topraklarını kat ederek akan, suyun çıktığı ülke ile aktığı ülke arasındaki kullanımı eşit olması söz konusu olmayan sulardır." [16]

Uluslararası akarsu havzası tanımını ilk defa ortaya koyan Uluslararası Hukuk Derneği'dir. Uluslararası Hukuk Derneğine göre uluslararası akarsu havzası, "*iki veya daha çok devletin ülkeleri dahilinde kalan ve içindeki yüzeyde gerek doğal, gerekse suni bütün akarsuların, belli bir alanın sularını akıtarak bir denize mahreci bulunmayan kapalı ülke içi kısımlara açılan ortak mahreçlerde son bulduğu bölgedir.*"[17]

Diğer taraftan uluslararası su yolları, göller ve kanalların tarifini şu şekilde yapmak mümkündür. Uluslararası su yolları, "*Bir devletin ülkesinden doğduktan sonra o ülkenin topraklarından geçerek iki ya da daha çok devlet arasında sınır oluşturan akarsular, uluslararası su yolu olarak kabul edilir.* " Bu su yolunun ulaşıma uygun olması da uluslararası ulaşım açısından uluslararası su yolu sayılmasında bir ölçüt olarak değerlendirilebilir. Uluslararası göller ise "*birden çok devletin paylaştığı göllere uluslararası göl*", uluslararası kanallar ise "*Bir su yolu olarak kullanılmak üzere açılan kanallara uluslararası kanallar*" denir.[18] Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu 43. sayılı bildirgesinde uluslararası sularla ilgili olarak su yolu ve su yolu devleti terimlerini tanımlamıştır.

Dünya üzerindeki miktarı değişmezken kalitesi azalma eğilimde olan, artan nüfusun beslenme ve diğer ihtiyaçları, kentleşme ve sanayileşme gibi nedenlerle olumsuza doğru bozulan ve dengesiz dağılımı nedeniyle dünyanın belli bölgelerinde tehlike işareti vermeye başlayan su ile ilgili konuların çokluğu kavram karışıklığına sebep olabilmektedir.

---

[14] Tiryaki, a.g.e., s.5
[15] Sar, a.g.e., s.57
[16] Neşet Akmandor, **Su Sorununun Fiziksel Boyutları" Orta Doğu Ülkelerinde Su Sorunu**, Nurol Matbaası, Ankara, 1994., ss.5-15.
[17] Sar, a.g.e., s.73.
[18] Tiryaki, a.g.e., ss.1-2.

Uluslararası ilişkilerde de kavramlar ve tanımlar bazen disipline veya sektöre, bazen ülkeye, bazen de zamana göre değişebilmektedir. Uluslararası hukukta ifade edilmiş şekillerine göre, ilgili ülkeye çeşitli sorumluluk ve yükümlülükler getiren bu kavramların başlangıç aşamasında tanımların çok iyi bilinmesi ve bilinçli olarak kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle tez çalışması içinde geçen bazı kavramların açıklamalarının yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur:

Ulusal Akarsular;Kaynağından denize aktığı yere kadar aynı devletlerin sınırları içinde kalan akarsulardır.[19]

Uluslararası Akarsular; İki ya da daha fazla sayıda devletin ülkesinden geçerek denizlere ulaşan veya bu devletler arasında doğal sınır oluşturan akarsulardır. Genelde 20 Nisan 1921 "Barcelona Sözleşmesi" ile belirlenen hukuki statüleri gereği geçiş serbestlikleri vardır. Kıyı devletleri ulaşımı engelleyecek önlemler alamaz ve özel hizmetleri karşılığı dışında hiçbir ücret talep edemezler.[20]

Sınıraşan Sular; Bir devletin topraklarından doğup bir başka devletin veya devletlerin sınırlarını geçerek topraklarında akan sulardır.[21]

Drenaj Havzası; Üzerine düşen kar, yağmur sularını toplayarak aynı akarsu sistemine ileten alana verilen isimdir.[22]

Su Havzası; Bir akarsuyun ve kollarının beslenme alanını oluşturan ve bu akarsuyla kolları ovasında akaçlanan bölgeye denilmektedir. Her su havzası topografyası, iklimsel özellikleri, su, toprak, bitki örtüsü ve faunası ve sahip olduğu tüm doğal kaynakları ile bir bütünlük arz eder ve birbirinden farklı bir yapı gösterir. Bu nedenle su kaynakları planlanması ve yönetiminde bilimsel ve teknik olarak doğal coğrafi alanlar olarak kabul edilir. Hidrografya açısından havza (nehir deltası gibi) aynı bitiş noktasına akan tüm yüzey ve yer altı sularından oluşmaktadır.[23]

---

[19] Cem Sar, **Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı**, Sevinç Matbaası, Ankara,1970, s.50.
[20] Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, http://www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/ha/ha03bhtm/04.htm, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2008.
[21] Olcay Ünver, **Su Kaynakları Mühendisliği Açısından Fırat-Dicle Havzası konulu konuşma metni**, Sınıraşan Sularımız ve Orta Doğu'da Su Sorunu Sempozyumu, İstanbul, 1995, s.2.
[22] Ünver, a.y. s.1.
[23] Ömer Esenyel, **Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması**, Harp Akademileri Basımevi,İstanbul, 2001, s.7.

Kıyıdaş Ülkeler; İki ülke arasında sınırı teşkil eden uluslararası suların kıyısında bulunan ülkelerdir.[24] Örneğin Meriç'e göre Türkiye ve Yunanistan gibi.

Yukarı / Aşağı Kıyıdaş Ülkeler; Sınıraşan sular için kullanılan kavramlar olup, bu tür suların akış yönüne göre yukarı havza konumundaki ülkeler "yukarı kıyıdaş ülke", aşağı havza konumundaki ülke ise "aşağı kıyıdaş ülke" olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, bir sınıraşan su olan Fırat için, Türkiye yukarı kıyıdaş ülke, Suriye ve Irak ise aşağı kıyıdaş ülkeler olmaktadır. Suriye için ise, Türkiye yukarı kıyıdaş ülke, Irak da aşağı kıyıdaş ülke konumundadır.

Memba / Mansap Ülkeleri; Bir akarsuyun herhangi bir noktasına göre, akış aşağısına mansap dendiği için, yukarı kıyıdaş ülke memba ülkesi, aşağı kıyıdaş ülke de mansap ülkesi olarak isimlendirilebilmektedir.[25]

2. ULUSLARARASI HUKUKTA SU SORUNUNA İLİŞKİN TEMEL YAKLAŞIMLAR

Ülkeler arasındaki nehirlerin sınırlarının tespit edilmesi sorunu, nehirlerin ulaşıma elverişli olup olmadığına göre ya da orta çizgi esaslarının kabulüyle belirli bir esasa kavuşturulmuştur. XIX. yüzyılın sonlarına kadar önemli faydalanma şekillerini teşkil eden ulaşım, balıkçılık, tomruk yüzdürülmesi ve küçük çapta sulama gibi, etkileri aynı milli sınır alanlarının içinde kalan fiillerden ulaşım özgürlüğü tartışması konusu hariç, kıyıdaş devletler arasında önemli çıkar çatışmaları meydana getirmediği için uluslararası hukukça çözülmesi gereken bir sorun niteliğinde görülmemiştir. Ülkeler arasında sınıraşan nehirler üzerindeki serbest ulaşım problemleri, değişik zamanlarda yapılan anlaşmalar ve ihdas edilen hukuki düzenlemelerle büyük oranda çözümlenmiştir.[26]

Uluslararası Hukuk Enstitüsü su konusunda ilk defa 1911 yılında yapmış olduğu toplantıda, bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyannamede, birden fazla devletin topraklarında akan nehirlerin kullanılması ve faydalanılması usullerinde devletin diğer devletlere zarar verici davranışlardan kaçınmaları önerilmiştir. Benzer kararlar 1956 ve 1961 yıllarında Salzburg toplantısında Uluslararası Hukuk Enstitüsünde teyit edilmiştir. Uluslararası Hukuk Derneği'nin 1958 yılında Newyork'daki 48 nci toplantısında aldığı

[24] Esenyel, a.g.e., s.6.
[25] Esenyel, a.g.e., s.6.
[26] Orhan Tiryaki, **Sınıraşan Sular ve Orta Doğu'da Su Sorunu**, HAK Yayınları, İstanbul, 1994, s.16.

kararlarda, birden fazla ülkeden geçen nehirlerde devletlerin kendi ülkelerinde yapacağı faaliyetlerle diğer devletlere zarar vermemelerini ve bu hususta iyi niyet kurallarını gözönünde bulundurmalarını önermiştir. İyi niyet şartlarını münferit olaylarda ortaya çıkacak şartlara göre tespit edileceğini bildirmiştir. Uluslararası Hukuk Derneği'nin çeşitli toplantılarında birden fazla ülkenin topraklarından geçen nehirlerden faydalanma kuralları üzerinde yapılan çalışmalarda her ülke kendi ülkesinden akan nehirlerde, egemenliğe sahiptir. Böylece ülkelere, sahip bulunduğu bu haktan yararlanırken, diğer ülkelere zarar vermeden yararlanmaları gerektiği belirtilmiştir.[27]

Uluslararası Hukuk Derneği'nin su konusunda almış olduğu öneri yoruma açık olup, her türlü ihlali meşru sayar nitelikte görülmektedir.[28]

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Uluslararası Hukuk Komisyonu, 15 Aralık 1980 yılında, uluslararası su yollarının seyir dışı kullanımını bir yasa ile düzenlemiştir. Uluslararası Hukuk Komisyonu 17 maddelik bir taslak hazırlamıştır. Hazırlanan bu taslak paylaşılan kaynakların sularını kullanmaktan, sınıraşan nehrin yükselip alçalması ve diğer durumları hakkında bilgi alışverişinden, nehir akışının denetimi için temel hukuki ölçüler getirmeye, suyun ve suya ilişkin tesislerin korunmasına yönelik var olan su tartışmalarını çözümlemek ve yenilerini azaltmak için yapılmıştır. [29]

XX. yüzyılın başından itibaren, sınıraşan suların kullanımında akarsuların sularını depolama ve yatağını saptırma imkanları artmıştır. Teknolojik gelişmeyle birlikte, endüstri ve tarım alanlarında su ihtiyacı artmıştır. Bu ihtiyacın bir gereği olarak sınıraşan sular üzerinde endüstriyel ve tarımsal amaçla hidroelektrik santralleri yapılmıştır. Diğer yandan sınıraşan suların kullanımıyla ilgili entegre su kullanma projeleri uluslararası hukuki bir sorun olarak gündeme gelmektedir.[30]

Uluslararası hukuk açısından sınıraşan akarsularla ilgili çözülmesi gereken iki önemli sorun vardır. Bunlardan birincisi devletleri ayıran akarsularda egemenlik alanlarının tespit edilmesi, ikincisi ise iki ya da daha çok devletin topraklarından geçen, sınıraşan akarsular

---

[27] Rauf Versan, **Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hukuk Açısından Türk-Arap İlişkileri, Su Sorunu, Türkiye ve Orta Doğu**, Bağlam Yayınları, İstanbul 1993, ss.441-446.
[28] Cemal Zehir, **Türkiye ve Orta Doğu Su Meseleleri**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998, s.1.
[29] John Bulloch ve Adel Darwish, (Çeviren Mehmet HARMANOS), **Su Savaşları**, Altın Kitapları Yayınları., İstanbul, 1994, s.149.
[30] Sar, a.g.e., ss.VII-VIII.

üzerinde yapılan endüstriyel veya tarımsal amaçlı kullanım faaliyetlerinin düzenlenmesi ile ilgilidir.[31]

Günümüzde uluslararası suların endüstriyel veya tarımsal amaçlı kullanımıyla ilgili olarak uluslararası hukukta kabul görmüş temel bir hüküm oluşma aşamasında olduğu görülmektedir. Sadece iki veya daha çok ülke arasında sınıraşan su ve sular mevcut ise, bu ülkeler su ve suların kullanımı hakkında ikili görüşmeler yapmaktadırlar. Şayet su ve sular konusunda anlaşmazlık var ise her devletin karşılıklı menfaatine uygun halde çözümlemeye çalışmaktadırlar.

2.1. Faydalanma Hakkının Kapsamına İlişkin İleri Sürülen Doktrinler

2.1.1. Mutlak Egemenlik (Harmon) Doktrini

Genel olarak bu doktrin, yukarı kıyıdaş devletin, aşağı-kıyıdaş devletin etkilenmesini göz önüne almadan, nehir sularını istediği gibi, kısıntısız olarak saptırabilmesi ya da kullanabilmesi olarak tanımlanmaktadır.[32] Mutlak ülke egemenliği görüşü 1895 yılında, ABD Başsavcısı Judson Harmon tarafından ortaya atılmıştır. Judson Harmon'un ABD ile Meksika arasında Rio Grande Nehri ile ilgili olarak ortaya çıkan uyuşmazlıkta verdiği görüş, ABD tarafından uzun süre yerleşmiş bir uluslararası hukuk kuralı olarak ileri sürülmüş ve klasik bir şekle büründürülmüştür.[33]

"*Mutlak ülke egemenliği*" ilkesi, Alman hukukçu Johann Ludwing Klüber tarafından 1851 tarihinde "*Her devlet kendi amaçlarını gerçekleştirmek üzere başka devletler yönünden zararlı etkiler doğursa bile, özellikle, nehirlerin mecralarını değiştirmek suretiyle, ülke sınırları içinde düzenleme yapma hakkına sahiptir*" biçiminde ortaya konulmuştur. Harmon mütalaasında, Yargıç Marshall'ın "*...dıştan gelecek her türlü kısıtlamanın ulusun egemenliğini zedeleyeceği, ulusun tam ve mutlak yetkisine getirilecek kısıtlamaların tek meşru kaynağının o ulusun kendi rızası olabileceği"* ifadesine de atıf yapmıştır.[34]

Rio Grande nehrinin sularının kullanımına ilişkin olarak Meksika'ya verilen, Başsavcı Judson Harmon'un görüşüne uygun biçimde hazırlanmış cevabi notada ABD, kendi

---

[31] Tiryaki, a.g.e., s.16.
[32] Mustafa Bir, Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1986, s.74.
[33] Tiryaki, a.g.e., s.22.
[34] Toklu, a.g.e., s.20.

vatandaşlarını ülkesi içinde kalan sulardan yararlanma olanağından mahrum etmeyeceğini şu şekilde belirtmiştir.

"*Uluslararası hukuk kuralları, ABD'ye Rio Grande nehrinin faydalanma olanağını (Söz konusu faydalanma neticesinde nehrin ABD ülkesinde kaldığı noktadan aşağıdaki kesiminde suların miktarı azalmış olsa bile) kendi vatandaşlarından esirgemek yolunda hiçbir vecibe yüklememektedir. Bu çeşit bir vecibenin bulunabileceği faraziyesi ABD'nin ulusal ülkesi üzerinde varolan egemenliğine aykırı düşer.*" [35]

Meksika Hükümetinin, gene Rio Grande nehrine ilişkin şikayetleri üzerine, ABD Dışişleri Bakanlığı, l Mayıs 1905 tarihli ikinci bir notada, Harmon doktrinini şu şekilde savunmuştur.

"*Rio Grande sularının ABD'de oturan Amerikan vatandaşlarına ait toprakların sulanması amacıyla saptırması ve bunun sonucunda, Meksikalı vatandaşların, Meksika ülkesindeki topraklarını sulamak için gerekli suyu bulamamaları yüzünden, ABD Hükümetinin Meksika Hükümetine karşı doğabilecek hukuki sorumluluğu meselesini inceleyen Bakanlığımız, böyle bir sorumluluğun doğabileceği gerekçelerinin uluslararası hukukta bulunmadığı görüşündedir. Bununla beraber, ABD Hükümeti, hareket tarzını yüksek hakkaniyet ilkelerine ve iyi komşular arasında tesisi gereken dostça duygulara uygun bir şekilde tespit etmek kararındadır.*" [36]

ABD, bu ikinci notada yer alan düşüncelerle, 1906 da, Meksika Hükümeti ile Rio Grande sularının sulama amaçlarıyla adil bir şekilde dağıtımına ilişkin bir antlaşma imzalamıştır. ABD, belirli bir miktar suyu, kuraklık mevsimini de göz önünde tutarak, Meksika'ya bırakmayı taahhüt etmekteydi; ancak, ABD, aynı antlaşmanın başka maddelerinde ortaya koyduğu gerekçelerle, söz konusu antlaşmaya hiçbir hukuki emsal niteliği tanımadığını da açıkça belirtmiştir. Şöyle ki antlaşmanın beşinci maddesinde "*ABD bu antlaşmanın akdi dolayısıyla, herhangi bir ilke ya da örnek olayın yaratılmasını, hiçbir şekilde, kabul etmez...*" hükmü yer almıştır. Colorado nehrine ilişkin uyuşmazlık ise, ancak 3 Şubat 1944 tarihinde imzalanan bir antlaşma ile sona ermiştir. Bu tarihten sonra ABD tutumunu değiştirmeye ve Harmon doktrinine aykırı açıklamalarda

[35] Toklu, a.g.e., ss.20-21.
[36] Toklu, a.g.e., s.21.

bulunmağa başlamıştır.[37] ABD'nin Harmon Doktrini'nden vazgeçmeye başladığının ilk işareti bu antlaşmanın senatoda onaylanması sırasındaki çalışmalar yapılırken verilmiştir.[38]

ABD bu görüşü kendi milli çıkarlarına aykırı durumlar ortaya çıkardığı için genel olarak desteklememiştir. Yine de uluslararası alanlarda Harmon Görüşü birçok yazar tarafından destek bulmuştur.[39]

Bu görüşün yerine bundan sonra ABD tarafından sınıraşan sularda kısıtlı ülke egemenliğinin söz konusu olduğu ileri sürülmüştür. Harmon doktrini, her şeyden önce, sadece tek bir devletin mutlak egemenliğini benimsediğinden oldukça eleştirilmiştir.[40]

2.1.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini

Doğal durumun bütünlüğü doktrini ile ilgili sınıraşan sularda endüstriyel ve tarımsal maksatlı olarak faydalanma konusunda görüş belirten ve destekleyen hukukçuların önde gelenleri İsviçreli hukukçu Max Huber ile İngiliz Oppenheim'dir. Oppenheim görüşünü şu şekilde belirtmektedir.

"Ülke egemenliği sınırsız hareket özgürlüğü sağlamaz. Ülke egemenliğine rağmen devlet kendi ülkesindeki doğal şartları komşu devletin doğal şartlarının aleyhine değiştirmeye, kendi ülkesinden komşu ülkeye akmakta olan nehrin akımını durdurmaya ya da saptırmaya yetkili değildir. Milli olmayan nehirler, sınıraşan sular ve sınır teşkil eden nehirler kıyıdaş devletlerden herhangi birinin keyfi denetimi altında değildir. Çünkü, sınıraşan sularla ilgili uluslararası hukuk kuralı uyarınca, hiç bir devlet, kendi ülkesindeki doğal şartları komşu devlet ülkesinin doğal şartları aleyhine değiştiremez. Bu yüzden, hiçbir devlet yalnız kendi ülkesinden komşu devlete akan bir nehrin sularını durduramaz ve saptıramaz. Fakat aynı zamanda, nehir sularının, komşu devlete zarar verecek veya bu devletin nehrin akımından kendi kesiminde faydalanmasını önleyecek şekilde kullanması da yasaklanmıştır."[41]

Bu doktrinin kabul edilip uygulanması durumunda üç sonuç ortaya çıkmaktadır.

Yukarı Kıyıdaş Devlet uluslararası akarsuyun aşağı kıyıdaş devletin ülkesinde yer alan

---

[37] Tiryaki, a.g.e., s.25.
[38] Bir, a.g.e., s.79.
[39] Zehir, a.g.e., s.45.
[40] Tiryaki, a.g.e., ss.25-26.
[41] Tiryaki, a.g.e., ss.27.

kesimindeki suların fiziki niteliğinde herhangi bir değişiklik yapamaz.

Aşağı kıyıdaş devletin uluslararası akarsuyun yukarı kıyıdaşça kullanılmasında veto etme hakkı vardır.

Aşağı kıyıdaş devletin gelecekteki muhtemel kullanımları korunmaktadır.[42]

Sınıraşan suların kıyıdaş devletlerin ülkesinde yer alan kesimlerindeki suların doğal durumlarında değişiklik yapma olanağına yukarı-kıyıdaş devlet sahiptir. Bu bağlamda söz konusu yasaklama, yalnız yukarı-kıyıdaş devlete yönelmektedir. Yine aşağı-kıyıdaş durumundaki devlet, bu doktrin uyarınca, doğal durumunu muhafaza ederek ülkesine girmesi gereken sulardan tam bir faydalanma serbestliğine sahip olmaktadır. Bu durumda ise, doğal durumun bütünlüğü doktrini uyarınca, sınıraşan akarsulardan yalnız en alttaki kıyıdaş faydalanabilecektir. Örneğin Nil nehri sularından bu doktrine göre yalnız Mısır faydalanabilecek, aynı şekilde Fırat nehri sularından faydalanma hakkının, tümüyle Irak'a tanınması gerekecektir.[43]

Doğal durumun bütünlüğü doktrini, sınıraşan suların aktıkları devletin ülkesindeki doğal durumlarında yapılacak her türlü değişiklik yapma hakkını kaldırmıştır. Buradan tamamen aşağı-kıyıdaş durumundaki devlet lehine bir durum ortaya çıkmaktadır.

2.1.3. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini

Uluslararası alanda "doğal ya da tarihi", "kazanılmış" ve "kadim" haklar olarak değişik terimlerle ifade edilmesine rağmen, hepsi aynı kavramı ifade etmektedir.[44] Bu görüşü uluslararası hukuka yansıtan E.Vatteldir. Bir ülke kendi toprakları üzerinde sınıraşan suları, diğer nehire kıyıdaş ülkelerden daha önce kullanmaya başlamışsa, bu ülkenin suyu kullanımı devam ettiği sürece ilgili sular üzerinde ön kullanım üstünlüğü vardır. Ancak, bu kazanılmış hak kapsamına ülke topraklarına akan bütün sular girmez. Bir başka deyişle, fiilen ön kullanıma konu olan sular girer.[45]

Doktrinin özünü teşkil eden, kazanılmış haklara zarar vermeme yükümlülüğü genelde yukarı-kıyıdaş devlet açısından söz konusudur. Kazanılmış haklara zarar verebilecek durumda olan sürekli olarak yukarı-kıyıdaş devlettir. Aşağı-kıyıdaş devletin hemen hemen

---

[42] Sar, a.g.e., s.221.
[43] Tiryaki, a.g.e., ss.27-28.
[44] Tiryaki, a.g.e., s.29.
[45] Sar, a.g.e., ss.272-274.

böyle bir imkanı yoktur. Bu açıdan değerlendirildiğinde, kıyıdaş devletlerin kullanımlarına zarar verilmesine ilişkin hukuki sorunlar daha çok aşağı-kıyıdaş devlet açısından ortaya çıkar. Diğer taraftan, aşağı-kıyıdaş devletlerin nehirlerden faydalanmaya daha önce başladıkları da bir gerçektir. Zira herhangi bir akarsuyun etrafında yerleşme ve endüstri faaliyetleri çoğunlukla akarsuların ağızlarına yakın yerlerde, mecraların aşağısında başlamaktadır. Nüfus yoğunlaşması ve endüstriyel gelişme akarsuyun mecrasının yukarısına doğru nadiren gelişmektedir.[46]

Bu ön kullanımın üstünlüğü doktrinine, aşağı-kıyıdaş devletler açıklanan sebeplerden ötürü başvurmakta ve kıyıdaş olduğu nehirlerden faydalanma hakkının kapsamını genişletmeye çalışmaktadırlar.

2.1.4. Adil (Hakkaniyete Uygun) Kullanım Doktrini

Sınıraşan suların adil kullanımı doktrinini uluslararası hukuka kazandıran Amerikalı bilim adamı C. Eagleton olmuştur. Sınıraşan suların hakkaniyete uygun kullanımı görüşünü ABD'li hukukçu Lipper şu şekilde tanımlamıştır.[47]

Sınıraşan suların adil kullanımı akarsuya kıyıdaş ülkeler arasında, her birinin farklı ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını uyarmakta ve bu sebeple her ülkeye azami fayda ve her ülkeye asgari zarar verecek şekilde bölüştürülmesi şeklinde belirtilmiştir.

Bu doktrin, kapsadığı kurallar açısından, hem yukarı-kıyıdaş devletin hem de aşağı-kıyıdaş devletin yararlanabileceği bir görüş niteliğini taşımaktadır. Fakat, bu doktrin yasakladığı zarar kavramı açısından değerlendirilirse, doktrinin özellikle uyuşmazlıklarda zarar gören aşağı-kıyıdaş devleti koruduğu görülecektir. Uygulamada, adil kullanım doktrini, ön-kullanımın üstünlüğü doktrininde olduğu gibi, özellikle, faydalanma hakkını diğer kıyıdaşların eylemlerine karşı korumak durumunda olan aşağı-kıyıdaş devletin başvuracağı bir görüştür. Aşağı-kıyıdaş durumundaki devlet, yukarı-kıyıdaş devletle düştüğü uyuşmazlıkta, kullanımlarının makul ve adil olduğunu öne sürecek ve bu şekilde faydalanma hakkını yukarı-kıyıdaş ülkeye karşı korumaya çalışacaktır. Bu görüş, kısmen aşağı kıyıdaş devletin lehine yorumlanabilir. Bu yönünden ötürü, uluslararası hukuk açısından bazı hukukçular tarafından eleştirilmiştir.[48]

---

[46] Bir, a.g.e., s.92.
[47] Zehir, a.g.e., ss.46-47.
[48] Sar, a.g.e , s.300.

Bu doktrinin uygulamada bir anlam kazanabilmesi için, aşağı-kıyıdaş devletin faydalanma hakkına dokunulmazlık kazandıran makul ve adil payın ne olduğu sorusunun cevaplandırılması gerekmektedir. Kimi yazarlar tarafından adil kullanım doktrini uyarınca, makul ve adil payın ne olduğunun her özel durumun ortaya koyduğu faktörlerin ışığında tespit edilmesi gerektiğini ileri sürülmektedir. Ancak her özel durumun kendine özgü şartlarına bağlı bu faktörlerin, bütün uyuşmazlıklara uygulanacak şekilde genelleştirilmesi güçtür.[49]

2.2. Dünyadaki Sınıraşan Su Sorunları ve Yapılan Antlaşmalar

Memba ve mansap ülkeleri arasında sınır değiştiren sulara ilişkin olarak yapılan görüşmelerde, kaynak ülkede inşa edilen barajların yarattığı olumlu etkiler daima ortaya konularak vurgulanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ile Meksika arasında Colorada Nehri'ne ilişkin resmi görüşmelerde, Meksika'ya yılda 4 milyar 400 milyon m^3 su talebine karşılık ancak 1,85 milyar m^3 su tahsis edilmiş olup; bu miktar Meksika'nın önerisinin %42'sine tekabül etmektedir. Ayrıca tahsis edilen 1,85 milyar m^3'ün yaklaşık yarısını havzadaki kullanımlardan artan dönüş suları oluşturmaktadır. Belirtilen şartlar altında, ABD Colorada Nehrinin doğal akımlarının ancak %5'ini Meksika'ya vermiştir. ABD tarafında talebin yarısından daha az su tahsisinin gerekçesi, Haziran 1941 tarihli notasında şu şekilde açıklanmıştır. (ABD Dışişleri Bakanlığı, arşiv no 711/12155/1915).

"*Colorada Nehri'nden Meksika'ya verilmesi teklif edilen su, büyük miktarlardaki düzensiz doğal akıştan 1930 yılında Meksika tarafından talep edilen 3.600.000 acre-feet (4 milyar 400 milyon m^3)'den daha kıymetlidir. Nehrin yıllık akışındaki büyük değişimler ve Boulder Barajı'nın kuraklığı önlemedeki etkisi göz önünde bulundurulmalıdır.*

Boulder Barajı olmasaydı 1937, 1939 ve 1940 yıllarında yaşanan kuraklıktan daha şiddetli bir kuraklıkla karşılaşılacaktı. Ayrıca, sunulan plan gereğince Meksika'ya verilecek su, Boulder Barajı'nda depolanması için yapılan inşaat ve barajın işletme-bakım masraflarını içermemekte olup, bu masraflar talep edilmeyecektir."[50]

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'nın 11 Şubat 1942 tarihli notasında ise, aşağıdaki ifadeler yer almıştır.

---

[49] Tiryaki, a.g.e., ss.33-34.
[50] Özden Bilen, **Turkey & Water Issues in The Middle East**, Afşaroğlu Prin. House, Ankara, 2000, s.52.

"*Kontrol edilen düzenli akımların, daha büyük miktarlardaki düzensiz akıştan fazla değere haiz olduğunu düşünen Dışişleri Bakanlığı, Meksika'nın geçmiş taleplerinden fazlasının karşılandığı görüşünde bulunmaktadır.*" [51]

Öte yandan Kuzey Afrika su yetersizliğinin şiddetli bir biçimde yaşandığı ve yaşanacak bölgelerin başında gelmektedir. Şimdiki nüfus artış hızı bu haliyle devam ederse 2025 yılında, kıtanın üçte ikisinde su talebinden doğacak ciddi meseleler ortaya çıkacaktır.[52] Sorunun çözümü için alternatif projeler üretilmektedir. Kuzey Afrika ülkeleri, su meselelerini Transuq Uluslararası Planı ile çözmeye çalışmışlardır. Bu plana göre Orta Afrika'da Zaire'deki Kongo Nehri'nin fazla suları Çad Havzasına transfer edilerek, Çad bir enerji ve gıda deposuna dönüşebilecektir.[53]

Libya, Akdeniz kıyısında hızla şehirleşen topraklarının su ihtiyacını karşılamak için GMR (Great Man Made River) adlı büyük suni nehirler projesini başlatmıştır. Libya bu proje ile ülkenin güney bölümündeki Libya Çölünde bulunan yeraltı sularını 683 millik bir su boru hattıyla Trablus bölgesine aktarmayı planlamıştır. 11 Milyar dolara mal olan bu projenin ilk bölümü 1991 yılı yazında tamamlanmıştır.[54] Tüm proje 25 milyar dolara mal olacaktır. Böylelikle Libya, mevcut su arzını ikiye katlayacağını hesaplamaktadır.[55]

Dünyada ki sınıraşan sularla ilgili olarak bazı kıyıdaş ülkelerin, sorun olabilecek meseleleri "hakça paylaşım" ilkesi gereği hareket ederek çözümledikleri görülmüştür. Hatta ortak sulama ve enerji üretme konusunda anlaşmışlardır.

Peru ve Ekvator, sınıraşan sulan üzerinde sınır bölgesindeki yaklaşık 100 bin hektarlık alanı sulayacak su pompalarını, üç hidroelektrik santralı ve birer barajı kapsayan ortak projelerin yapılması için anlaşmışlardır.[56]

Arjantin, Brezilya, Uruguay ve Paraguay'dan oluşan ticari birlik (bir nevi ortak pazar), çerçevesinde oluşan potansiyel enerji pazarına su gücü arz etmek maksadıyla Arjantin ve

---

[51] ABD Dışişleri Bakanlığı, arşiv no. 711.121 GM/1199.
[52] M. Falkenmark, "**Global Water Issues Confronting Humanity**", Journel of Peace Residance, Mayıs 1990, s.1-5
[53] Falkenmark, a.g.e., s.6.
[54] Middle East International, 8 Haziran 1990.
[55] Sevage, a.g.e., ss. 7-8.
[56] Water Power And Dam Construction,1990.

Paraguay kıyıdaş oldukları Parana Nehri üzerinde bir hidroelektrik santral projesini özel sektörün yapması amacıyla ihale açmışlardır.[57]

Hindistan ve Bangladeş kıyıdaş oldukları Ganj, Meghna, Teesta ve Bruhmaputra Nehirlerini bölüştürecek kapsamlı bir plan üzerinde mutabakata varmışlardır. Mutabakatla, "hakça paylaşım" ilkesini gerçekleştirdikleri gibi, kurak mevsimlerde nehir akışı hakkında bilgi sahibi olabilmek için sınırlarına yakın olan istasyonlarda ortak gözlemler yapmaya karar vermişlerdir.[58]

Tayland ve Burma, kıyıdaş oldukları Sahveen ve Moei Nehirleri üzerinde sekiz hidroelektrik santralı inşa etmeye karar vermişlerdir. Tayland, Loas, Vietnam ve Kamboçya kıyıdaş oldukları Mekong Nehri üzerindeki kaynakların işbirliğiyle geliştirilmesi için bir anlaşma yapmışlardır. Tayland ve Kamboçya kıyıdaş oldukları Mekong Nehri üzerinde barajı Kamboçya'da, hidrolik santralı Tayland'da kalacak bir proje üzerinde anlaşmışlardır.[59]

Yukarıdaki örneklerden görüleceği üzere dünyadaki bir çok ülkede sınıraşan sularla ilgili anlaşmazlıklar, barışçı yollarla çözümlenmiştir. Bu durum aralarında anlaşmazlık olan dünyanın diğer memba ve mansap ülkelerince, coğrafi ve ekonomik şartlar zorlanarak başarılmalıdır. Su, ülkeler arasında barış ve işbirliği antlaşmalarına olanak sağlayabilecek, stratejik bir maddedir.

2.3. Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Denizcilik Dışı Kullanımlarına ilişkin Sözleşme (21 Mayıs 1997)

Birden çok devlet tarafından kullanılan akarsulara ilişkin uyuşmazlıklar BM tarafından hazırlanarak uluslararası topluma sunulan uluslararası suyollarının ulaşım dışı amaçlarla kullanımlarına ilişkin sözleşmenin oluşturulmasına kadar uluslararası alandaki siyasal yapının belirleyici olduğu yaklaşımlarla çözülmüştür. uluslararası ortamın her devlet için bağlayıcı bütün uyuşmazlıklar için uygulanabilir çözümler ürettiğini söylemek mümkün olmadığına göre mevcut durumun tespiti ayrı bir önem arz etmektedir.

1950'li yıllardan itibaren birden fazla devleti ilgilendiren akarsulardan yararlanmaya ilişkin kuralların oluşturulması çabaları herhangi bir uyuşmazlığa taraf olan ülkeler tarafından

---

[57] Water Power And Dam Consruction,1992.
[58] Water Power And Dam Consruction,1992.
[59] Water Power And Dam Consruction,1992.

oluşturulmaya çalışılan yazılı olmayan hukuk kuralları boyutundan çıkmış, bu tür uyuşmazlıklara taraf olan ülkelere yönelik olarak genel ilkelerin oluşturulması çabaları yönünde bir seyir izlemiştir. Bu yıllarda doktrinde adil kullanım görüşünü inceleyen bir kısım yazarlar doktrinin gelişmekte olan bir hukuk kuralı olduğunu savunmuşlar; buna karşılık Uluslararası Hukuk Enstitüsü, ve Uluslararası Hukuk Derneği gibi özel kuruluşlar Adil Kullanım Doktrinini ileri sürmüşlerdir.[60]

Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin Sözleşme Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 21 Mayıs 1997 tarihinde onaylanmıştır. Oylamaya birleşmiş milletlerin 185 üyesinden 133'ü katılmış, sözleşme 103 kabul, 3 ret ve 27 çekimser oyla kabul edilmiş ve 20 Mayıs 2000 tarihine kadar imzaya açılmıştır. Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti, Burundi ret oyu kullanmış olup, çekimser kalan ülkeler arasında Fransa, İspanya, Bulgaristan, İsrail, Etiyopya, Mısır, Pakistan, Hindistan, Özbekistan, Paraguay ve Peru bulunmaktadır.

Yine BM'nin girişimiyle BM Deniz Hukuku Sözleşmesi hazırlanmış 30 Nisan 1982 tarihinde konferansa katılanların oyuna sunulmuştur. Bu sözleşme de 21 Mayıs 1997 tarihinde oylanarak kabul edilen taslak gibi, oy dağılımı yönünden devletlerin çok büyük bir kısmının iradelerini yansıtmaktan uzaktır. Bu sözleşme bir çerçeve sözleşme niteliğindedir; bu husus zaten muhtelif genel kurul karalarında da belirtilmiştir.[61]

Türkiye Cumhuriyeti de kendi açısından sözleşmenin hukuki geçerliliğinin bulunmadığını belirtmiş ve şu hususları dile getirmiştir. Sözleşmeyle, bir çerçeve sözleşme olarak sadece genel prensipler konulmakla yetinilmiş, uyuşmazlıkların su yollarının genel özelliklerine göre yapılacak özel antlaşmalara dayandırılarak çözümlenmesi yoluna gidilmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu haliyle ise sözleşme, çerçeve sözleşme kavramının dışına taşmakta ve planlanan projeler için bir mekanizma oluşturmaktadır. Böyle bir mekanizma bir devletin planladığı projeleri yürütebilmesi için önceden rıza alması durumunu doğurmakta ve devletler arasında bir eşitsizlik yaratmaktadır.

Birden çok devlet tarafından kullanılan akarsulardan ulaşım dışındaki faydalanmalara ilişkin uluslararası hukuk oluşturma çabalarının hemen hepsinde sınır oluşturan akarsularla, sınıraşan akarsu ayırımının yapıldığı göze çarpmaktadır. Harmon'un Mutlak Egemenlik

---

[60] Sar, a.g.e., s.311.
[61] Hüseyin Pazarcı, **Orta Doğu Ülkelerinde Su Sorunu**, Tesav Yayınları, Ankara, 1994, s.43.

Doktrininden bugüne dek su hukuku tarafından izlenen yöntem bir akarsuyu kullanan devletlerin akarsuyun kendi ülkelerinde kalan kısmının ne olduğunun tespitine yöneliktir.

1980 yılında Uluslararası Hukuk Komisyonunun da uluslararası su yolunun anlamına ilişkin olarak benimsediği hipotez "*Uluslararası su yolu sistemi, iki ya da daha fazla devletin içinde bulunduğu bir su yolu sistemidir. Ancak bir su yolu devletindeki kullanımların suyun geçtiği diğer devletleri etkilediği durumlarda bu tür kullanımlar, o su yolunun uluslararası su yolu olarak değerlendirilmesine yol açar.*" yaklaşımıdır. Mevcut tanım bir takım farklılıkları açıklamaktan uzaktır. Birden fazla ülkede bulunan sular, sınır oluşturan sular olabilmektedir. Dolayısıyla her iki devletin ülkesinde sınır oluşturdukları için bunların kullanımının değerlendirilmesine gelindiğinde suyun miktar olarak tahsisi söz konusu olacaksa ister istemez bir işbirliği yapılması zorunluluğu ortaya çıkacaktır.[62] Buna karşılık sınıraşan suların bir kısmı bir devletin ülkesinde, ondan sonraki kısmı bir başka devletin ülkesinde bulunmaktadır. uluslararası hukuk kullanım ve yararlanma hakkını her devletin egemenliğine bağladığına göre her devlet suyun kendi ülkesinde bulunan kısmından uluslararası hukukun belirlediği bir takım kriterleri göz önünde tutarak, ama her halde takdir ve değerlendirme kendisine ait olarak yararlanma hakkını kullanacaktır. Ancak kıyıdaş devletler bu sulardan yararlanırken aşağı kıyıdaş devletlere esaslı zarar vermemeye özen göstereceklerdir.[63] Uluslararası hukuk ve mevcut uygulamalar sınıraşan su yolu sisteminde ilgili her devletin böyle bir su yolu sisteminin kendi ülkesindeki suyundan faydalanma hakkının olduğunu göstermektedir. Bu durumda uluslararası su kavramı; hem sınıraşan suları hem de sınır oluşturan suları kapsamaktadır. Bu ayırım yapılmadığı takdirde kullanıma ilişkin farklılıkların belirlenmesinde farklılıkların ortaya çıkacağı muhakkaktır.

Ek 1'de verilen "Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Denizcilik Dışı Kullanımlarına İlişkin Sözleşme" maddelerini genel olarak incelediğimizde şu önemli hükümlerin olduğunu belirtebiliriz.

Sözleşmenin 3. maddesi, *"Aksi yönde bir anlaşma olmadıkça sözleşmedeki hiçbir husus bir su yolu devletinin anlaşmaya taraf olduğu tarihte kendisi için geçerli olan anlaşmalardan doğan hak ve yükümlülüklerini etkilemez"* ifadesiyle uyuşmazlıklarını bugüne kadar çözmüş olan ülkelere nasıl çözdüklerine bakılmaksızın hiçbir yaptırım getirmezken; uyuşmazlıklarını

---

[62] Pazarcı, a.g.e., s.45.
[63] İnan Yüksel, **Uluslararası Adalet Divanının Yargı Yetkisi**, AİTİA Yayınları, Ankara, 1982, s.237.

henüz çözmemiş ülkeleri uluslararası ortak iradeyi yansıtmadığı düşünülen bir uluslararası hukuk kaynağı ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Sözleşmenin 5. maddesi *"su yolu devletleri ülkelerindeki uluslararası su yolunu hakça ve makul bir şekilde kullanacaktır"* demekle, bir sınıraşan akarsuyun paylaşılabilir bir mal olmadığını sadece hakça, makul, optimal ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılabileceğini açıkça ifade etmektedir. Günümüzde hakça ve makul kullanımın anlamı suyu kullanan devletin diğer devletlere zarar verecek biçimde kullanımının önlenmesidir genel yaklaşımından başka; hakça kavramının tanımlanması gerektiği uluslararası hukukta bir takım ölçütler olmakla birlikte, bu kavramın anlaşılmasının zor ve değişik yorumlara müsait olduğu görüşlerini savunan yazarlar da vardır.

Sözleşmenin 6. maddesi hakça ve makul kullanımın tespitinde hangi esasların göz önüne alınacağını Helsinki Kararlarına[64] atıfta bulunarak coğrafi, iklimsel, ekolojik faktörler, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlar, nüfus, mevcut ve potansiyel kullanım gibi kriterlere göre belirleneceğini belirtmiştir. Ancak bu faktörlerin hepsinin bir bütün olarak ele alınacağı ve bütüne dayalı bir sonuca ulaşılacağı da ayrıca vurgulanmıştır.

Hakkaniyete uygun ve makul kullanımın sınırı olarak belirtebileceğimiz zarar kavramı başlangıçta kayda değer zarar olarak tasarıya girmişken, sözleşmenin 7. maddesinde "*Suyolu devletleri ülkelerindeki uluslararası bir suyolunu kullanırken diğer su yolu devletlerine sebebiyet verilecek önemli zararları önlemek için tüm uygun tedbirleri alacaklardır.*" biçiminde ifadesini bulmuştur. Türkiye önemli zarar kavramının hakça ve makul kullanımla çatıştığını belirterek maddenin metinden çıkarılması gerektiğini öne sürmüştür. Uygulanan uluslararası hukuka göre, bir kıyıdaş devletin sulardan yararlanmak amacıyla sular üzerinde fiziki durumu değiştirme de dahil, yapacağı faaliyetler kendiliğinden bir yasaklama konusu oluşturmamaktadır. Bu faaliyetlerin ancak öteki devletteki toplumsal yaşamı belirli ölçüde olumsuz etkilemesi durumunda uluslararası hukuka aykırılıklar söz konusu olacaktır. Fakat bu olumsuz etkilemenin ve neden olunacak zararında ölçütleri konusunda uygulanan uluslararası hukukta yerleşmiş genel kurallara rastlanmamaktadır.

---

[64] Aydoğan Osman, **21. yy.'a Girerken Güvenlik Politikaları Tartışmaları, Büyük Güçler, Komşularımız ve Türkiye**, Harp Akademileri Bülteni, İstanbul, 1998, s.25.

Çeşitli hükümler başlığını taşıyan VI. bölümde anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü konusu bir çerçeve sözleşmeden beklenmeyecek derecede ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. 1. ve 2. paragrafta uluslararası hukukun uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin tartışılmayan ve her kaynakta kolaylıkla bulunabilecek uzlaştırma yöntemleri sayılmış, tarafların uyuşmazlığı aralarında alacakları bir kararla uluslararası Adalet Divanı'na ya da hakeme götürebilecekleri belirtilmiştir. Atıf yapılan 10. paragrafta ise sözleşmeye taraf olan ülkeler arasındaki bir anlaşmazlığın herhangi bir özel anlaşma olmaksızın uluslararası adalet divanına götürülebileceği ya da sözleşmenin ekinde yer alan usule uygun olarak hakem kararı ile çözüm istenebileceği belirtilmektedir. Uluslararası hukuka göre hakemliğe başvuru aralarında uyuşmazlık çıkan devletlerin uyuşmazlığı bu yargı yoluna başvurarak çözümlemek konusunda anlaşmalarıyla gerçekleşir. Bunun içinde uyuşmazlığa düşen devletlerin bir hakemlik sözleşmesi yapmaları gerekir.[65] Uluslararası adalet divanının yargı yetkisi ise ilke olarak isteğe bağlıdır. Taraflar uyuşmazlıklarını divana sunmakta görüş birliğinde iseler, divan bu anlaşmazlığa bakabilir. 3. ve 10. paragrafta ise özel bir anlaşma olmaksızın taraflardan herhangi birinin isteği üzerine anlaşmazlığın yargı yoluna götürülebilmesi durumu düzenlenmiştir.

Sözleşmeye getirilen bu hükümler, ile taraflar arasında herhangi bir özel anlaşma olmaksızın uyuşmazlığın tek taraflı olarak yargı yoluna götürülebilmesi sağlanmış ve sorunu tarafların dışına çekmeye uygun bir temel hazırlamıştır.

Günümüzde uygulanan uluslararası hukuk, gerek doğması gerekse somut olaylara uygulanması bakımından uluslararası birimler arasındaki toplumsal dayanışma derecesine ve irade uzlaşmasına sıkı sıkıya bağlıdır. Uygulanan uluslararası hukuk devletlerin uyuşmazlıkların çözümü konusunda barışçı yollara başvurması gerektiği dışında hiçbir genel kural koymamakta ve barışçı yollardan hangisinin seçileceği hususunu devletlerin ortak rızasına bırakmaktadır. Sözleşmelerin tarafları bağlayacağı taraf olmayanları bağlamayacağı açıktır.

Bu durumda sözleşmeye birlikte taraf olmayan ancak aralarında sınır oluşturan veya sınıraşan su uyuşmazlığı bulunan devletlerin uyuşmazlığı çözme konusunda yararlanacağı kuralların ne olacağı sorusunun cevabı bulunmalıdır. Sorunun cevabı yine uluslararası hukuk olmakla birlikte taraflar uluslararası hukukun bütün kaynaklarından yararlanabileceklerdir. Bağlayıcı olmamakla birlikte yansıttığı ölçüde uluslararası suyollarının ulaşım dışı amaçlarla kullanılmasına ilişkin sözleşmeden de yararlanmak mümkündür.

---

[65] Edip Çelik, **Milletlerarası Hukuk (I-II)**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1987, s.349.

2.4. Sınıraşan Sulara İlişkin Yapılan ve Kabul Edilen Son Çalışmalar

Sınıraşan sulara ilişkin kabul edilen en son yasal belge, Londra'da gerçekleştirilen Üçüncü Çevre ve Sağlık Bakanları Konferansında imzalanan "Su ve Sağlık" protokolüdür. Söz konusu protokolü, 17 Haziran 1999'da 35 ülke imzalamıştır. Protokol, 1992 tarihli BM/AEK "Sınıraşan Sular ve Uluslararası Göllerin Kullanımı ve Korunması" sözleşmesine ek olarak hazırlanmıştır. Belge temelde BM/AEK sözleşmesi ile aynı anlayışı yansıtmakta, hatta sınıraşan su yollarının kullanımına ilişkin kısıtlayıcı bazı yeni ifadeler içermektedir. Bu nedenlerle söz konusu protokol Türkiye tarafından imzalanmamıştır.[66]

2.5. Orta Doğu'daki Su Sorunlarında Türkiye'nin Yeri ve İlgili Düzenlemeler

Türkiye Cumhuriyeti gerek kendi topraklarının dışından kaynaklanarak ülkesine akan ve gerekse kendi topraklarından doğarak başka ülkelerin topraklarından geçerek denize dökülen sınıraşan akarsularla ilgili olarak bugüne kadar ilgili komşu ülkelerle bir takım anlaşmalar imzalamıştır. Yine söz konusu anlaşmalardan dolayı, bir kısım su konusunda hukuki taahhüt altına girmiştir. Dicle, Fırat ve Asi Nehirleri ile ilgili hukuki düzenlemeler aşağıda ele alınmıştır.

2.5.1. Dicle ve Fırat Nehri ile İlgili Hukuki Düzenlemeler

Dicle Nehri, Doğu Anadolu Dağları ve Hazar Gölü sızıntılarından doğan, Türkiye sınırlarında 523 km. toplam uzunluğu ise 1900 km. olan ve Basra Körfezine dökülen bir nehrimizdir. Fırat ise Erzurum'un 30 km. doğusunda Dumlubaba kaynağından çıkarak, Gaziantep ve Adıyaman il sınırlarını belirler, önce Suriye'ye, daha sonrada Irak topraklarına girer. Irak'ta denize uzak olmayan bir noktada Dicle ile birleşerek Şatt'ül Arab'ı oluşturur ve Basra körfezine dökülür. Türkiye sınırları içinde 971 km. olan Fırat'ın toplam uzunluğu ise 2800 km.dir.

Dicle ve Fırat nehirleri ile ilgili olarak Türkiye Cumhuriyetinin yükümlülük altına girdiği ilk antlaşma Lozan Barış Anlaşmasıdır. Söz konusu nehirlerle ilgili hükmün bulunduğu madde anlaşmanın 109. maddesidir. Bu anlaşmanın belirtilen maddesinde "*Birinci Dünya Savaşı öncesi ilgili devletlerin topraklarında bulunan sularda*

[66] Esenyel, a.g.e., s.34.

kazanılmış hakları korunmak için de ilgili devletler birbirinin menfaatlerini gözeteceklerdir." hükmü kabul edilmiştir. [67]

Bu iki nehirle ilgili 29 Mart 1946 tarihinde "Türkiye ile Irak arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması" ve 1947 yılında "Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü"[68] ile 7 Şubat 1976 tarihinde "Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması" toplam üç anlaşma karşılıklı olarak imzalanmıştır.[69] Bu anlaşmalarda Türkiye'nin Dicle ve Fırat Nehirlerinin sularından endüstriyel ve tarımsal amaçlı faydalanmasını engelleyen, Türkiye'yi yükümlülük altında bırakan bağlayıcı bir hüküm yoktur. İlgili ülkelerce karşılıklı olarak sel sularından korunmak maksadıyla bilgi alış verişinde bulunulmasını ve ülkeler arasındaki herhangi bir ihtilafta, tarafların eşit oranlarda temsil edilmesini hükme bağlamıştır.

Türkiye daha Keban barajı planlanmadan yani 1950'lerin başında Suriye ve Irak'a müzakere teklifleri yapmış, bu ülkeler yapılan bütün bu tekliflere karşı çıkmışlardır. 1966 yılında, Ankara'da anlaşma imzalanarak, Keban Barajında su tutulmasıyla birlikte Fırat sularından 350m^3 ve daha sonra 450 m^3/sn su verileceği karara bağlanmıştır. Bu miktar Karakaya Barajı'nda su tutulmasıyla birlikte (1976) ve Atatürk Barajı yapımıyla (1990) 500m^3/sn'ye çıkartılmıştır.[70]

Fırat sularının müzakeresindeki en önemli nokta; OEK ve OTK toplantılarıdır. Bu toplantıların organize edilmesine Ortak Komisyonun ilk toplantısında Türkiye ile Bağdat arasında ekonomik ve teknik işbirliği yapılmasına 22-25 Kasım 1980 tarihleri arasında karar verilmiştir. Toplantının sonunda, OTK, ülkeler arasındaki su problemini tartışıp bir sonuca bağlama kararı almıştır. Suriye bu komisyona 1983 yılında katılmıştır. 1980-1992 yılları arasında, üç ülke arasında 27 toplantı yapılmış ve bu zaman zarfında bir sonuç alınamamıştır.

Protokoldeki ilgili bölüm aşağıdaki gibidir;

(a) İki taraf da ortak kullanılan suyun kirlenmemesi için işbirliği yapacaktır,

(b) Üç ülke de OTK'nın oluşması için Bakanlık seviyesinde görüşmeler

---

[67] İsmail Sosyal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Cilt l, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s.129
[68] Resmi Gazete, 12 Eylül 1947.
[69] Resmi Gazete, 14 Mayıs 1976.
[70] Bağış, a.g.e., ss.84-85.

yapacak, izlenecek yol ve metodlara karar verilerek, her ülkenin gerçek ihtiyacı olan suyun miktarı belirlenecektir.

Komisyon toplantıları sırasında, Irak hiçbir zaman Dicle sularını müzakere konusu yapmamıştır. Çünkü Irak, Dicle üzerinde kendi egemenlik hakkının olduğunu söylemekte ve Türkiye'nin Dicle'nin fazla olan sularından Fırat'ın takviye edilmesi fikrine tamamen karşı çıkmaktadır. Suriye ve Irak, ısrarla bu iki nehrin, sulama sisteminde çok öncelere dayanan tarihi hakları olduğunu iddia etmektedir.

Fırat ve Dicle Nehirleriyle ilgili olarak Güneydoğu Anadolu Projesi çerçevesinde yapılan Atatürk Barajı'nın rezervinin doldurulmasına başlanmadan önce "Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü" adlı bir protokol 17/07/1987 tarihinde imzalanmıştır. Bu protokolle Fırat ve Dicle Nehirlerinin sınıraşan sularıyla ilgili olarak Türkiye yükümlülük altına girmiştir. Bu protokolün bölgesel sularla ilgili hükümleri şunlardır:[71]

Atatürk Barajı havzasının doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama olarak 500 m^3/sn.'den fazla su bırakmayı taahhüt eder. Aylık akışın 500 m^3/sn. altına düştüğü durumlarda farkın gelecek ay kapatılmasını kabul eder.

Taraflar, en kısa zamanda Fırat ve Dicle nehirleri sularının tahsisi için Irak tarafı ile birlikte çalışacaklardır.

Taraflar, Bölgesel Sular Ortak Teknik Komitesinin çalışmalarının hızlandırılmasını kabul etmişlerdir.

Taraflar, iki ülkenin uzmanlarının işbirliği ile projelerinin teknik ve ekonomik fizibilite çalışmalarının yürütülmesi halinde, Fırat ve Dicle nehirlerinin topraklarında kalan kısmında sulama ve enerji amaçlı müşterek projeler yapmayı ve işletmeyi ilke olarak kabul etmişlerdir.

Türk tarafı, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden bir kısım suyu, bölgenin sınırlı sulama ve içme suyu ihtiyacını karşılamak için birisi Körfez Ülkelerine, diğeri Ürdün ve Suudi Arabistan'a olmak üzere iki boru hattı ile Suriye üzerinden taşımayı planladığı "Barış Suyu Boru Hattı" projesinin ayrıntıları hakkında açıklama yapmıştır.

---

[71] Tiryaki, a.g.e.,ss.54-55.

Suriye tarafı, projeyi prensip olarak kabul etmiş ve Türk tarafının bir uluslararası danışmanlık firması aracılığı ile yürüttüğü ekonomik ve teknik fizibilite çalışmalarına ilgi göstermiştir. Suriye tarafı, projenin Suriye kısmı ile ilgili fizibilite çalışmalarına kolaylık göstermeyi taahhüt etmiştir. Çalışmaların olumlu sonuçlanması halinde Suriye tarafı, projenin gerçekleşmesi için görüşmelere başlayacaktır. Söz konusu protokolün konuyla ilgili yukarıdaki hükümleri, geçici olmakla birlikte, yürürlükte bulunduğu süre içerisinde Suriye'ye tahsis edilen su miktarının Lozan Antlaşmasının 109. maddesi gereği kazanılmış hakkı olan 1914 yılında kullandığı su miktarından çok fazla olduğu değerlendirilmektedir.

2.5.2. Asi Nehri ile İlgili Hukuki Düzenlemeler

Suriye ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Asi Nehri ile ilgili olarak yapılan hukuki protokol 19 Mayıs 1939 tarihinde Antakya'da imzalanmıştır.[72] Söz konusu "Hatay-Suriye Tahdidi Hududu Son Protokolü"nde tarafların Asi Nehrinden "eşitlik" ilkesine göre faydalanması hükme bağlanmıştır.[73] Fakat, Suriye tek taraflı olarak bu protokole uymamaktadır. Lübnan'dan kaynaklanıp, Suriye topraklarından geçerek Türkiye'den Hatay ilimizden Akdeniz'e dökülen Asi Nehri üzerinde Türkiye ile Suriye arasında akarsu rejimiyle ilgili kapsamlı bir anlaşma yoktur.

[72] Zehir, a.g.e., ss.71.
[73] Tiryaki, a.g.e., ss.50-51.

İKİNCİ BÖLÜM

SU SORUNUNUN TÜRKİYE VE ORTA DOĞU COĞRAFYASINDAKİ STRATEJİK BOYUTU

1. SU VE STRATEJİK DEĞERİ

1.1. Suyun Değeri

Yazılı tarih öncesinde avcılık ve göçebelik döneminin sonunda insanoğlu dünya yüzünde hayatını sürdürebilmek amacıyla Nil, Dicle, Fırat, Ganj, İndüs ve San Irmak nehirlerinin kenarlarında yerleşik tarım toplumuna geçmiştir.

İlk devletler nehir boylarında kurulmuş, ilk yazı bu devletlerde ortaya çıkmış, ilk yazılı belgelere buralarda rastlanmıştır. Şu halde, uygarlıkların tarih sahnesine çıkmaya başladığı bölgeler, subtropik iklim kuşağında yer alan tarıma elverişli nehir boyları olmuştur.

Bu uygarlıklar içinde ilk akla gelenler arasında Çin, Hint, Mısır ve Mezopotamya uygarlıkları sayılabilir.

Günümüzde su, hayati değeri gün geçtikçe artan ve ona sahip olan ülkelere çok önemli avantaj sağlayan bir faktör haline gelmiştir. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için en temel madde olan su, ekonomilerin gelişiminde ve çevrenin korunmasında yine aynı önemi taşımaktadır.[74] Stratejik bir enerji kaynağı olan petrolün yerine bile doğalgaz, nükleer enerji, güneş enerjisi, dalga enerjisi v.s. gibi yenilenebilir başka enerji kaynakları ikame edilebilirken, hayatın kaynağı olan suyun alternatifi bulunmamaktadır. Dünyanın artan nüfusuna karşılık su kaynaklarının kirletilmesi ve suyun ekonomik olarak kullanılmaması, nüfus artışıyla birlikte, özellikle sanayileşen ülkelerde çevre kirliliğine neden olan fabrika ve evsel atıklar, baca gazları, v.s. ile su kaynaklarına yakın alanlarda hızlı bir yapılaşma, kaliteli ve kullanılabilir suyun ihtiyaçları karşılamaktan giderek uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Öte yandan, tarımda su kaybını azamiye çıkaran ilkel sulama tekniklerinin kullanılmakta olması, ekonomik olmayan tarım arazilerinin işlenmesinde ısrar edilmesi, su konusunda gelecekte beklenen büyük sıkıntıyı daha da artırmaktadır. Bu nedenle su kaynaklarına sahip olan ülkelerin, ekonomik ve stratejik bir koz olarak algıladıkları su,

[74] Bird, a.g.m., ss.48-51.

barış ve işbirliğine sebep teşkil etmesi ile birlikte, potansiyel savaş tehlikesini de gündemde tutmaktadır.[75]

Petrol kaynaklarının yakın bir gelecekte tükenme riski, bu kaynakların kullanımının pahalıya mal olması, termik ve nükleer santrallerin çevre sorunlarına sebep olması, daha az riskli ve çevreye daha az zarar veren enerji kaynaklarını geliştirmeyi zorunlu hale getirmiştir. Günümüzde stratejik öneme haiz akarsular, bu sorunları ortadan kaldıracak çareler olarak kendilerinden yararlanılması gereken hidroelektrik enerji kaynaklarıdır .[76]

Yirmibirinci yüzyılda karşılaşılacak su sorunları konuları;

Dünya nüfus artışı,

Su kaynaklarının etkin kullanımı için ihtiyaç duyulan finansman sorunları,

Çevre kirlenmesi,

Suyun tarımsal amaçlı kullanımı,

Suyun kalitesinin korunmasıdır.

Hayatın ana unsurunu oluşturan su, diğer doğal kaynaklardan farklı olarak, ekonomik değeri yanında, sosyal bir nicelik taşımakta ve bu özelliği ile teknik verilerden soyutlanarak politik amaçlar için kullanılmaya çok uygun bir ortam oluşturmaktadır. Yağışın az olduğu bölgelerde su ile ilgili tartışmalar ve savaşlar yoğunlaşmaktadır.[77] Karmaşık bir ekonomik ve sosyal coğrafyaya sahip Orta Doğu'daki su sorunlarının bir bölümünün, çeşitli politik amaçlarla, yapay olarak yaratıldığı görülmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde; gerçek ve yapay sorunları birbirinden ayırabilmek için bölgede yer alan kaynaklar arasındaki hidropolitik ve teknik temel farklılıkları ortaya koymak gerekmektedir.

Su kaynaklarının kıtlığı nedeniyle yakın gelecekte su problemiyle karşı karşıya kalacak bölge ülkeleri konuyu, ekonomilerinin yıkıma uğrayacağı, açlığın kendi insanlarını tehdit edebileceği ve enerji alanında ortaya çıkabilecek problemler nedeniyle zaten

---

[75] Swain, a.g.e., ss.2-3.
[76] H. Önsoy ve Ö. Yüksek, **D. K.Akarsularında Kıyı Dengesi, Baraj Planlanması ve Havza Amenajmanı Açısından Sürüntü Maddesi Hareketi Etüdü**, Su ve Toprak Kaynaklarının Geliştirilmesi Konferası Bildirileri-1, Ankara, 1994, s.366.
[77] Bird, a.g.m., ss.48-51.

zayıf olan sanayi sektörlerinin olumsuz etkileneceği ve büyüyen ekonomik sorunların halkta yaratacağı tepkilerin bölgedeki rejimler açısından ulusal güvenliği tehdit teşkil edeceği şeklinde değerlendirmektedirler.

1.2. Dünyadaki Mevcut Durum ve Su Sıkıntısının Boyutları

1.2.1. Dünyadaki Mevcut Su Potansiyeli

Yapılan araştırmalar, bugün yeryüzünde, 1.4 milyar kilometreküp su bulunduğunu, bu suyun %97'sinin tuzlu olduğunu, temiz suyun ise %2'sinin buz halinde veya görünüşte erişilmeyen derinliklerdeki fosillerde yer aldığını göstermektedir. Öte yandan, dünya genelinde temiz su kullanmanın 1940 ile 1980 yılları arasında iki kat arttığı; 20 yıl sonra iki kat daha artacağı belirtilmiştir. Dünyamızın dörtte üçünün sularla kaplı olmasına rağmen, mevcut su kaynaklarının sadece %2.6'sı içme, kullanma ve sulama maksadıyla kullanılabilir durumdadır. Temiz su ihtiyacı ile su kaynaklarının birbirleriyle ters orantılı olarak artacağı beklenmektedir. Nitekim bilim adamları 2005 yılında pek çok ülkenin, 1975 yılında sahip oldukları suyun yarısına sahip olacaklarını; buna karşılık su ihtiyaçlarının iki katına çıkabileceğini hesaplamaktadırlar. %71 sudan oluşan gezegenimizde, bunun sadece %3'ü içilebilir sudur. Bu suyun yine sadece %0.01'i insanların kullanımına hazır vaziyettedir.[78]

Bugün dünyanın, özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerinde henüz kullanılmayan su kaynaklarının kullanıma açılmalarının yanı sıra, halen kullanılmakta olan suyun da en ekonomik bir şekilde, insanlara arz edilmesi gerekmektedir. Yalnızca su kaynakları coğrafi ve demografik nedenlerle kısıtlı olan ülkelerin israftan kaçınmaları yeterli bir tedbir değildir. Bu şartlar devam ettiği takdirde 2025 yılında 37 ülkede çok ciddi kuraklık yaşanacağı tahmin edilmektedir.[79]

Dünyada 214 uluslararası nehir ve göl havzası vardır. Bu havzaların 155'i 2 ülke, 36'sı 3 ülke, 23'ü ise 12 ülke tarafından paylaşılmaktadır.[80]

---

[78] Bird, a.g.m., s.48.
[79] Newyork Times, 11 Eylül 1990.
[80] EP Politika Dergisi, **Orta Doğu ve Türkiye'yi Kuşatan Su Sorunu**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s.5.

25 ülke halen su kıtlığı çekmektedir. 2000'li yıllarda su sıkıntısı çeken ülkelerin sayısının 90 olacağı tahmin edilmektedir .[81]

Dünya nüfusu her geçen gün 250 bin kişi artmaktadır.[82] 1950 yılında 2.7 milyar olan dünya nüfusu, 1990 yılında 5.29 milyara ulaşmıştır. Yapılan tahminler, dünya nüfusunun 2050 yılında 10.6 milyar olacağını göstermektedir. Nüfus artışı ile birlikte, zaten kıt olan su kaynaklarının daha fazla insan tarafından paylaşacağı bu durumdan anlaşılmaktadır.[83] Sonuçta dünya nüfus artışı öylesine fazladır ki, kişi başına düşen suyun miktarı dünya üzerinde 1850 yılında 33.300 m^3/yıl iken, 1993 yılında bu rakam 8500 m^3/yıl olmuştur.[84]

Dünya yüzünde var olan su miktarı $1.38xl0^{18}$ tondur. İnsanoğlunun kullandığı tatlı su miktarı yılda 4.000 milyar tonu bulmaktadır. Yeryüzündeki suların %98'i gerek içme gerekse sulama suyu olarak doğrudan yararlanılamayan tuzlu sulardır. Öte yandan dünyadaki su maalesef eşit ve insanların ihtiyaçlarına uygun olacak bir şekilde dağılmamıştır. Dünyanın bazı yerlerinde insanlar sudan korunmaya çalışırken diğer yerlerde su yok denecek kadar azdır.[85]

Dünyada henüz kullanılmayan potansiyel su rezervlerinin planlanan miktarın üzerinde olduğu bilinmektedir. İnsanların halen kullandığı suyun yetersiz gözükmesinin en önemli sebebi; yanlış alışkanlıklar, demode olmuş teknolojiden kaynaklanan aşırı israftır.[86]

Çin ile yaklaşık olarak aynı miktarda suya sahip olan; ancak Çin nüfusunun %2.5'undan daha az nüfusa sahip olan Kanada'da su "mavi altın" olarak değerlendirilmektedir. Çoğunluğu çöl olan Botswana'da su o kadar kıymetlidir ki para birimleri "pula" yani yağmurdur.[87]

Kanada, ABD, Fransa, Rusya Federasyonu gibi ülkelerin su gücünden yararlanma imkanları, diğer gelişmekte olan ülkelere göre çok yüksektir. Örneğin, Çin 1900 Twh'lık elde edilebilir su gücü potansiyelinin sadece 90 Twh'sını, Brezilya 1200 Twh'nın elde

---

[81] Lütfi Şehsuvaroğlu, **Su Savaşları mı Su Barışı mı?**, Osmanlı Su Medeniyeti Uluslararası Sempozyum Bildirileri Kitabı, İSKİ Yayınları, İstanbul, 2000, s.157.
[82] Swain, a.g.e., s.1.
[83] Özden Bilen, **Orta Doğu Su Sorunları ve Türkiye**, TESAV Yayınları, İstanbul, 1996,s.165.
[84] Swain, a.g.e., s.1.
[85] Bird, a.g.e., ss.48-51.
[86] Water Power And Dam Construction, Ekim 1992.
[87] Bird, a.g.e, s.50.

edilebilir su gücünün 72 Twh'sını, Zaire 530 Twh'nın elde edilebilir su gücünün 4 Twh'sını kullanabilmektedir.[88]

Bütün bu açıklamalarla birlikte dünyanın bazı bölgelerinde insanlar suyu hidrolojik döngü ile geri döndüğünden, doğanın yenilemek için kullandığı süreden daha kısa sürede tüketmektedir.

1.2.2. Dünyada Küresel Isınma ve Su Sıkıntısının Boyutları

Bugün, dünyadaki kullanılabilir su kaynakları sanıldığından çok daha az ve sınırlıdır. Her geçen gün daha da belirginleşen bu görüntü, son zamanlarda uluslararası kriz kaynakları listesinde "su sorunu" nun en üst sıralarda yer almasına sebep olmuştur. Su kıtlığının iki önemli yönü vardır. Birinci olanı siyasi, ikincisi ise, dünya yüzeyinde ekonomik ve doğal kaynakların eşit olmayan dağılımıdır. Bu iki önemli husus her bakımdan su ile ilgili anlaşmazlıkların özünü oluşturmaktadır.

Günümüzde, su kaynaklarının kullanılması yönünde en büyük baskı daha önce de ifade edildiği gibi, sürekli artan nüfus ve tarımda bilinçsizce yapılan aşırı su kullanımından gelmekte ve bu durum politikacıları, su meselesinin çözümü konusunda devamlı gündemde tutmaya zorlamaktadır. Bilim adamları, önümüzdeki on yıl içerisinde pek çok ülkenin 1970-80'li yıllarda sahip oldukları suyun ancak yansına sahip olacaklarını, su ihtiyacının iki katı artabileceğini hesaplamaktadırlar. Su kaynakları kısıtlı olan Orta Doğu ülkelerinde durumun daha kötü olacağı değerlendirilmektedir.

Nüfusun artması, su kaynaklarının yetersiz oluşu, kentleşmenin hızlanması, sanayinin gelişmesi ve tarım için gerekli olan suyun temini bir arada düşünülmesi gereken önemli konulardır.

Dünya genelinde su kullanımı, 1940 ile 1980 yılları arasında 2 kat artmıştır. Önümüzdeki 20 yılda da su kullanımının tekrar 2 kat artacağı tahmin olunmaktadır. 21.yy'in ortalarında dünya nüfusunun %65'i su yetersizliği ve içilebilir suyun temizliği problemiyle yüz yüze gelecektir.[89]

21.yy'da 1 milyardan fazla insanın temiz ve güvenli içme suyu yoktur. Dünya nüfusunun % 40'ı temiz içme suyuna sahip değildir ve her sene 3.4 milyon insan su ile

[88] Water Power And Dam Construction, Handbook, 1992.
[89] Swain, a.g.e., s.1.

ilgili hastalıklardan ölmektedir. Dünya hükümetlerinin bu konudaki ilgisizliği 21. yüzyılın en büyük sorunudur.[90]

Günümüzde dünyamız küresel ısınma ile karşı karşıya kalmıştır. Sanayileşmiş ülkelerin fabrika bacalarından yaydıkları çok miktarda karbondioksit gazı sebebiyle, atmosferdeki gaz dengesi bozulmuş; küresel ısınma dünyadaki yaşam için tehlike oluşturmaya başlamıştır.[91]

Küresel ısınmanın bu şekilde devam etmesi sonucunda, dünyamızı daha sıcak günler beklemektedir. Aşırı ısınmanın sonucunda iklimler bozulacak ve düzensiz hale gelecektir. Kıyıların sular altında kalması, şiddetli fırtınaların kopması, sık sık su taşkınlarının olması ve şiddetli sağanak yağmurlar sonucu oluşan sellerle ekili ve dikili alanların, yerleşim yerlerinin tahrip olması olağan hale gelecektir. Bunun örneklerini ülkemizin de içinde olduğu bir çok ülke yaşamaya başlamıştır.

1.2.2.1. Küresel Isınmanın Dünyadaki Etkileri

Küresel ısınmanın dünyadaki etkilerine baktığımızda:[92]

1997 Mart'ında Ohio nehrinin taşması sonucu 30 kişi ölmüş ve 500 milyon dolarlık maddi hasar meydana gelmiştir.

Atlantik kıyılarında saatte 210 km'ye çıkan şiddetli fırtına sonucu 1999 Eylül'ünde 77 kişi hayatını kaybetmiş ve binlerce aile evsiz kalmıştır.

Monta'da bulunan Milli Buzul Parkı şu anki erime hızıyla, 2070 yılında buzullarının tamamını kaybedecektir.

Venezuella'da 1972 yılında altı adet olan buz dağlarından, şu anda iki tane kalmıştır.

Hindistan'da Mayıs 1998'de aşırı sıcaklardan 2500 kişi ölmüştür.

Yine Türkiye'mizde Hatay da şiddetli yağmur sonucu oluşan selde binlerce vatandaşımız evsiz kalmış ve milyonlarca dolarlık maddi hasar meydana gelmiştir.

---

[90] Bird, a.g.e., s.48.
[91] J. Kluger ve M.Lemanıck, **A Climate Of Despair**, Time, April, 2001, ss.50-59.
[92] Kluger ve Lemanick, a.g.e., ss.45-50.

1997 yılında imzalanan Kyoto Protokolünü, Amerikan Başkanı George. W. Bush'un, onaylamayacağı yönündeki açıklamaları, küresel ısınma sürecinin yavaşlamayacağını, aksine hızlanacağını göstermektedir.[93]

Uluslararası Su ve Çevre konferanslarında su kıtlığı ile ilgili olarak dile getirilen meselelere bakıldığında;

Dünya kaynaklar Enstitüsünce 1996'daki 5.3 milyarlık dünya nüfusunun sadece 3.4 milyarının ortalama; 50 It/kişi/gün su alabildiği, geriye kalan 2 milyar kişinin temiz suyu olmaması nedeni ile epidermik hastalıklar, açlık ve ölümle karşı karşıya bulunduğu bildirilmektedir.

Sahra çölünün altında bulunan ülkelerde günlük kişi başına su tüketimi 10-20 lt. arasındadır ki bu dünya su konseyi verilerine göre çok düşüktür. Kıyas olarak Batı Avrupa'da kişi başına günlük su tüketimi 200 lt.'dir.

UNESCO'nun hesaplarına göre her gün susuzluğa bağlı olarak 40.000 çocuk ishal, kolera gibi hastalıklardan ölmektedir.

30 Milyonluk Meksika'da nüfusun %40'ına sağlıklı içme suyu verilememektedir. Mexico City'de musluklardan devamlı su akmadığı, aktığı zaman ise sarı renkli ve kurtlu olduğu görülmüştür.

Hindistan'da aşırı çekme ve ormanların tahribi nedeni ile kuyulara kanalizasyon suyu ve endüstriyel artıklar karışmıştır.

Ürdün'de bazı kasabalarda insanlara haftada sadece iki gün içme ve kullanma suyu verilmektedir.

Çin'de yapılan bir çalışmada, su kaynaklarının sadece 700 milyon kişiye yetişebileceği tespit edilmiştir.[94]

İsrail-Filistin araştırma ve bilgi merkezi yöneticisi Guertin Baskin Amman'da yaşayanların yazın haftada bir veya iki gün su alabileceklerini söylemektedir.[95]

---

[93] Kluger ve Lemanick, a.g.e., ss.50-59.
[94] Bird, a.g.e., ss.50-60.
[95] Patrick Cockburn, **Drought And Diplomatic Dilemnias**, New Internationalist, 1999, s.1, http://search.global.epnet.com, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2008.

Birleşmiş milletler besin ve ziraat kuruluşu 98 gelişmekte olan ülkede 792 milyon insanın sağlıklı bir yaşam sürdürebilecek kadar suya sahip olmadığını belirtmektedir.[96]

Susuzluktan bazı medeniyetlerin yok olduğu bilinmektedir. Son yüzyıl içinde de benzer hadiseler cereyan etmiştir.

Tarihin ilk çağlarından günümüze kadar kıtlık tekrar dünyanın büyük bölgelerinde etkisini göstererek insan sayısını azaltmış veya tüketmiştir. Açlıktan milyonlar ölmüştür. Milattan sonra 1125 yılındaki bir kıtlık Alman Nüfusunu yarıya indirmiştir. 1877-78 yıllarında Çin'de 9.5 milyon insan açlıktan ölmüştür. 1846-47 yılında patatesin verimli olmaması İrlanda da 2-3 milyon insanın ölümüne yol açmıştır. Anadolu'da 1874 yılında meydana gelen ve doksan kıtlığı denen kuraklıktan 250.000 insan ve hayvan yok olmuştur. Kıtlıklara genellikle iklim faktörleri sebep olmuştur. Ancak sıkıntının ve acının büyüklüğünden ve bir zamanların verimli topraklarını koruyamamaktan bütün medeniyetler batmıştır. Artan nüfus ise toprak muhafazası hakkında hiçbir şey düşünmeden yiyecek ve giyecek istemektedir. Bazı trajik sonuçlar ise şöyle sıralanabilir;

1899'da Pnoenik şehri iki yıl süren susuzluk sonucu tamamen yok olmuştur.

1954-1958 kuraklığının hüküm sürdüğü Brezilya'da bir milyon civarında insan Rio de Jenerio ve San Paulo gibi güney şehirlerine göç etmişlerdir.

Tokyo'da 1964 yılında 41 gün süren ciddi bir su krizi yaşanmıştır.

1976-1977'de İngiltere ve ABD'nin batı eyaletleri kuraklıktan önemli ölçüde etkilenmiştir.

İsrail'de Gazze akuferi seviyesinin düşmesiyle birlikte alttan gelen deniz suları ve kanalizasyon suları ile önemli ölçüde su kirlenmesine neden olmuştur.

Polonya'da nehirlerin 1/3'ünün hiçbir amaçla kullanılamayacak kadar kirli olduğu ifade edilmiştir.

ABD'de EPA (Emerion Protection Agency) tüm akarsu ve göllerin yaklaşık yarısının ve bazı yer altı sularının kirlilik sebebi ile kullanılamaz durumda olduğunu tespit etmiştir.

---

[96] Bird, a.g.e., s.50.

Sovyetler Birliği'nde Volga Nehri'ndeki kirlilik havyar endüstrisini hemen hemen tamamen yok etmiştir.

Dünya'da kullanılan suyun %65-70 kadarının buharlaşma, sızıntı ve verimsiz kullanımla kaybedildiği bildirilmektedir.[97]

Sanayileşmiş dünyada ve eski Sovyet ülkelerinde bile 34 milyon insanın su ihtiyacı yeterli ölçüde sağlanamamaktadır. Bağımsız devletler birliğinde Tacikistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'da durum en vahim düzeydedir. Orta Avrupa'da ise Bulgaristan, Kuzey Afrika'da Yemen ve Fas en kötü durumdadır.[98]

1.3. Su Sorununa Etki Eden Hususlar

21. Yüzyılın başında dünyada su sorunları ile ilgili olarak belirlenen etkenleri şu şekilde sıralamak gerekir.

Dünyamızda 20. yüzyılın başı ve sonu arasında nüfus 10 kat artmıştır. Mevcut su kaynakları, geometrik bir oranda artan nüfusun ihtiyacını karşılamaktan uzaktır.

Mevcut su kaynaklarından endüstriyel ve tarımsal amaçlı olarak optimum bir biçimde yararlanmak için yapılması gereken tesisler için ihtiyaç duyulan finansal kaynakların Üçüncü Dünya Ülkelerince karşılanamaması önemli bir sorun olmaya devam edecektir.

Üçüncü Dünya Ülkelerinin sanayileşme çabaları çevre kirlenmesinin önemli bir nedeni olmuştur. Bu ülkeler, gelişmiş ülkelerin takip ettikleri gelişmişlik düzeyine yükselme çabaları içerisinde, çevreyi koruyucu tedbirleri alacak finansal kaynağa ve teknolojik bir güce sahip olamadıklarından, çevre kirliliği ve su kirliliğini de beraberinde getirmeye devam edecektir. Bu sebeple gelişmiş ülkeler daha güzel yaşanılabilir bir dünya için, gelişmekte olan ülkelere yardım etmedikçe kirlilik artarak devam edecektir.

Özellikle Orta Doğu'da yürütülen kendi kendine yetebilen tarımsal üretim gücüne ulaşma politikasından dolayı bazı ülkelerin aşırı su kullanma talepleri, su meselelerinin giderek artmasına neden olacaktır.

---

[97] Bird, a.g.e., s.70.
[98] Bird, a.g.e., s.50.

1.4. Suyun Kalitesinin Korunması

Sanayileşen ve hızla kalkınan dünyamızda, evsel, tarımsal ve endüstriyel atıkların, gölleri ve akarsu havzalarını kirletmemesi için tedbirlerin alınması zorunlu hale gelmiştir. Bu tedbirler alınmadıkça suyun kalitesinin korunması gelecek zamanlarda da bir problem olarak devam edecektir.

1.5. Su Kıtlığını Belirleme İndeksleri

Dünyanın herhangi bölgesinde yaşanan veya yaşanacak olan su kıtlığının yaşamı ne derecede tehdit ettiğini anlayabilmek için değişik ölçütler geliştirilmiştir. Bu ölçütlerin ikisi, kıtlık indeksi ve su yoksulluk sınırı indeksleridir.[99]

Bu iki ölçüt, kullanılabilir ve yenilenebilen su arzının kişi başına talebe oranlamasını esas alarak su kıtlığını açıklamaya çalışır.

Kıtlık İndeksi dört değişkeni yansıtan dört ayrı indeksten oluşmaktadır. Bu indeksler sırasıyla;[100]

Su talebinin su arzına olan oranı,

Nüfus artışı ile ilişkili bir şekilde kişi başına düşen su miktarı,

Kişi başına yılda 1000 m^3'den fazla tüketilebilir suya sahip olma,

Ülke dışından gelen su arzının yerli su arzına oranı.

Birinci İndekse Göre;

Bir ülkede su talebi sonucunda tüketilen su miktarı toplam yenilenebilir su kaynağının 1/3'ünden fazla ise o ülkede su kıtlığı vardır ya da su kıtlığı tehlikesi artmaktadır. Bu nedenle özellikle az yağış alan 12 Orta Doğu ülkesi su kıtlığı içinde yaşamaktadır. Bu ülkeler Mısır, İran, Irak, Ürdün, Kuveyt, Libya, Suudi Arabistan, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen ve Bahreyn'dir. Bu ülkelerden özellikle Irak, Dicle ve Fırat sularıyla dışarıdan beslendiğinden su kıtlığını hissetmemektedir.

---

[99] Thomas Naff, **Water: That Peculıar Sustance** Research And Exploration, Water Issue, November 1993, ss.6-17.

[100] Mehmet Tomanbay, **Dünya Su Bütçesi ve Orta Doğu Gerçeği**, Gazi Kitabevi, Ankara, 1998, ss.99-101.

İkinci İndekse Göre;

Kullanılan suyun nüfusa oranını ölçü almaktadır. Bu ölçüye göre bugün su sıkıntısını hissetmeye başlayan Orta Doğu ülkeleri, 2025 yılında nüfusunun iki kata çıkacağı hesap edildiği taktirde büyük bir su kıtlığı tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardır.

Üçüncü İndekse Göre;

Kişi başına kullanılabilen 1000 m^3'ten az su tüketen ülkelerin su kıtlığı çekmekte olduğu kabul edilmektedir. Orta Doğu ülkeleri açısından bugün için Mısır, İran, Irak, Sudan, Türkiye dışındaki ülkeler su kıtlığı çekmektedir. Yapılan nüfus hesaplarına göre Mısır'ın da çok yakında su kıtlığı çeken ülkelerin arasına gireceği tahmin edilmektedir.

Dördüncü İndekse Göre;

Kullanılabilir sular içinde sınıraşan suların oranıdır. Orta Doğu ülkelerinde özellikle Irak, Suriye, Ürdün, İsrail, Sudan ve Mısır'ın kullandığı suyun 1/3'ünden fazlası sınırları dışından gelmektedir. Yani bu ülkelerin suları üzerinde sınıraşan suların memba ülkelerinin etkilerinin büyük olduğunu göstermektedir.

Bu indekslerin hemen hemen hepsi Orta Doğu bölgesinde bulunan her ülkenin su kıtlığı sorunu ile karşı karşıya bulunduğunu göstermektedir. Bugün ki Orta Doğu; suyun yönetimi, kullanımı ve sahip olunması problemleri ile yüzyüzedir.[101]

Özetle, dünya giderek çölleşmekte, çoraklaşmakta ve temiz-tatlı su kaynakları giderek azalmaktadır. Bu durumda Orta Doğuda'ki suyu kontrol etmekten çok, işbirliği ile azalan su kaynakları en verimli şekilde kullanılmalıdır.

Dünyanın artan nüfusuna mukabil kaynakların bilgisizlikten kirletilmesi ve egoistçe israfı, kaliteli ve arıtımlı suyun ihtiyaçları karşılamaktan giderek uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu sebepten bazı ülkeler atık suları arıtıp tekrar kullanma yöntemine tevessül etmektedir.

Su kaynaklarının sonsuz olmadığı düşünülerek suların kirlenmemesi, kayıpların asgariye indirilmesi, arıtma sistemlerinin geliştirilmesi, israfın önlenmesi, sınıf farklılıkları arasındaki kullanım çarpıklığının makul düzeye indirilmesi, kullanım sistemlerinin

[101] Mary E. Morris, **Water And Conflict in The Middle East: Threats And Opportunities, Studies in Conflict & Terroism**, 1997, ss.1-2, http://search.global.epnet.com, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2008.

hakikaten temizliği sağlayıcı ve lüzumsuz su israfını önleyici yeni yapılara kavuşturulması gerekmektedir.

2. BÖLGEDEKİ SU KAYNAKLARI

2.1. Genel Durum

Su kıtlığının en çok hissedildiği yer olarak bilinen Orta Doğu'da, su petrolden daha kıymetli olup, insan hayatının temel ve en önemli yapı taşını teşkil etmektedir. Orta Doğu ülkeleri subtropik iklim kuşağında yer almaktadır. Dolayısıyla yıllık toplam yağışın en az % 80'i buharlaşarak kaybolmakta, toprağa işleyen su miktarı insanların ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kalmaktadır. Bu nedenle su, Orta Doğu ülkelerinin en önemli ve hayati bir meselesini oluşturmaktadır. Bazı ülkelerde su hesapsız ve israf ölçülerinde kullanılmaya devam edildikçe önümüzdeki 25-30 yıl içerisinde ciddi su krizleri yaşanacağı düşünülmektedir. Orta Doğu'daki hızlı nüfus artışı, tarımsal sulamalara daha fazla yönelme, yeraltı kaynaklarının uzun süre kullanımdan dolayı tükenmeye yüz tutması, bölgedeki birçok ülkeyi yakın gelecekte su yoksulu ülkeler safına sokacağı hesap edilmektedir. Nitekim, Körfez savaşının sona ermesiyle bölgede su krizi ortaya çıkmıştır. Orta Doğu su krizi hiçbir ülkenin ve uluslararası kuruluşun içinden çıkamadığı stratejik bir oyun haline gelmiştir. Çözüm için sürdürülebilir istikrar politikaları ile yeni bürokratik yapılar gerekmektedir.[102]

Orta Doğu'daki petrol zenginliğinin, tespit edilmiş petrol kaynakları ile sınırlı ve temelde geçici olması nedeniyle, Orta Doğu ülkelerini gelecekte çok ciddi bir su problemi beklemektedir. Çünkü, zenginlik kaynağı petrol giderek tükenmekte ve kıt kaynak durumundaki suyun değeri her geçen gün artmaktadır. Bu ülkeler, içilebilir su elde etmek maksadıyla kullandıkları pahalı yöntemleri terk etmek durumuyla karşı karşıya kalacaklardır. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli; önemli bir unsur olan su; yakın bir gelecekte barışçı yaklaşımlar ve politikalar üretilmezse, Orta Doğu'da temelinde suyun olduğu soğuk ve hatta sıcak savaşların bir sebebi olacaktır. Çünkü su yaşam için vazgeçilmez olduğu kadar, aynı zamanda ülkenin refah ve mutluluğun da önemli bir yapı taşıdır.

---

[102] Starr, a.g.e., ss.2-6.

Su, Orta Doğu'da tarihin en eski çağlarından beri insanlar için hayati öneme haiz bir unsur olmuştur. Bölgede su kaynakları azdır ve bu nedenle de çok kıymetlidir. Bölgenin büyük bir bölümü sürekli akan sulardan mahrumdur. Mevcut kaynakları da nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, çölün ve çorak arazilerin tarıma açılması ve israfa kaçan sulama yüzünden hızla daralmaktadır. Bu durum Orta Doğu'nun su kıtlığından zarar görecek hassas bölgelerin en başında yer almasına neden olmaktadır. Sahip olanlar için su, bir güç öğesi, yeterli suyu olmayanlar için ise milli güvenliği sağlayacak en önemli unsur olarak görülmektedir.

Dünya bankasına göre; su arzının en pahalı olduğu yer Orta Doğu'dur. 1985 yılında bu fiyat 300$ olmuştur ki, bu Amerika'nın iki katı olup, Güney Asya'ya kıyasla 5 kat daha fazladır. Bu fiyatta bile, su arzının artışı sağlanamamıştır.[103]

Orta Doğu ülkelerinin birçoğunda tarım hala en önemli faaliyettir. S.Arabistan, Kuveyt, BAE gibi bazı petrol zengini ülkeler, besin bakımından kendi kendine yeterli olmak çabası ile topraklarının çoraklığına rağmen tarımsal amaçlı sulama için çok büyük yatırımlar yapmakta, dolayısıyla bölgelerindeki yeraltı su kaynaklarının giderek azalmasına neden olmaktadırlar. Bölgedeki suyun % 83'ü halihazırda tarıma harcanmakta olup bu oranın 2030 yılında %55'e düşmesi gerektiği ifade edilmektedir. Dünya fiyatının dört katına mal ettiği buğdayı dünya fiyatından pazarlayarak en büyük altı buğday ihracatçısı arasına giren S.Arabistan'in bu üretim için yıllık 8 milyar m^3 su tükettiği dikkate alınırsa, bu bölgedeki su israfının boyutları kendiliğinden ortaya çıkar. Bugün, petrol zengini ülkelerin birçoğu, sadece petrole bağımlı kalmamak için, çöl ve çorak arazilerin büyük kısmına tarımsal amaçlı sulama için büyük yatırımlar yapmışlardır. Dolayısıyla bölgedeki su kaynakları giderek tükenmeye yüz tutmaktadır.

Suudi Arabistan'ın su arzı çok önem taşımaktadır. Suudi Arabistan'ın tuzdan arındırılmış su arzı, dünya üretiminin %30'unu aşmakta, dünya arındırılmış su arz kapasitesinin %60'ını körfez ülkeleri oluşturmaktadır. Kuveyt ve körfez ülkeleri kendi ürettikleri bu suya muhtaç durumdadır. Körfez ülkeleri, su arıtımının yapıldığı küçük şehirlere ve üretim yerlerine yapılacak olan sabotaj ihtimalinden korkmakta; bölgede su güvenliği, savunma için askeri gücü daha önemli hale getirmektedir.[104]

---

[103] Star, a.g.e., ss.1-2.
[104] Star, a.g.e., ss.2-4.

Son zamanlarda sistemli bir şekilde basında sık sık Orta Doğu'da su savaşları üzerine senaryolar üretilerek, kamuoyunda bir baskı meydana getirilmeye çalışılmaktadır. Her şeye rağmen Orta Doğu'da suyu savaş sebebi olarak gören ve suların yokuşa doğru akmasını isteyen Suriye, Lübnan, İsrail ve Irak gibi ülkelerin savaşla alınan suyun barış içinde kullanılamayacağını bilmeleri gerekmektedir. Normal zamanda içmek ve toprak sulamak için kullanılan suyun, savaş zamanında öldürücü bir silah olabileceği unutulmamalıdır.[105]

Sık sık geleceğin savaşlarının petrol yerine su meselesi yüzünden yapılacağı belirtilmektedir. Maalesef ne zaman su sorunu gündeme gelmişse kriz ve savaş kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Mısır'ın eski Dışişleri Bakanı ve eski BM Genel Sekreteri Boutros Ghali yaptığı bir konuşmasında "*bölgesel su koruma programının yokluğu durumunun çok ciddi olarak bir savaşa neden olabileceğini*" belirtmiştir.

Orta Doğu devletleri arasında su paylaşımı konusunda çok taraflı ya da iki taraflı anlaşmaların olmaması, politik güvensizliğin yanında göreceli olarak bölgesel ekonomik işbirliğinin yokluğuna bağlanmaktadır. Bütün bunlara rağmen aynı su kaynaklarından beslenen ülkeler arasındaki sorunların üstesinden nasıl gelinebilir? Çözüm bekleyen bu soru için ülkelerin karşılıklı işbirliği yapmaları, ortak mutabakata varmaları gerekmektedir.

Günümüzde, özellikle Orta Doğu su sorununun temelinde yatan asıl faktör su kaynaklarının kıtlığından çok, bu kaynaklar üzerindeki karşılıklı hakların belirlenememesi ve bu hakları belirleyecek normların açıkça ortaya konulmamasıdır. Sorun, bu kaynakların zamansal ve mekansal olarak en uygun şekilde dağıtımını sağlamak veya başka bir deyişle akıllıca planlanmış sulama sistemleri dahilinde bölgesel su kaynakları geliştirmektir. Ayrıca bu kaynakların hidroelektrik enerji üretme alanında kullanımı da sulama sistemleri ile bir arada düşünülmesi gereken bir konudur.

Bugün içinde yaşadığımız coğrafyada olduğu gibi, gelecekte de Türkiye Cumhuriyeti daha uzun bir süre sınıraşan su sorunlarıyla birlikte olacaktır. Gerçekte Orta Doğu'da bir su meselesi vardır; fakat bu meselenin kaynağı Fırat-Dicle havzasında değil, Şeria nehri havzasındadır. İsrail 1967 savaşlarıyla Şeria nehrinin kaynağı olan Golan tepelerini ele geçirmiş olup, suyu dilediği şekilde yönlendirmekte ve bu durum

[105] Zehir, a.g.e., ss.62-163.

özellikle hızlı nüfus artışlarına sahip olan Ürdün ve Filistin'i susuzlukla karşı karşıya getirmektedir.

Teknik veriler ve imkanlar göz önüne alındığında, Fırat ve Dicle nehirleri Türkiye, Suriye ve Irak'ın ihtiyaçlarını karşılayacak kapasiteye sahiptir. Ancak belirtilen temel farklılıklar dikkate alınmadan, Ürdün ve Nil havzalarındaki sorunlarla bağlantı ve yapay benzerlikler kurularak, Fırat ve Dicle nehirlerinin kullanımına ilişkin yanlış yorumlar ve yayınlar yapılmaktadır. Türkiye dışında yayınlanan bazı kitap ve makalelerde yer alan gerçek dışı iddiaların kanıtı olacak teknik veriler bulunmadığı için bu veriler yerine Türklerin "*Arapların petrolü çok, su yerine petrol içsinler...*"dediği iddia edilmekte ve belirtilen ifade uluslararası toplantılara sunulan tebliğlere başlık olarak seçilmektedir. Bu misalleri çoğaltmak mümkündür.[106]

Türkiye'nin bölgede su kaynakları bakımından en zengin ülke olduğu bugüne kadar çeşitli vesilelerle söylenmekte ve maksatlı olarak Türkiye'nin su potansiyeli mevcut olandan fazla gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu bir abartmadır. Çünkü Türkiye gerçekte aşırı su kaynaklarına sahip bir ülke değildir. Mevcut su kaynaklarının coğrafi dağılımındaki dengesizlik nedeniyle yakın bir gelecekte bu kaynakların ihtiyaçlarını karşılayamaması durumunda kalmaya namzettir. Türkiye'nin Orta Doğu bölgesinin su ihtiyaçlarına ayırabileceği veya ayırması gereken su kaynaklarına sahip olduğu görüşünün gerçekçi bir yönü bulunmamaktadır.

Türkiye şu anda diğer komşularına nazaran yeterli su kaynaklarına sahip görünmesine rağmen, yakın bir gelecekte kendisini su sıkıntısı içerisinde bulabilecektir. Ülkenin batı kesimlerinde ve büyük şehirlerde özellikle yaz aylarında belirgin bir susuzluk problemi vardır. Dolayısıyla yaz aylarında bu merkezlerde susuz günler yaşanmaktadır.

Yapılan araştırmalara göre küresel ısınmanın ülkemizde ki bir diğer önemli etkisi ise yer altı sularında ki azalmadır. Klimatolojik değişim sonucu 75 yıl önce özellikle kar yağışının çok fazla olduğu, fakat şimdi yılda sadece bir veya iki defa yağış alınan bölgelerimiz artmıştır. Özellikle Ege, Marmara, İç ve Güney Anadolu'nun bir kısmı, zaman zaman da Doğu Anadolu bölgesinin bu değişimden etkilendiği anlaşılmaktadır. Batı ve İç Anadolu'da yer altı suları 5-6 m. civarında elde edilebilmekteyken, bugün 50-70 m.ye kadar çekilmiştir. Kar yağışı bakımından en fazla yağış alan bölgemiz olan Doğu Anadolu bile

[106] Bilen, 2000, a.g.e., ss.19-20.

önceki yıllarda yağışların az olması nedeniyle kuraklıklarla karşı karşıya kalmıştır. Barajlarımızın doluluk oranları özellikle 2007 ve 2008 yaz aylarında oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Bu kuraklığın geçici olduğunu düşünmek ve ısınmayı göz ardı etmek açıkça büyük bir gaflet içerisine düşmek demektir.

Türkiye, nüfusu hızla artan bir ülkedir. Nüfus, tarım ve sanayideki gelişmeler arttıkça, su ihtiyacımız daha da artacaktır. Bu sebeple su ihtiyacımızın hesabı, bugüne göre değil, 50-60 yıl sonrasına göre yapılmalıdır.

Suya olan ihtiyaç, bölgedeki su kaynaklarından daha fazla pay elde etmek isteyen ülkeler arasında sorun teşkil etmekte, güvensizlik ortamının oluşturduğu giderek artan silahlanma, karşılıklı çıkar çatışmaları ve yıllardır kronik hale gelmiş Arap-İsrail uyuşmazlığı gibi etkenlerle her geçen gün daha da büyümektedir. Türkiye, Orta Doğu coğrafyasına komşu olması, Fırat ve Dicle Nehirleri nedeni ile bu sorunun içine çekilmek, hatta oynanan bir senaryonun baş aktörü durumuna getirilmek istenmektedir. Türkiye, milli menfaatleri çerçevesinde milli hedeflerini elde etmek üzere uygulayacağı milli politikasında yer alan "su stratejisine" gereken önem ve önceliği vermek zorundadır. Gereken önem verilmediği taktirde su sorunu bizim için beka sorunu olacaktır. Türkiye maksatlı olarak içine çekildiği sorundan uluslararası teamüller çerçevesinde çıkmasını bilecek yapıda, güçlü bir devlettir.

Fırat ve Dicle Nehirleri Türkiye'nin doğal zenginliğidir. Kaynaklandığı yer olarak Fırat ve Dicle nehirleri büyük oranda Doğu Anadolu'nun Dağlarında eriyen karlardan meydana gelmektedir. Türkiye bu iki nehrin havzasında yoğun bir kar mücadelesi vermektedir. Ayrıca enerji nakil hatları ile haberleşme ağlarının korunması ve diğer alınan önlemlerin maliyeti Türkiye'ye her yıl trilyonları bulmaktadır.[107] Her yıl bu kadar masrafa katlanarak, doğayla mücadele eden Türkiye Cumhuriyeti'nin sahip olduğu su kaynaklarından öncelikle istifade etmesi en doğal hakkıdır.

Türkiye'nin geliştirdiği Barış Suyu projesinin, bölge ülkeleri arasında, barış ve işbirliğine aracılık edebileceği düşünülmektedir. Su sıkıntısının her geçen gün biraz daha artacağı yakın gelecekte, Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle ortak projeler geliştirmesi hedeflenmiştir. Küçük projeler olarak planlanan bu yatırımların, Barış Suyu Projesi gibi

[107] Bilen, 2000, a.g.e., ss.47-48.

büyük çaplı projelere zemin hazırlayacağı ve bu suretle gelecekte, suyun barış ve işbirliğine aracılık edeceği kuvvetle muhtemel görünmektedir.

Fırat ve Dicle'nin yüzyıllar boyunca kesintisiz olarak Türkiye'nin güneydoğu kesiminden akarak sadece yakın çevresini suladığı, bilinen tarihi bir gerçektir. Nehir kenarındaki diğer ülkelerle iyi komşuluk ilişkilerini muhafaza etmek için Türkiye, iddia edilenin aksine, Suriye ve Irak'a, Fırat ve Dicle'nin sularından kendilerine bırakılacak olan su miktarı ile ilgili planlarını aktarmış ve bölgede istikrarın teminatı olmuştur.[108]

Türkiye'nin Fırat Nehrinin kullanımıyla ilgili her projesini engellemeye çalışan Suriye ve Irak, bu konuyu her fırsatta uluslararası platforma çekme çabası içerisinde olmuştur. Kendilerinin de içinde yer aldığı Arap Birliği teşkilatını bu amaçları için kullanmakta ve konuyu sık sık gündeme getirerek, Türkiye aleyhine kararlar çıkarmaya çalışmaktadırlar. Arap ülkelerinin tamamına yakını genellikle sınıraşan suları kullanan ülke (mansap ülke) durumundadırlar. Bu durum, Arap ülkelerinin, sınıraşan sular konusunda, kaynak ülkelere karşı ortak tavır almalarını kolaylaştırmaktadır. Suriye ve Irak kendilerine tahsis edilen suyun Türkiye tarafından kısıtlandığını ve tesis etmiş olduğu barajlar sebebiyle de kirletildiğini, bu suretle sağlıklarını tehdit edebileceği gibi gerçeği yansıtmayan sebepleri ileri sürerek uluslararası hukuk ve sağlık kuruluşlarını harekete geçirmek, daha ötesi de; BM örgütüne götürmek çabası içinde olmuştur.

Suriye su kaynaklarını (Golan tepeleri ve Fırat suları) garantiye almadan İsrail ile bir barışa yanaşamayacağını ifade etmektedir. Golan tepelerini İsrail'e bıraktığı taktirde, bölge ülkelerinin ve tabi ki ABD'nin de yapacağı baskı ile Türkiye'yi Fırat sularından taviz vermeye ($500m^3$/sn'nin üzerinde su bırakmaya) Türkiye'yi Fırat'ın sularının paylaşımını öngören bir antlaşmaya zorlayacağı beklenmektedir.

Suriye, büyük Suriye ülküsü kapsamında Hatay'ı kendi topraklarına dahil etmek için Hatay bölgesinde nüfus çoğunluğunun Araplar lehine oluşturulmasına çalışmakta, bu bölgedeki teşkilatlandırma faaliyetleri ile yöre halkı üzerinde bölücü faaliyetlerde bulunmaktadır. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesini engellemeye çalışan, Suriye, Irak ve kimi bazı ülkelerin, Türkiye'nin güneydoğusunda faaliyet gösteren PKK terör örgütüne 1980'li yıllardan beri dolaylı veya doğrudan destek verdikleri bilinmektedir. Zor

---

[108] A. İhsan Bağış **Dicle Fırat ve Türkiye'nin Su Politikası**, Harp Akademileri Bülteni, Sayı 192, İstanbul, 1999, s.85.

durumda kaldıkları dönemde, Suriye ve/veya Irak, destekledikleri PKK terör örgütü ile Türkiye üzerinde baskı uygulamakta, bununla da daha fazla su elde etmeyi hedeflemişlerdir.

Özellikle geçmiş dönemde silahlanmaya ve uluslararası terör örgütlerinin finansmanına milyarlarca dolar harcamaktan geri durmayan Suriye'nin, su teknolojisini geliştirmek, su israfını önlemek ve su rezervlerini arttırmak konusunda aynı gayret içinde olmadığı görülmektedir.

Suriye ile izlenen gergin politik ilişkilere rağmen Türkiye'nin komşularıyla yürütmek istediği karşılıklı iyi niyet ilişkileri çerçevesinde; 1987 yılında Suriye'ye saniyede en az 500 m^3 su verileceği açıklanmıştır. Bu tarihten günümüze kadar Suriye'nin her türlü hasmane tutumuna rağmen Türkiye sözüne sadık kalmıştır. Uluslararası hukukta sınıraşan sular konusunda somut hükümler olmamasına rağmen Türkiye, komşularını gözeterek suyun yıllık debisi ve yaz kış durumunu dikkate almaksızın Fırat nehrinin Suriye çıkışında, güneye 500 m^3 su vermektedir.[109] Suriye yönetimi ise; akış yönü Türkiye olan Asi Nehri üzerinde dilediği tasarrufu yapma hakkını kendisinde görmekte, özellikle tarım mevsiminde nehir suyunu tamamen keserek veya nehir suyunu tarıma zarar verecek şekilde kirleterek başta "AMİK Ovası" olmak üzere Hatay ili'nin tarım alanlarına büyük zararlar vermektedir.

2.2. Türkiye'den Doğan ve Türkiye Dışında Denize Dökülen Nehirler

2.2.1. Fırat Nehri

Fırat akarsuyu, Erzurum'un kuzeyinde Dumlu Dağından doğan Karasu ve Van Gölünün Kuzeyinde Aladağ'dan doğan Murat suyu adlı iki büyük kolun birleşmesinden oluşur.[110] Dicle nehrine ulaşıncaya kadar uzunluğu yaklaşık 2330 km'dir. Büyük oranda Doğu Anadolu Bölgesindeki karla beslenen Fırat nehrine, Keban Barajı'nın altında iki önemli kol olan Tohma ve Göksu nehirleri katılmaktadır.[111]

Dicle nehriyle Basra'nın yukarı kesiminde birleşerek Şatt-ül Arap nehrini oluşturarak Basra Körfezine dökülür. Karasu'dan itibaren Suriye sınırına kadar

---

[109] Metin Sağlam, **Orta Doğu ve Orta Asya'da İstikrar Unsuru Olan Türkiye**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Temmuz 1996, s.9.
[110] Gelişim Hacette, Sayı 4, s.372.
[111] Özden Bilen, **Turkey & Water Issues in The Middle East**, Afşaroğlu Prin. House, Ankara, 2000, s.43.

uzunluğu 971 km., Murat suyu kaynağından sınıra kadar uzunluğu 1263 km.dir. Ülkemizin en uzun nehri olması sebebiyle üzerinde yüksek kapasiteli baraj ve hidroelektrik santralleri mevcuttur.[112] Fırat sadece GAP bölgesinin değil, aynı zamanda Türkiye'nin en geniş nehirlerinden biridir. Akaçlama havzası, Suriye sınırının üzerinden başlayarak 22.100 km^2, GAP bölgesi sınırları dahilinde olmak üzere ise toplam 102.876 km^2dir.[113]

2.2.1.1. Fırat Nehri Su Potansiyeli

Toplam 366471 km^2 olan Fırat Havzasının %28'i Türkiye, %17'si Suriye, %40'ı Irak ve %15'i Suudi Arabistan sınırları içerisindedir. Nehre kaynak sağlayan alanların %62'si Türkiye'de, %38'i Suriye'dedir. Buna göre Türkiye nehrin yıllık su hacminin %89'unu karşılamakta iken Suriye'nin payı sadece %11'dir[114]. Nehrin ortalama debisi Belkısköy istasyonundaki ölçümlere göre 909 m^3/sn olup, ölçülen en yüksek debisi 5374 m^3/sn en düşük debisi 113 m^3/sn'dir.[115]

Nehrin Suriye ile Irak arasındaki sınırda yıllık su potansiyeli 35 milyar m^3'e ulaşmakta olup, Suriye'nin katkısı 3.4 milyar m^3'tür. Irak topraklarında ise hiçbir katkı olmamaktadır.[116] Hemen hemen Irak sınırını geçtikten sonra Fırat'a hiç su dahil olmaz ve buharlaşma oranları %70 gibi yüksek oranlara yükselir.[117] Bu sonuçlara göre, Fırat nehrinin yaklaşık %90'ı Türkiye topraklarında, %10'u ise Suriye'de oluşmaktadır.[118]

Fırat nehri, sulama ve hidroelektrik üretimi bakımından ülkemizin en büyük su debisine sahip nehri durumundadır. Türkiye'nin en büyük bölgesel kalkınma projesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin büyük bir kısmı bu nehrin üzerinde gerçekleştirilmektedir.[119]

---

[112] Zehir, a.g.e., ss.76-77.
[113] Bağış, a.g.e., s.76.
[114] İbrahim Kocabaş, "Türkiye'nin Sınıraşan Suları (Fırat ve Dicle)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Kamu Yönetimi Lisans Üstü Uzmanlık Programı, Ankara, 1995, s.15.
[115] Zehir, a.g.e., s.77.
[116] Bilen, 2000, s.43)
[117] J. W Dellapenna., **The Two Rivers and Lands Between:Mesopotamia and The International Law Of Transboundry Waters**, BYU Journal of Public Law, 1996, ss.2-3, http://search.global.epnet.com, Erişim Tarihi: 20 Eylül 2008.
[118] Bilen, 2000, a.g.e., s.43.
[119] Zehir, 1998, a.g.e., s.78.

Fırat havzası üzerinde yapılan araştırmalar Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında başlamış ve 1936 yılında, şu an Keban Barajı olan bölgenin yanında, Keban ölçme istasyonu kurulmuştur. Bu tarih Türkiye'nin ilk hidrolojik araştırmalarına başladığı zaman olarak kabul edilir.[120] Fırat nehrinin üzerinde bulunan üç ana akım gözlem istasyonunun Keban, Atatürk ve Birecik istasyonlarından elde edilen bulgulara göre Fırat nehrinin yıllık ortalama doğal akım miktarı Keban Baraj yerinde 20.7 milyar m^3, Atatürk Baraj yerinde 26.89 milyar m^3 ve sınırlarımızı terk ettiği Birecik istasyonunda 30.73 milyar m^3 olarak ölçülmüştür. Türkiye sınırları içinde doğup Suriye topraklarında Fırat'a karışan akarsuların sınırlarımız, içindeki toplam yıllık akım miktarı 859 milyon m^3 olmaktadır.[121]

2.2.1.2. Havzanın Hidrolojik Özellikleri

Fırat nehri akımları, gerek yıllar arasında gerekse bir yıl içinde mevsimsel olarak, büyük değişimler göstermektedir. Fırat'ın akış miktarını nehrin mevcut su potansiyelinin kullanımını engelleyen belirgin mevsimsel değişimler göstermektedir. Normal koşullarda en yüksek akış yoğunluğu Nisan ayında, en düşüğü ise Eylül ayında gözlenmektedir. Fırat'ın aylık akış yoğunluğunda %275 ile %33 arasında belirlenen değişimler, bu tip mevsimsel dalgalanmaların hangi derecede yaşandığının delilidir. Kış yağmurlarının ve karların etkisiyle Fırat'ın suları Nisan ayına kadar sürekli yükselir, Ekim ayında ise en düşük seviyesine kadar alçalır. [122]

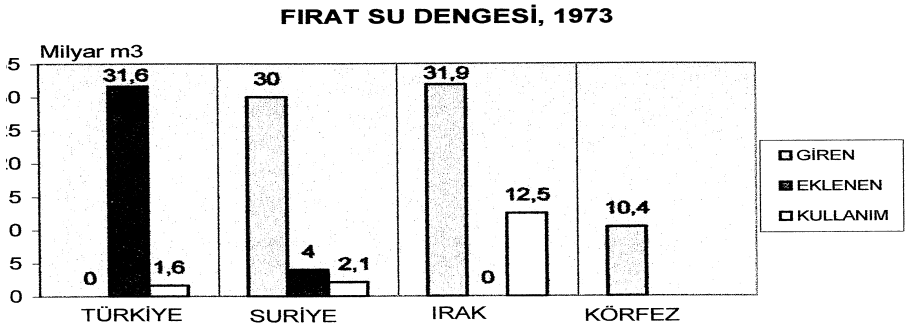
Fırat'ın Türkiye sınırını terk ettiği Belkısköy ölçüm istasyonundaki 1937-1993 yıllarını kapsayan ölçümlere göre ortalama yıllık su miktarı 31.6 milyar m^3'tür.[123] 1937 ile 1980 yılları arasında Fırat'ın Suriye sınırını kestiği noktanın üzerindeki bölgede yıllık akış 30.777 milyon m^3 tür.[124]

Fırat Nehri'nde tespit edilen en yüksek akımlar, 1969 yılında 56,4 milyar m^3, 1988 yılında ise 57,7 milyar m^3 olmuştur. Bu değerler sırasıyla uzun yıllar ortalamasının %178 ve %183'üne tekabül etmektedir. Bir yıl içinde mevsimsel değişmelerde çok büyük olup yüksek akımlar Nisan ve Mayıs aylarında, en düşük akımlar ise genelde Eylül

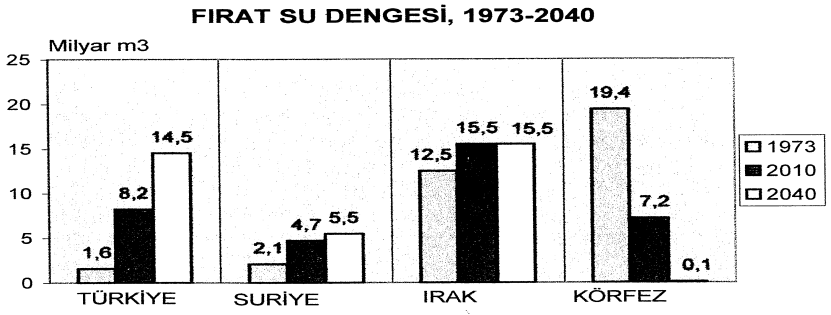
[120] Bağış, a.g.e., s.76.
[121] Tiryaki, a.g.e., s.101.
[122] Bağış, a.g.e., s.76.
[123] Bilen, 2000, a.g.e., s.43.
[124] Bağış, a.g.e., s.76.

ayında oluşmaktadır. Aylık değişimler uzun dönem aylık ortalamaların %530 ile %16 arasında bir salınım göstermektedir.[125]

Fırat üzerinde, Suriye sınırı yakınlarındaki Birecik akım gözlem istasyonunun verilerine göre sınırda ortalama yıllık akım 31,6 milyar m^3 ise de 1937-1993 yılları arasında, Keban Barajı devreye girmeden önce, iki önemli kurak dönem yaşanmıştır.[126]

Şekil 1: 1973 Yılı Fırat Su Dengesi

Şekil 2: 1973-2040 Arası Fırat Su Dengesi

Birinci kurak dönem 1958-1962 yıllarını kapsamakta olup, 1961 yılında sınırda yıllık akım 14,9 milyar m^3'e kadar düşmüştür. Bu değer uzun yıllar ortalamasının %47'sine tekabül etmektedir. İkinci kurak periyot ise, 1970 yılında başlayarak 1975 yılında sona ermiştir. Belirtilen dönemin en kurak yılı olan 1973'te, yıllık akım 18,8 milyar m^3'e kadar azalmıştır. Bu değer uzun yıllar ortalamasının %59'unu teşkil etmektedir.[127]

---

[125] Bilen, 2000, a.g.e., s.44.
[126] Bilen, 2000, a.g.e., s.44.
[127] Bilen, 2000, a.g.e., ss.43-44.

Çok kurak zaman diliminde de, Keban Barajı işletmede olmadığı için, kuraklığın olumsuz etkileri, aşağı kıyıdaş ülkeler olan Suriye ve Irak'ta hissedilmiştir. Keban Barajının inşaatından sonra Türkiye'de olduğu kadar Suriye ve Irak'ta da kurak yılların etkisi azalmıştır. Örneğin, çok kurak bir yıl olan 1989'da Keban Barajı olmasaydı, sınırdan yılda 20,8 milyar m^3 su aşağıya intikal edecek iken, bu miktar barajın düzenleme etkisi nedeniyle 4,9 milyar m^3 artarak 25,7 milyar m^3'e ulaşmıştır.[128] 1973 ve 2040 arası Fırat Su Dengesi Şekil 1 ve 2'de gösterilmiştir.

2.2.1.3. Fırat Havzasının Değerlendirilmesi

Türkiye'nin su gücü ve büyüklüğü bakımından en büyük nehri olan Fırat, gerek havzasının büyük olması, gerekse üzerindeki barajlar ve hidroelektrik santralleri dolayısıyla ülke ekonomisine, çok önemli katkıda bulunmaktadır.

Fırat Havzasındaki çalışmalar tamamlandığında bölgeler arası sosyo-ekonomik eşitsizlik azalacaktır. Havzadaki yatırımlar ve mevcut kaynaklar en uygun şekilde kullanılırsa; havza'da ekonomik büyüme ve sosyal istikrar gerçekleştirilmiş olacaktır.[129]

Barajlar sebebiyle, Fırat Nehri'nin akımı ve rejimi kontrol altına alınmıştır. Havza'da toplam 5560 Mw'lık kurulu güç mevcut olup yılda 21.212 GWh enerji üretimi yapılmaktadır. Sulama projeleri tamamlandığında 1.068.063 ha. arazi sulu ziraatta açılacaktır.[130]

DSİ tarafından yapılan incelemeye göre Fırat Nehri'nin havzasında, yağış alanı 120.918 km^2dir. Nehrin ortalama akımı 31.61 km^3, üzerindeki hidroelektrik santralı sayısı 81 adettir. Enerji üretimi için kurulu gücü 9650 Mw, ortalama üretiminin 38.738 Gwh. ve güvenilir enerji üretimi 30.252 Gwh olabileceği hesaplanmıştır.

Fırat Havzası 1991 yılı sonu itibariyle, Türkiye bütünü içinde 3.183 Mw'lik kurulu güçle % 47.6'lık, 13.606 Gwh ortalama üretimle % 52.2'lik paya sahip bulunmaktadır. Bu da gösteriyor ki Fırat Havzası bugün mevcut kurulu gücü ile

---

[128] Bilen, 2000, a.g.e., s.44.
[129] Ali Balcı, **Keban Barajı Güneyinde Fırat Akarsuyu Havzasının Hidrolojik Etüdü ve Planlaması**, İstanbul, 1996, ss.234-237.
[130] Balcı, a.g.e., ss.234-237.

Türkiye Hidroelektrik üretiminin yarısından çoğunu sağlamaktadır.[131] Fırat Nehri, hidroelektrik enerjisi üretim kapasitesiyle ülke ekonomimizde en yüksek pay sahibidir.

GAP'ta tesis edilmesi düşünülen yüksek orandaki sanayileşmeyi havzadaki güçlü elektrik enerji kaynaklarıyla beslemek ve desteklemek gerekir. Bunun yanında bölgede kurulmuş ve kurulacak olan HES'in ürettiği enerjiyi ülke ihtiyacına binaen dağıtım için nakil ve dağıtım şebekesinin yaygınlaştırılması gerekmektedir.[132]

Fırat Nehri üzerinde inşası devam eden baraj gölleri tamamlandığında halen yararlanılan ulaşım yapabilme imkanı artacak ve Suriye sınırına kadar bir alanda kesintisiz bir suyolu meydana gelecektir.[133]

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde özellikle nehir havzasındaki tarım alanlarının sulanmasında Fırat Nehri çok büyük öneme sahiptir. Bölgede tarım hakim olan sektör olup bölgenin istihdam oranı içindeki payı %70'tir. Bölge ekonomisine en büyük katkıyı sağlayan tarım ürünleri pamuk, antepfistığı, yağlı tohumlar, meyve ve şeker pancarıdır. Büyük kısmı Fırat Nehri havzasında yetişen bu ürünler, Güney Doğu Anadolu bölgesinde 1988 yılında 1.4 milyar dolar olan bitkisel üretimi içinde en önemli paya sahiptir.[134]

Havza'nın tarıma dayalı ihracat merkezlerinden biri haline gelmesi için her türlü çalışmalar yapılmalıdır. Olumsuz tarım şartlarını da dikkate alarak stratejik ürünleri ve üretimini teşvik etmek gerekir.

Maliyeti ucuz olan sulama projelerine ve karlılık oranı yüksek olan projelere hız kazandırılmalı ve bir an önce uygulamaya geçirilmelidir.

2.2.2. Dicle Nehri

Elazığ'ın güneydoğusunda Hazar Gölü yakınlarında Hazarbaba dağından doğan Dicle nehrinin Basra Körfezine kadar toplam uzunluğu 1900 km, Türkiye sınırları içerisindeki uzunluğu Irak sınırına kadar 523 km.'dir.[135] Nehrin Türkiye

---

[131] Yalçın Karabulut, **Türkiye Hidroelektrik Enerjisi Üretiminde Fırat Havzasının Önemi**, Türkiye Coğrafyası Dergisi, Sayı: 2, Ankara, 1993, ss.185-192.
[132] Balcı, a.g.e., ss.234-237.
[133] Balcı, a.g.e., ss.228-231.
[134] Oğuz Yurdakul, **GAP'ın Ekonomiye Etkileri**, Görüş Dergisi, TÜSİAD Yay., İstanbul, 1993, ss.1-5.
[135] Gelişim Hachette, Sayı 3, s.1000.

topraklarındaki toplam havzası 38.280 km2 dir. Dicle Nehri, ortalama 629 m3/sn su miktarıyla Türkiye topraklarını terk eder.[136]

Dicle, GAP bölgesinin 38.750 km2 ile ikinci büyük havzasına sahip nehridir.[137] Türkiye sınırları içerisinde Batman, Ilısu, Bozan ve Garzan gibi büyük sularla beslenen Dicle'nin, Türkiye-Suriye sınırındaki Cizre akım rasat istasyonunun 1946-1994 yılları arasındaki verilerine göre, ortalama yıllık akım miktarı 16,2 milyar m3'tür.[138] 1946-1985 yılları arasındaki veriler gözönünde bulundurulduğunda Dicle'nin yıllık ortalama akış yoğunluğu 16.800 milyon m3 olarak tahmin edilmektedir.[139]

Dicle nehri 30 km. kadar Türkiye-Suriye sınırını oluşturduktan sonra Irak'a girmektedir. Dicle'nin yan kolu durumunda olan Hezil Suyu ve Hakkari'de doğan Büyük Zap Suları ise, Irak topraklarında Dicle Nehri ile birleşmektedir.[140] Bu kolları da alarak beslenen Dicle Nehri, Basra Körfezi yakınlarında Fırat nehri ile birleşerek 179 km. uzunluğundaki Şatt-ül Arap su yolunu oluşturur ve Basra Körfezi'ne dökülür.[141]

2.2.2.1. Dicle Nehri Su Potansiyeli

Dicle Nehrinin Türkiye topraklarındaki toplam havzası 38280 km2 olup ortalama 629 m3/sn debiyle Türkiye topraklarını terk eder. Bu rakam Irak topraklarında beslendiği kollarla 1340 m3/sn lik ortalama debiye ulaşır. Dicle Nehrine tüm su kollarının toplam katkısı 213 milyar m3 olmaktadır. Nehre Irak topraklarında katılan Küçük Zap, Adhaym ve Diyala kollarının katkısı 31,4 milyar m3'tür. Türkiye'den gelen 21,3 milyar m3 ile birlikte Dicle Nehri'nin, Fırat Nehri ile birleşmeden önceki toplam su potansiyeli 52,7 milyar m3'e ulaşmaktadır.[142]

Dicle havzasının % 12'si Türkiye, % 0,2 Suriye, % 54'ü Irak ve % 34'ü İran sınırları içinde yer alır. Dicle Nehri'nin sularına kaynak oluşturan alanların %21 'i Türkiye'de, %0.3'ü Suriye'de, % 31'i Irak'ta ve % 48' i İran'dadır. Dicle Nehri'nin yıllık su hacmine

---

[136] Büyük Larousse, 1986, s.3138.
[137] Bağış, a.g.e., ss.76-77.
[138] Bilen, 2000, a.g.e., s.44.
[139] Bağış, a.g.e., ss.76-77.
[140] Bilen, 2000, a.g.e., s.44.
[141] Zehir, a.g.e., s.73.
[142] Bilen, 2000, a.g.e., ss.44-45.

Türkiye'nin katkısı % 51, Irak ve İran'ın katkıları sırasıyla % 39 ve % 10 olmaktadır.[143] Nehirdeki suyun çok az kısmının kaynağı Irak toprakları olmasına rağmen; Fırat gibi Dicle'den de en çok Irak faydalanmaktadır. Dicle'nin yaklaşık %43'ü Türkiye'den, yaklaşık %42'si Irak'ın doğusundaki dağlık alandan ve yaklaşık %9'u İran'dan gelmektedir.[144]

Fırat ve Dicle Nehirlerinin Türkiye'deki kaynaklar tarafından beslenmeleri açısından önemli bir fark vardır. Fırat Nehri neredeyse tamamıyla Türkiye'nin yağmur ve karlarından kaynaklandığı ve Türkiye sınırından sonra Suriye ve Irak topraklarında yağış almadığı halde, Dicle'de durum farklıdır. Türkiye'de doğan ve büyüyen Dicle Nehri'ne Irak ve İran'dan da önemli kaynaklar eklenmektedir.[145]

Dicle, Fırat gibi büyük oranda buharlaşma kayıplarına maruz kalmasına rağmen, yan kolları sayesinde Fırat'tan farklı olarak denize doğru yaklaştıkça akış yoğunluğu aynı kalır ve hatta çoğalır. Yıldan yıla değişiklikler gösterse de Dicle'nin Şatt-ül Arap'da birleşme noktasında yıllık yaklaşık 49 milyar m^3'lük bir akışı vardır.[146]

2.2.2.2. Havzanın Hidrolojik Özellikleri

Dicle Nehri akımları da Fırat Nehri'nde olduğu gibi yıllar arasında ve mevsimsel olarak büyük farklılıklar göstermektedir. Hatta bu değişimler iklim şartlarına bağlı olarak Fırat'tan daha geniş çaplıdır. Cizre'deki istasyonda yapılan ölçümlerde akış yoğunluğu Nisan ayında ortalamanın %26'nın üzerine çıkarken, Eylül ayında %23'e düşmektedir. Dicle Nehri'nin suları kışın yağan karların erimesi ve ilkbahar yağmurları dolayısıyla ilkbahar aylarında artmaktadır. Yazın ise suları kuraklık ve buharlaşma nedeniyle azalmaktadır.[147] Dicle havzasına düşen gerçek yağış miktarının tahmin edilenden daha fazla olduğu düşünülmektedir. Çünkü düzlük arazilerden daha fazla yağış alması beklenen dağlık alanlarda yeterli ölçme istasyonu bulunmamaktadır.

---

[143] Ayna Dergisi, 1993, s.20.
[144] J. W. Dellapenna, **The Two Rivers and Lands Between:Mesopotamia and The International Law Of Transboundry Waters**, BYU Journal of Public Law, 1996, ss.4-5, http://search.global.epnet.com, Erişim Tarihi: 20 Eylül 2008.
[145] Özhan Uluatam, **Damlaya Damlaya Orta Doğunun Su Sorunu,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s.87.
[146] Dellapenna, a.g.e., ss.4-5.
[147] Bağış, a.g.e., ss.76-77.

Musul istasyonundaki kayıtlara göre Dicle Nehri'nin ortalama debisi 1948 yılında 98 m^3/sn ye düşmüş, bu rakam 1952 yılında 2140 m^3/sn olarak gözlenmiştir. Nehir için Bağdat'da kaydedilmiş asgari debi 158 m^3/sn, azami debi 13000 m^3/sn ve ortalama debi 1236 m^3/sn olarak belirtilmiştir.[148] Ortalama yıllık akım 1969 yılında 34,3 milyar m^3'e, yani ortalamanın % 212'sine yükselmiştir.[149] 1973 yılında 9,6 milyar m^3'e, yani ortalamanın %59'una düşmüş, 1946-1994 yılları arasında 16,2 milyar m^3 iken, belirtilen bu değişimlerin Türkiye'deki bu depolamalarla düzenlenmesinin aşağı kıyıdaş ülkelerde yarattığı çok olumlu etkiler göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. 1973 ve 2040 arası Dicle Su Dengesi Şekil 3 ve 4'de gösterilmiştir.

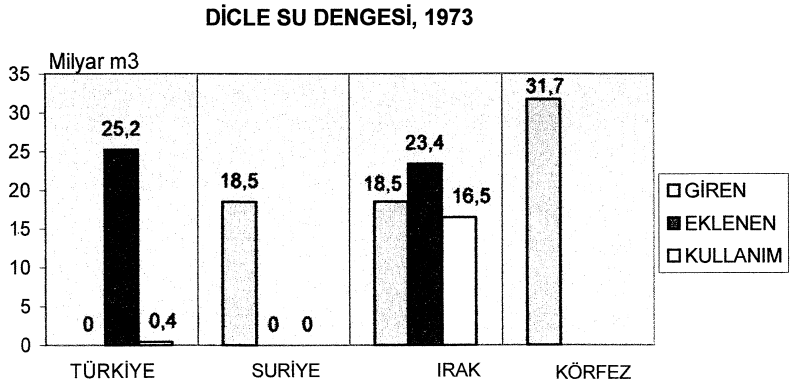
2.2.2.3. Dicle Havzasının Değerlendirilmesi

Dicle Nehri ve kolları üzerinde Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) çerçevesinde 8 proje yapılmaktadır. Bu barajlar vasıtasıyla 601,824 hektar arazinin sulanması sağlanacaktır.[150] Dicle Havzasında dar ve derin boğazların yer alması nedeniyle havza barajların yapımı için elverişlidir.

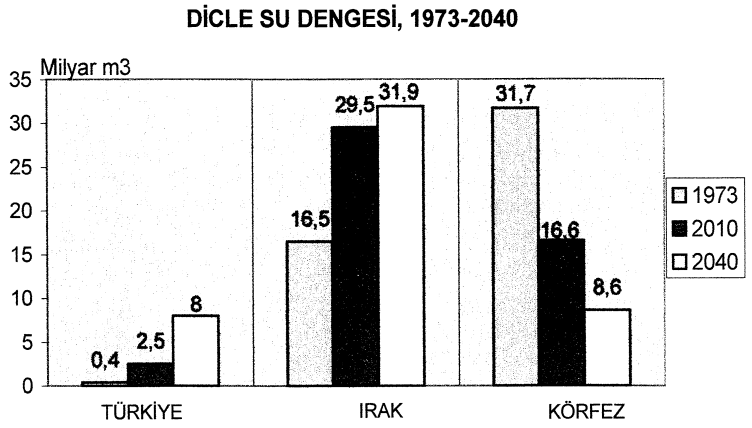
Havzada planlanan barajlar tamamlandığında Dicle Nehri'nin akımı ve rejimi kontrol altına alınacaktır.[151]

---

[148] Zehir, a.g.e., s.74.
[149] Bilen, 2000, a.g.e., s.45.
[150] Ferruh Müftüoğlu, **Orta Doğu Su Meselesi ve Türkiye**, Marifet Yayınları., 1997, s.31.
[151] Necmettin Elmastaş, "Dicle Akarsuyu Havzasının Hidrolojik Etüdü ve Planlaması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, ss.135-137.

Şekil 3: 1973 Yılı Dicle Su Dengesi (Ünver, 1995, s.18)

Şekil 4: 1973-2040 Arası Dicle Su Dengesi (Ünver, 1995, s.18)

Nehir üzerinde yapımına başlanan Kıralkızı (Diyarbakır, 1985), Dicle (Diyarbakır, 1986) ve 1991'de projesi tamamlanan Cizre (Mardin) baraj ve hidroelektrik santralleri en önemlilerindendir.[152]

Havzada 2800 Mw'lık kurulu güçle yılda 10.000 Gwh enerji üretimi planlanmaktadır. Dicle Nehri tarım alanlarında sulamada kullanılmaya hem miktar bakımından hem de kalite bakımından elverişlidir. Havzadaki sulama projeleri tamamlandığında 600.000 ha. arazi sulu tarıma geçecektir.[153]

---

[152] Versan, a.g.e., s.437.
[153] Elmastaş, a.g.e., ss.135-137.

Zaman zaman bölgede yaşanan aşırı kuraklık su miktarını azaltarak sulama alanlarında dengesizlik meydana getirebilir. Bu durumda su rezervinin gerekli olan yerlere transferi sağlanmalıdır.[154] Dicle'nin yıllık ortalama akış hacminde meydana gelen düzensiz değişimler üzerine yapılan bir çalışma göstermiştir ki, şayet su, araziyi belirli bir sistem dahilinde yüksek su talebi yaşanan mevsimlerdeki ihtiyacı karşılayabilecek şekilde düzenleyebilirse, Dicle'nin suyu kendi havzasındaki verimli toprakların sulanması için yeterli bir hacme sahip olmaktadır. Bu demektir ki, Dicle'nin nehir sistemi sulama ve enerji ihtiyaçları doğrultusunda belirli bir düzenlemeye tabi tutulmalıdır.[155]

Dicle Nehri ve kollarının yatağı çok derin kıvrımlar oluşturarak akmasından dolayı sulu tarım yapmak amacıyla sularının kullanımı fazla elverişli değildir. Dicle Nehri'nin, Türkiye bölümündeki bütün kolları, gür suları, dar vadileri ve boğazlar ile çok önemli potansiyel bir enerji kaynağıdır.[156] Dicle'nin Cizre Barajı'ndan Suriye sınırının kuzeyine doğru ortalama yıllık akışı 16.7 milyar m^3 tür. Baraj enerji üretimi ve sulama maksatlı olarak kullanılmaktadır. Dicle nehir sisteminden beslenecek toplam sulama alanı 558.000 hektardır. Tüm barajlar Dicle nehir sisteminden yıllık 3.7 milyar m^3 su çekecektir. Tarımda kullanılan suyun %20'sinin geri döneceği tahmin edilmektedir. Bütün bu geri alımlardan sonra, bu rakam Dicle nehir sisteminin ortalama akışının %22 sini ifade eder. Dicle için öngörülen kalkınma projeleri, havzadaki potansiyel sulama alanlarının hemen hepsini kapsar. Planlanan barajların toplam aktif depolama kapasitesinin 15.5 milyar m^3 olacağı ve bu miktarın, nehrin akışını düzenleyerek sulama için gerekli suyu kolayca karşılayacağı hesaplanmaktadır.[157]

Dicle Nehri'nin havzası sulama amacıyla projeler yapılmasına şimdilik imkân vermemektedir. Bundan dolayı Türkiye bu nehirden elektrik üretimi amacıyla yararlanmaktadır. Dicle Nehri üzerinde yapılan Cizre-Alt Projesi olan Cizre Barajı hidroelektrik santrali ile Cizre, İdil ve Silopi Ovaları ve Nusaybin Ovası'nın bir bölümü sulanacaktır. Dicle ve Kıralkızı Barajları Diyarbakır'da Dicle havzasının yukarı kesiminde, 126 000 hektarlık bir alanı sulayacak bu alanda Ergani, Gölovası, Çınar Ovaları,

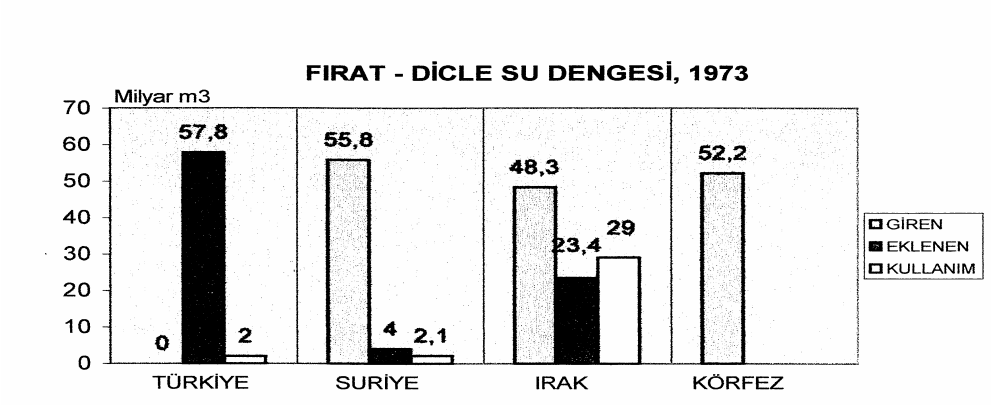
---

[154] Elmastaş, a.g.e., ss.135-137.
[155] Bağış, a.g.e., ss.76-77.
[156] Reşat İzbırak, **Türkiye**, Milli Eğitim Basımevi, 2. Baskı, İstanbul, 1984, ss.121-123.
[157] Bağış, a.g.e., ss.76-77.

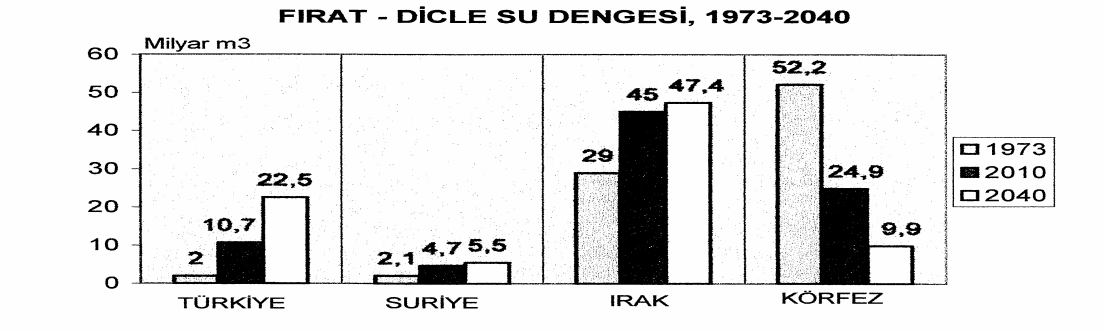
Seyhan, Savur ovaları ile Diyarbakır yöresi ovaları sulama imkanına kavuşabilecektir.[158] Havzada projelerle beraber gelecek yüksek orandaki sanayileşme havzadaki hidroelektrik enerjisi kaynaklarıyla beslenmelidir. Bunun yanında üretilen enerjinin diğer bölgelere dağıtımını sağlayacak nakil şebekesi yaygınlaştırılmalıdır.[159] Dicle ve Fırat'a ait su dengesi Şekil 5 ve 6'da gösterilmiştir.

Havzada ki projeler tamamlandığında sulu tarımda kullanılacak arazi oranı artacak; dolayısıyla tarımsal verim ve ürün çeşidi de artacaktır. Böylece bölge halkının gelir seviyesi yükselecek ve iş imkanları da artacaktır. Bunun yanında üretilen ürünlerin bir kısmı bölge için ihtiyaç fazlasını teşkil edecektir. Bu ürünlerin ihraç edilmesi gerekir. Böylece tarıma dayalı ihraç ürünlerinin arttırılmasıyla havza ihracat merkezi haline getirilecektir. İhraç edilecek ürünlerden daha fazla gelir elde etmek için de ürünlerin bölgeye yakın olan Suriye, Irak, İran ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerine ihraç edilmesi gereklidir.

[158] EP Politika Dergisi, 1993, s.15.
[159] Elmastaş, a.g.e., ss.135-137.

Şekil 5: 1973 Yılı Fırat-Dicle Su Dengesi (Ünver, 1995, s.19)

Şekil 6: 1973-2040 Arası Fırat-Dicle Su Dengesi (Ünver, 1995, s.19)

2.3. Türkiye Dışından Doğan ve Türkiye'de Denize Dökülen Nehirler

2.3.1. Asi Nehri

Lübnan'da Bekaa'da Baalbek eşiğinin kuzeyinden doğar. Suriye topraklarına girer. Burada Humus yöresinde bazaltlı lav akıntıları etkisiyle yolundan saparak, Hama Kireçtaşı Platolarına yönelir ve GAP çukuruna ulaşır. Kuzeye doğru akmaya devam ederek Türkiye topraklarında Amik ovasına ulaşır. Burada Burç deresi ve Karası, Asi Nehri'ne karışır. Asi nehri, büyük ölçüde Suriye topraklarında tüketildikten sonra, Türkiye sınırlan içinde Akdeniz'e dökülmektedir.[160] Türkiye dışından doğarak Türkiye topraklarında denize dökülen en önemli nehirdir.

[160] Bilen, 2000, a.g.e., s.40.

2.3.1.1. Asi Nehri Su Potansiyeli

Yıllık ortalama su miktarı 2,5 milyar metreküp olan Asi nehri, Fırat'ın %8'i oranında su taşımaktadır.[161] Asi Nehri'nin sularından 80 m^3/dk.lık bölümü Lübnan ile Suriye arasında yapılan anlaşmayla Lübnan'a bırakılmıştır.[162] Asi Nehri Ocak ayında saniyede 15 metreküp ve yaz aylarında saniyede 4.5 metreküp debiyle Türkiye topraklarına girmektedir.

Suriye bir memba ülkesi olarak Asi'nin sularını kullanırken, Türkiye'nin ihtiyacını dikkate almamakta ve yaz aylarında Amik Ova'sında büyük bir sıkıntı yaşanmaktadır.[163]

2.3.1.2. Asi Havzasının Değerlendirilmesi

Asi Nehri, Lübnan, Suriye ve Türkiye için sulama amaçlı kullanılabilecek önemli nehirdir. Fakat Suriye'nin olumsuz tavrı yüzünden Türkiye bu nehirden gerekli oranda yararlanamamaktadır. Suriye, Asi Nehri üzerinde sulama uygulamalarında su tasarrufu sağlayan hiçbir yöntem kullanmadığından, yaz aylarında Türkiye'ye akan sular kurumaktadır.[164]

1961 yılından beri sulama amacıyla Asi Nehri'ni kullanmakta olan Suriye, Ghab Vadisi'nde, tarım alanlarını sulamakta, Asi Nehri üzerindeki Rustam (250m^3) ve Hilfaya-Mehardeh (65 m^3) barajları ile Humus ve Hama şehirlerinin elektriğini sağlamaktadır. Nehrin akışını düzenlemek için Suriye, Ziezoun ve Kostoun adlı iki ilave baraj (98 Milyon m^3) yapmaktadır. Suriye'de 230.000 hektarlık alanı Asi Nehri sulamaktadır.[165] Asi nehri üzerinde Suriye, Cısr el Sugur bentleri,[166] Humus ve Hama arasında pompalama istasyonları ve sulama kanalları yapmıştır.[167]

Genellikle ülkemizin tarımsal faaliyetlerini engelleyen en önemli etken, genelde yıllık yağış miktarının yeterli olmasına rağmen, yaz aylarında yağış miktarının çok düşük ve buharlaşma hızının yüksek olması, tarımda kullanılan su kaybını

---

[161] Bilen, 2000, a.g.e., s.40.
[162] Natasha Beschorner, **Dicle ve Fırat'ta Su Sorunu**, Ayna Dergisi, Sayı:1, İstanbul, 1993, s.15.
[163] Bilen, 2000, a.g.e., s.40.
[164] Tiryaki, a.g.e., s.99.
[165] Natasha, a.g.e., s.15.
[166] G.Aydın Alacakaptan, **Su Sorunu, Türkiye ve Orta Doğu**, Bağlam Yayınları., İstanbul, 1993, s.460.
[167] Büyük Larousse, Cilt 2, s.889.

arttırmaktadır.[168] Türkiye, Asi Nehri'nin sularından yararlanarak Amik Ovası'nı sulamak istemekte ancak Suriye yaz aylarında Asi Nehri sularını hemen hemen kurutacak şekilde kullanarak Türkiye'ye bu imkanı vermemektedir. Asi Nehri, Türkiye topraklarından aktığı 97 km. boyunca geçtiği bölgede tarımsal faaliyete yön veren en önemli etmenlerden biridir. Asi Nehri üzerinde Türkiye, yapmış olduğu sulama kanallarıyla Amik Ovasının sulamasını sağlamaktadır.

Asi Nehri havzasından daha iyi yararlanmak için Küçük Asi ve Asi sulama kanalları, Reyhanlı-Asi Kooperatifi sulama kanalı ve birçok küçük sulama kanalı yapılmıştır.[169]

Nehir havzasındaki nüfusun büyük bir bölümünü tarımla uğraşarak geçimini sağlamaktadır. Amik Ovası'nda 1 milyon 200 bin dekarlık alanda sulama yoluyla yapılan üretim, Türkiye'nin tarımsal üretiminde önemli bir yer tutmaktadır. Amik Ovası için önemli olan Asi Nehri üzerinde Suriye Moharda ve Katına Barajından sonra Mostar Barajı'nda su tutmaya başlamıştır. Suriye de, bu sular enerji üretmek ve sulama amacıyla tutulduğundan ovadaki 690 bin dönümlük alana yeterli su verilemeyeceğinden, ova kuraklığa mahkum olacaktır.[170] Asi Nehrinden Hatay ilimizde elde edilen su ürünleri, elde edilen balık miktarı Suriye'nin Asi Nehri sularını tutmasından dolayı azalmaktadır. Asi Nehri'nin ekonomik getirisinin geleceğe yönelik katkısı Suriye'nin tutumu yüzünden azalma eğilimi göstermektedir.

2.4. Türkiye'nin Su Kaynaklarından Faydalanma Şekilleri

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, çok eski Mezopotamya Uygarlığının beşiği, Yukarı Mezopotamya'nın bir parçasıdır. Proje alanı, 75.000 km^2, bu alanda yaşayan toplam nüfus 6 milyondan fazla olup Türkiye'nin onda birini teşkil etmektedir.[171]

GAP, Türkiye'nin tarım arazisi potansiyelinin önemli bir parçasını oluşturan Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Adıyaman, Diyarbakır, Batman, Gaziantep, Şırnak, Mardin, Siirt, Kilis ve Şanlıurfa illerinin tamamını veya bir kısmını kapsamaktadır.[172]

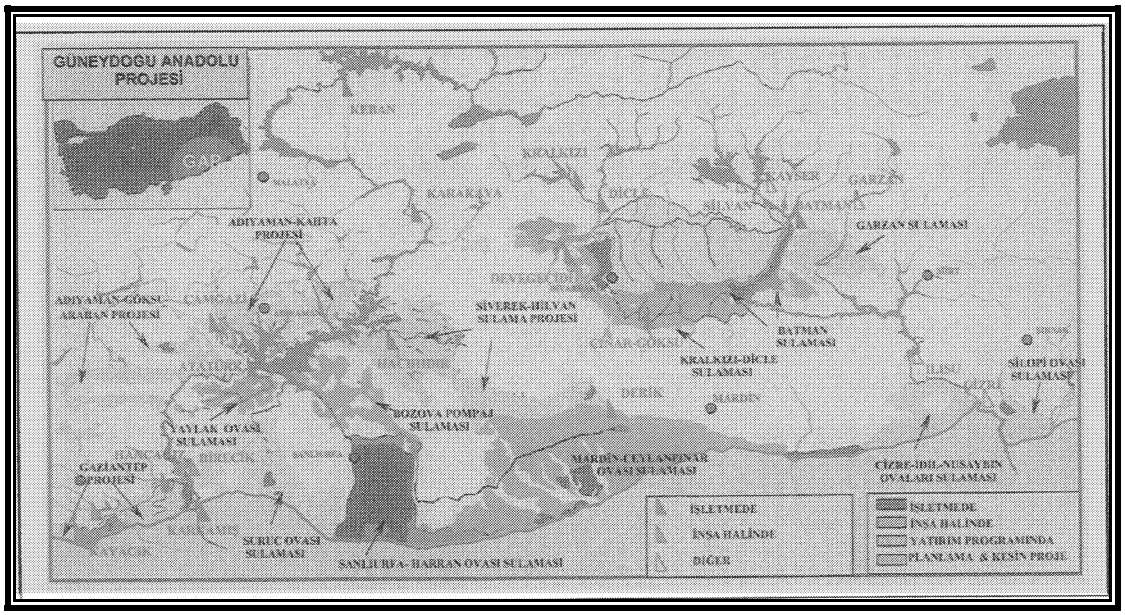
---

[168] Hayati Doğanay, **Türkiye Ekonomik Coğrafyası**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1994, ss.71-72.
[169] Hatay Yıllığı, 1973, ss.197-224.
[170] EP, Politika, 1993, s.8.
[171] Olcay Ünver, **Ragional Socioeconomik Development and Water, The Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey**, 16 November 1999, s.1-2. www4.gve.ch/greenCrossprograms/ waterres/middleeast/ unver.html, Erişim Tarihi: 21 Şubat 2009.
[172] DSİ, GAP 2000.

GAP, Cumhuriyet Tarihinin en büyük entegre projesidir. HES ve Sulama tesislerinin yanısıra, tarım, ulaştırma, sanayi, eğitim ve sağlık ile diğer sektörlerin gelişme, tesis ve hizmetlerini kapsamaktadır. Türkiye'nin 814578 km^2 gerçek yüzölçümünün %9'u GAP'ta yer almaktadır.[173]

2.4.1. Güneydoğu Anadolu Projesi

Güneydoğu Anadolu Projesi, kısa adıyla "GAP" sadece Türkiye'nin değil, dünyanın en büyük projelerinden biri konumundadır. 1993 yılında yapılan bir araştırmaya göre "Modern Dünyanın Yedi Harikası" sıralamasında ikinci sırayı bu proje almaktadır. 1994 yılında Time Dergisinde yayınlanan bir araştırmada da GAP dünyanın en büyük 8 projesinden biri olarak gösterilmiştir.[174]

Şekil 7: Güney Doğu Anadolu Projesi (DSİ'nin Tanıtımı, 2000)

İnsanoğlunun sulu tarımı başlattığı yerlerden biri olan ve çevresinde pek çok büyük uygarlığın kurulduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi, mevcut olan kaynakların doğru olarak kullanılmaması ve kuraklığın etkisiyle günümüzde ülkemizin az gelişmiş

---

[173] Abdülkadir Akçin, **Yeni Dünya Düzeninde GAP'ın Önemi ve Türkiye'nin Üniter Yapısı Üzerinde Orta Doğu Ülkelerinin Siyasi Ekonomik Emelleri**, İstanbul, 1995, s.2.
[174] GAP İdaresi Başkanlığı, 1994, s.32.

yörelerinden birisi haline gelmiştir. Yapımı devam eden GAP, suyun insan yaşamında yaptığı değişikliklerin görülebilmesi açısından incelenmesi gereken en güncel örneklerden biridir.[175]

Atatürk Barajında kullanılan beton ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarına 6 m. yüksekliğinde ve 3 m. genişliğinde beton duvar örmek mümkündür. Barajın temel yüksekliği 180 m.dir. Baraj gölünde 48.5 milyar su birikmektedir.[176]

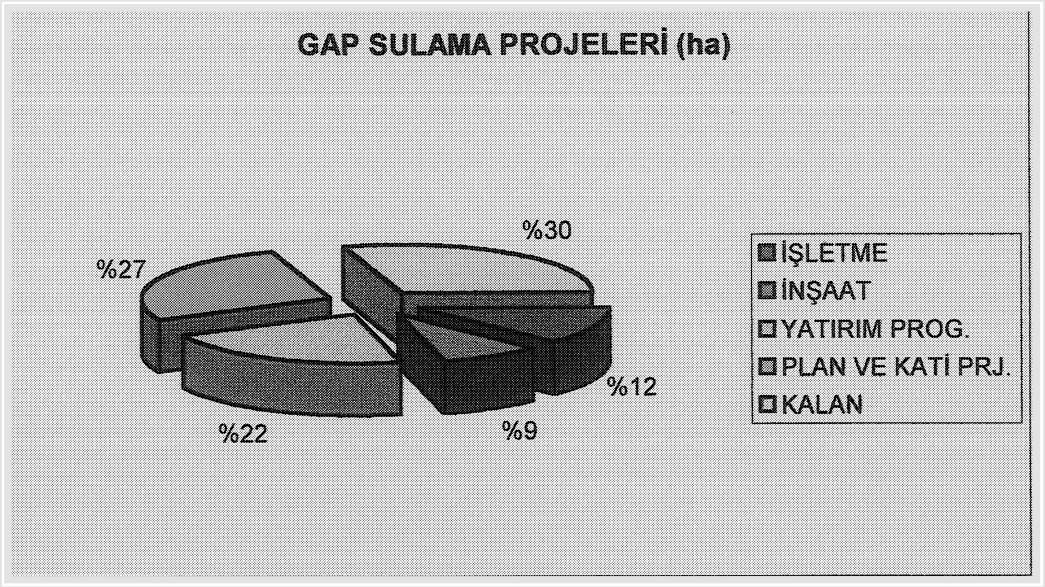
Türkiye'nin mevcut enerji üretimi 35.2 milyar kwh'dir. GAP elektrik enerjisi üretimi 34.7 milyar kwh olacaktır. Türkiye'de mevcut kamu sulama alanları toplam 3 milyon ha.'dır. GAP'la sulanacak toplam alan 1.8 milyon ha.'dir.

Güneydoğu Anadolu Projesinin yapımına 1976 yılında başlanmıştır. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinin geri kalmışlığını gidermek, bölgenin üretim imkanlarından optimum bir şekilde yararlanmak amacıyla uzun vadeli ve kapsamlı bir kalkınma planı hazırlanmıştır. Türkiye nüfusunun 1/11'i Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşamaktadır. Bu alan Türkiye yüzölçümünün % 9'una eşittir. Bu alanı bazı devletlerle kıyaslarsak İngiltere'nin 1/3'üne, Hollanda'nın 1,8 katına, Belçika'nın 2,4 katına eşit olduğu görülür. Bu kıyaslama ile projenin ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.[177]

Atatürk Barajından Urfa-Harran ve Ceylanpınarı ovalarını sulamak maksadıyla 7.62 m. çapında 26.4 km. uzunluğunda, 328 m^3/sn debisi olan, dünyanın en uzun iki adet sulama tünelinin inşaatı tamamlanmıştır. Sadece Urfa Ovasında 1178 km. uzunluğunda sulama kanalı, 415 km. uzunluğunda drenaj kanalı inşa edilmektedir. Toplam kanalet uzunluğu 4000 km.dir.[178] Güneydoğu Anadolu sulama projelerinin şu anki mevcut durumu Şekil 8'de gösterilmiştir.

---

[175]Yalçın Memlük, **Tarih Boyunca Anadolu'da Su Kullanımının Peyzaj Mimarlığı Açısından İrdelenmesi**, Su ve Toprak Kaynaklarının Geliştirilmesi Konferansı Bildirileri-1, Ankara, 1994, s, 80.
[176] Akçin, a.g.e., s.2.
[177] Zehir, a.g.e., ss.98-99.
[178] Akçin, a.g.e., s.3.

Şekil 8: GAP Sulama Projeleri (GAP, 2000)

Atatürk Barajı yapımında kullanılmak üzere Urfa Çimento Fabrikası inşa edilmiş olup bütün üretimi baraj ve sulama kanalları inşasında kullanılmaktadır. Mardin Çimento fabrikalarının üretimi GAP ve diğer baraj, sulama ve drenaj kanalları yapımında kullanılmaktadır.[179]

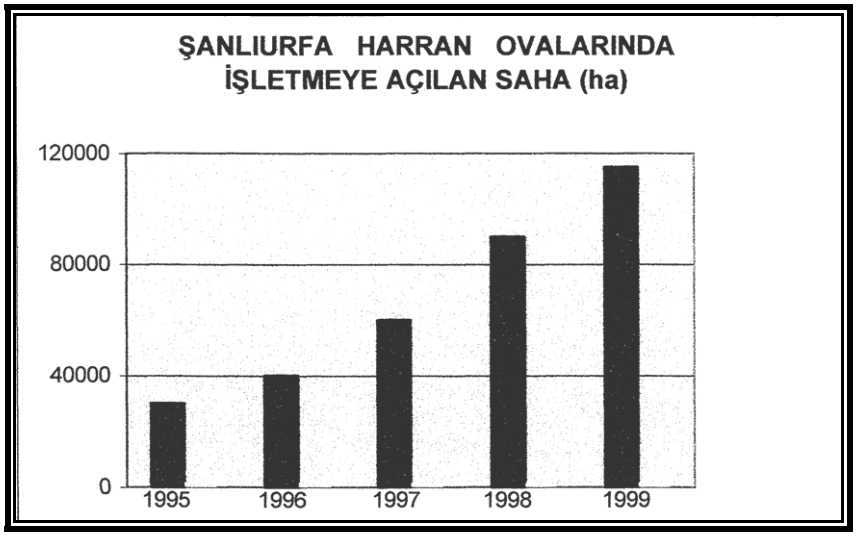
Güneydoğu Anadolu Projesi, sadece su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi projesinden çok, bölgenin ekonomik ve sosyal hayatını büyük ölçüde etkileyici karakterde olan ve arkasından kentsel-kırsal altyapı, tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut gibi diğer sektörleri de gelişmeye yönlendirici karakterde bir entegre kalkınma projesi niteliği göstermektedir.[180] GAP tüm bölgenin çok yönlü gelişmesini amaçladığından dolayı dünya için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Güneydoğu Anadolu Projesi, 20.yüzyılın sonunda finansal ve fiziki gerçekleşmelerin de ötesinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sürdürülebilir insani gelişme bağlamında temel atılımların uygulanmasına başlandığı ve kalkınma sürecinin, geri dönülmeyecek biçimde güçlendiği bir aşamaya ulaşmış bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi genel hatları ile Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) GAP koordinatörlük birimi verilerine göre Fırat Nehri üzerinde 7 ve Dicle Nehri üzerinde 6 olmak üzere toplam

[179] Akçin, a.g.e., ss.2-3.
[180] DSİ, **GAP 2000**, 2000.

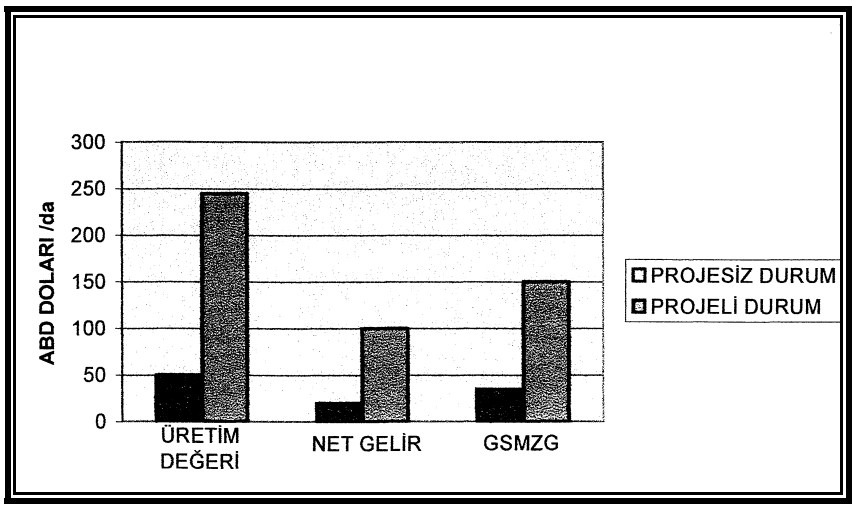
13 projeden oluşmaktadır. Tüm projede diğer ekleri ile birlikte 22 baraj ve 19 hidroelektrik santralı yer almaktadır.[181]

Türkiye, Güneydoğu Anadolu Projesi'nde hedeflediği 7500 Mw'lık hidroelektrik kapasitesinin yarısından fazlasını gerçekleştirerek üretime geçmiş, sulamayı planladığı 1.7 milyon hektarın üzerindeki alanın 100 bin hektarını sulamaya açmış, "Atatürk Barajı'nı" ve "Şanlıurfa Tünelleri" gibi çok geniş alanların sulanabilmesi için gerekli tesisleri tamamlamış ya da bitirme aşamasına getirmiştir. Yüzyılın projesi olarak nitelendirilen GAP, hiçbir dış kredi kullanılmaksızın tamamen Türkiye'nin kendi kaynaklarıyla yürütülmektedir. Şanlıurfa Harran ovalarında işletmeye açılan sahalar Şekil 9'da, GAP öncesi ve sonrası Harran ovasındaki tarımsal ekonominin durumu Şekil 10'da gösterilmiştir.

[181] Olcay Ünver, **Ragional Socioeconomik Development and Water, The Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey**, 16 November, 1999, ss.2-3, www4.gve.ch/greenCrossprograms/ waterres/middleeast/ unver.html, Erişim Tarihi: 21 Şubat 2009.

Şekil 9: Şanlıurfa Harran Ovalarında İşletmeye Açılan Saha (GAP, 2000)

Şekil 10: Urfa Harran Ovalarında Proje Öncesi ve Sonrası Tarımsal Ekonomi (GAP, 2000)

GAP' ın hazırlanması, planlanması, projelerin çizilmesi ve inşaatının yapılmasında bugüne kadar yalnızca Türk mühendisi, teknisyeni ve işçisi çalışmıştır. Yapılması gereken her türlü çalışma başarıyla yerine getirilmiş ve getirilmektedir. Ana projeler ve alt projeleri Türk müteahhitleri ve mühendisleri tarafından yapılmaya devam edilmektedir.

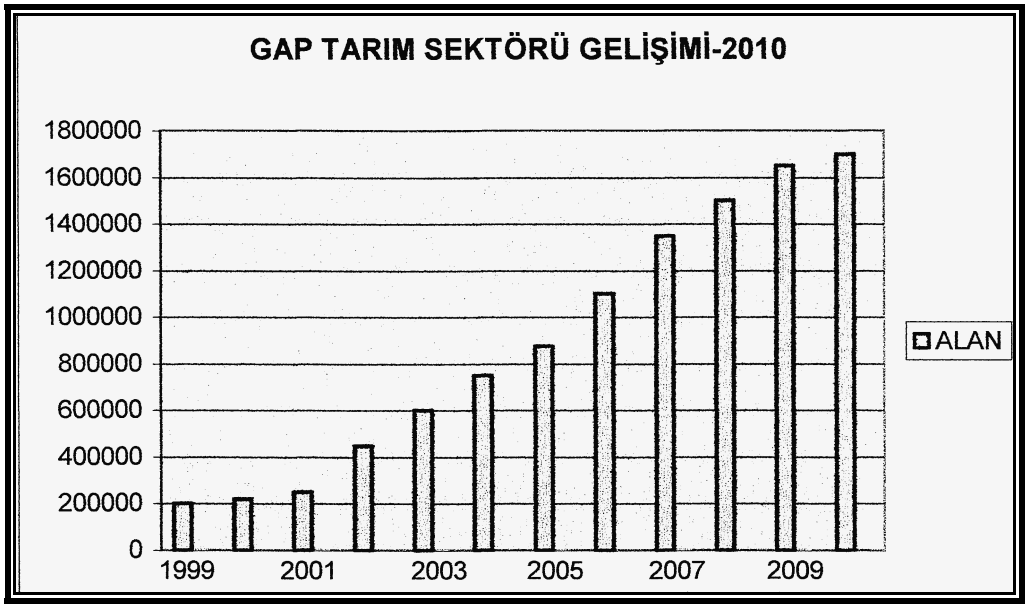
Projeler tamamlandığında 1.7 milyon hektar arazinin sulanması gerçekleşecek ve yılda 27 milyar kw/s hidroelektrik enerjisi üretilecektir. Bu miktar, Türkiye'nin sudan elde edeceği toplam enerjinin 1/3'ünü oluşturmaktadır. Proje gereği sulanabilecek yeni

arazi miktarı ise Türkiye'nin şu anda devlet eliyle gerçekleştirdiği mevcut sulama alanlarına yakın bir miktara ulaşacaktır. Bu miktar hemen hemen İsrail'in tamamı, Hollanda'nın iki katı kadar bir alan olup, bu bölgede yapılacak tarım Türkiye'nin üretimini iki katına çıkaracaktır. Bu denli büyük miktarda enerji üretiminin ve sulamaya açılacak yeni alanların Türkiye ekonomisine getireceği katkı çok büyük olacaktır.

Projenin yapılması sırasında Atatürk Barajı'nın bazı türbünleri dışında yabancı sermaye kullanılmamış, tamamıyla Türkiye'nin milli kaynaklarından yararlanılmıştır. GAP için her yıl milli bütçenin % 6 - % 9'u ayrılmaktadır. Bu harcamalar, Türkiye'de enflâsyon oranının uzun yıllar yüksek olmasının başlıca nedenlerinden olmuştur. Dicle ve Fırat Nehirlerine kıyıdaş devletler arasında su haklarıyla ilgili bir anlaşma olmamasından dolayı, Dünya Bankası prensiplerine aykırı bulduğundan, hükümetin kredi yardımı teklifini reddetmiştir.[182]

GAP'ın her şeyden önce, nispeten fakirleşmiş olan Güneydoğu Anadolu Bölgesini geliştirecek bir proje olduğunu unutmamak gerekir. Projenin amacı ihracat için tarım ve endüstriyel tarım üretimini geliştirmek ve bölgedeki insanların yaşam standartlarını yükseltmektedir. Planlanan büyüme kutupları, tarımsal sanayie bağlı olduğundan tarım üretimi önceliğe sahiptir. Türkiye tarımsal üretimi başta Orta Doğu ve özellikle Orta Asya devletleri olmak üzere bağımsız devletler topluluğuna ihraç etmeyi planlamaktadır.[183] GAP'ın tarım sektöründeki, 2010 yılına kadar olan gelişimi, Şekil 11'de gösterilmiştir.

[182] Beschorner, 1993, a.g.e., s.15.
[183] Beschorner, a.g.e., s.15.

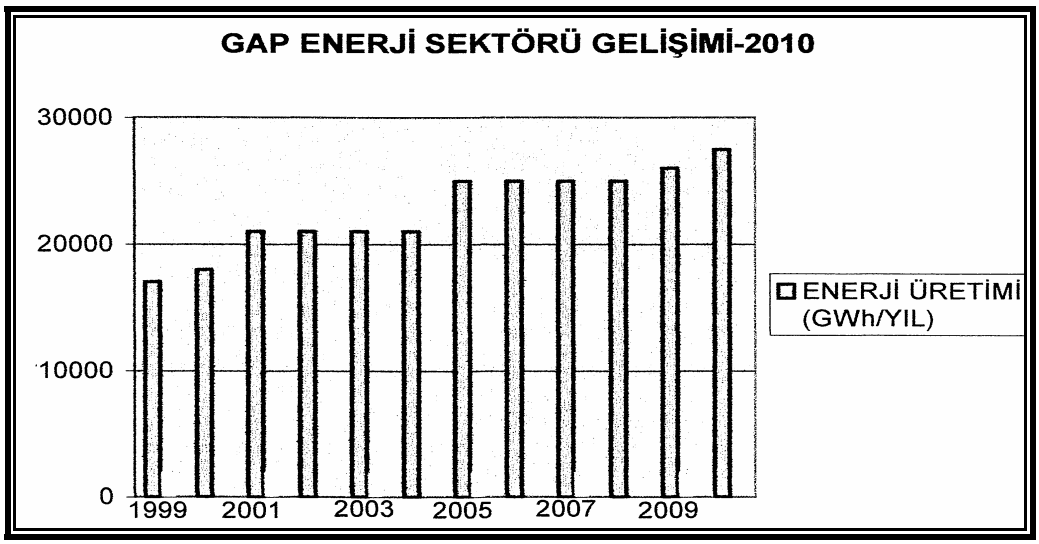
Şekil 11: GAP Tarım Sektörü Gelişimi (GAP, 2000)

2.4.1.1. GAP'ın Gelişim Süreci ve Temel Stratejileri

Fırat ve Dicle Havzası projeleri gerçekleştirildiğinde 1.637.549 hektar alan sulanacak, 7476 elektrik enerjisi kapasitesi elde edilecek ve 27 milyar kwh yıllık elektrik üretilebilecektir.

GAP'ın enerji projelerinin yüzde 59'u işletmede olup, yüzde 15'inin inşaatı devam etmektedir. Türkiye enterkonnekte sistemine giren enerjinin önemli bir bölümünü üretmekte olan Karakaya ve Atatürk Barajları hidroelektrik santralarından 1998 yılı sonu itibariyle yaklaşık 145.6 Milyar Kwh, Mayıs 1999 itibariyle de toplam 151 Milyar Kwh enerji elde edilmiştir 1998 yılı itibariyle GAP'ta üretilen yaklaşık 20 Milyar Kwh'lık enerji, Türkiye genelinde üretilen 42.2 Milyar Kwh'lık enerjinin yüzde 47.4'ünü oluşturmaktadır. Aynı dönemde Türkiye'nin 68.7 Milyar Kwh'lık toplam enerji üretimi içinde GAP'ın payı % 18 olmuştur.[184] GAP'ın 2010 yılına kadar enerji sektörü gelişimi Şekil 12' de, gösterilmiştir.

[184] Forum, **Bölgesel Planlama Uygulamaları**, Temmuz 1999, ss.9-10.

Şekil 12: 2010 Yılı İtibariyle GAP Enerji Sektörü Gelişimi (GAP, 2000)

GAP Türkiye'de veya gelişmekte olan ülkelerde teşebbüs edilen en ayrıntılı entegre bölgesel gelişme projesidir. Projenin toplam maliyeti 32 milyar $ olarak hesaplanmakta, bunun 12.6 milyar $'ı Temmuz 1997 sonu itibariyle daha önceden projeye harcanmıştır. Barajların inşası, hidroenerji tesisleri ve sulama şebekeleri devam etmektedir. Proje, tamamlandığı zaman, her yıl 27 milyar Kw/s elektrik üretecektir. GAP projelerinden 1997'de üretilen hidroelektrik enerji, 19.4 milyar Kw/s.'tir. 154 080 hektardan fazla arazi şimdi sulanmaktadır ve diğer 200 000 hektar arazinin sulanması için bu günlerde hazırlık çalışmaları başlatılmıştır.[185]

GAP bölge kalkınma dairesinin en son verilerine göre GAP'a 32 milyar dolar kamu harcaması yapılması planlanmış, proje için şimdiye kadar 13 milyar dolar harcama yapılmıştır. Yatırım programında yer alan (devam eden) ve GAP'ın başlıca projeleri olan sulama, enerji ve içme suyu projelerinin toplam yatırım tutarı Türk lirası cinsinden yaklaşık 29 Milyar liradır. Bu projelere 1997 yılı sonu itibariyle 12 Milyar lira harcanmış olup, 1998 yılında 858 Milyon lira ödenek tahsis edilmiştir. Yatırımların gerçekleşme oranı yüzde 42.8'dir. Ulusal kaynaklardan şimdiye kadar 8 baraj, 3 hidroelektrik santral ve 10 sulama projesi tamamlanmıştır. Bu harcamayla proje kapsamında yapılması ön görülen su kaynakları ve barajlarla ilgili yatırımların % 30'unun inşaatları devam

[185] Ünver, a.g.e., ss.4-6.

etmektedir. Bölgede sulamaya açılacak olan, Türkiye'deki sulanabilir alanın %19'unu, üretilebilecek enerji ise hidroelektrik enerji potansiyelinin % 22'sini oluşturacaktır. Atatürk Barajı'ndan sonra ikinci büyük baraj olan Birecik Barajı'nın yapımı için yabancı bir konsorsiyum ile yap-işlet-devret modeline göre bir anlaşma imzalanmıştır. Baraj 2000 yılında tamamlanmıştır. GAP tamamlandığında, 1.9 milyon kişisi tarımda olmak üzere, toplam 3.5 milyon kişiye iş imkanı sağlaması hedeflenmektedir. Bölgede üretilen mahsulleri yerli ve yabancı pazarlara sunabilmek için havaalanı ve otoyolu yapım çalışmaları devam etmektedir.[186]

DSİ tarafından 1980 yılında GAP bölgesindeki su kaynaklarının geliştirilmesine ilişkin hazırlanan ana plan 13 ayrı projeye bölünmüştür. Karakaya Projesi, Aşağı Fırat Projesinden ayrı tutulmuştur.

Söz konusu olan 13 projeden 7'sinin Fırat üzerinde inşa edilmesi planlanmıştır. Daha çok sulama ve enerji üretimi amaçlı bu projeler tamamlandığında bölgedeki sulanabilir alan 1.083.000 hektara ulaşacaktır. Bu projeler her yıl yaklaşık 9 milyar m^3 lük suyu Fırat nehrinden çekecektir. Bu miktar, Fırat nehrinin yıllık ortalama akış hacminin %30'unu temsil etmektedir. Keban, Karakaya ve Atatürk barajları Fırat nehri üzerinde halihazırda faaliyette olan barajlardır; Birecik ve Karakamış Barajları ana nehir üzerinde bulunmakta ve Keban'dan gelen tüm potansiyel suları kullanmaktadır. Fırat üzerindeki havzaların aktif depolama kapasitesi 42 milyar m^3 olduğundan, bu nehrin doğal akışı büyük ölçüde düzenlenecektir. Nehir suyunun %30'luk bir hızla kullanımı, sulama için gereksinim duyulan miktarın elde edilmesinde problem yaratmayacaktır.[187]

Türkiye, Fırat Nehri Havzası'nda mevcut yapılan ve yapılmasını ön gördüğü projelerle 1.333.643 hektar arazisini sulayacak, yılda ortalama 20.098 Milyar Kw/s enerji üretecektir. 165.991 hektar arazinin sulanmasına, 9.024 Milyar Kw/s enerji üretecek projelerin yapılmasına devam edilmektedir. Türkiye, Fırat Havzası'nda bulunan büyük yerleşim merkezlerine içme, kullanma ve endüstri suyu ihtiyaçları için yılda toplam 1.1 Milyar m^3 suyu Fırat kaynağından sağlamayı planlamaktadır.

[186] Ünver, a.g.e., s.21.
[187] Bağış, a.g.e., ss.77-78.

Türkiye, Fırat Nehri üzerinde Keban ve Karakaya ile Atatürk Barajını elektrik üretmek üzere kurmuştur.[188]

Aşağı Fırat Projesi en büyük ve en kapsamlı proje olup, 2022 yılına kadar çeşitli aşamalardan sonra tamamlanması planlanmaktadır. Aşağı Fırat Projesi tamamlandığında, 852.781 hektar büyüklüğündeki tarıma elverişli arazinin pompalama ve cazibe ile sulanacağı tahmin edilmektedir. Bu alan, tüm GAP'ın tamamlanmasıyla sulanacak toplam 1.641.282 hektar büyüklüğündeki alanın yarısından biraz fazlasına ya da %51.9'una tekabül etmektedir. GAP'a ait işletmede olan ve devam eden sulama projeleri Şekil 13'de gösterilmiştir.

SULAMALAR			
		ADI	SULAMA ALANI (ha)
İşletmede olan projeler	1	Hancağız Sulaması	7330
	2	Şanlıurfa-Harran Ovaları Sulaması (Kısmi)	117000
	3	Hacıhıdır Sulaması	2080
	4	Derik-Dumluca Sulaması	1860
	5	Silvan I. Ve Ii. Kısım Sulaması	8790
	6	Nusaybin Çağ-Çağ Sulaması	7500
	7	Silopi-Nerdüş Sulaması	2740
	8	Akçakale Yas Sulaması	15000
	9	Ceylanpınar Yas Sulaması	27000
	10	Devegeçidi Sulaması	7500
	11	Suruç Yas Sulaması	7000
	12	Çınar-Göksu Sulaması	3580
	13	Garzan-Kozluk Sulaması	3700
	14	Adıyaman-Çamgazi Sulaması (Kısmi)	1000
		Toplam	211080
İnşaatı devam eden projeler	1	Yuk.Harran Ve Şanlıurfa-Harran Sul.(Kısmi)	50795
	2	Kralkızı-Dicle Sulaması	24421
	3	Batman Sol Sahil Sulaması	18750
	4	Batman Sağ Sahil Sulaması	18600
	5	Belkıs-Nizip Sulaması	11915
	6	Adıyaman-Çamgazi Sulaması (Kısmi)	6430
	7	Kayacık Ovası Sulaması	14740
	8	Bozova Merkez Pompaj Sulaması	860
	9	Samsat Pompaj Sulaması	2806
		Toplam	149317

Şekil 13: İşletmede Olan ve İnşaatı Devam Eden Projeler (GAP, 2000)

[188] Tiryaki, a.g.e., ss.104-113.

Atatürk Barajı, Aşağı Fırat Projesi'nin ve hatta tüm GAP'ın tamamlanması için büyük önem arz etmektedir. Çünkü 852.781 hektar büyüklüğündeki alanın sulanmasını amaçlayan dört projenin su kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca Suruç-Baziki ve Kahta-Adıyaman Projelerinin sulama suyu ihtiyaçları da esasen Atatürk Barajı'ndan karşılanacaktır. Böyle Atatürk Barajı'ndan sulanacak toplam alan yaklaşık 1.000.000 hektara ulaşacaktır.[189] Şu an için işletmede olan ve 2000 yılı itibariyle inşaatı devam eden barajlar Şekil 14'te gösterilmiştir.

		BARAJLAR		
		ADİ	YILLIK ENERJİ (GWh)	SULAMA ALANI (ha)
İŞLETMEDE OLAN BARAJLAR	1	Karakaya Bar.Ve Hes	7354	-
	2	Atatürk Bar.Ve Hes	8900	882000
	3	Kralkızı Bar.Ve Hes	146	
	4	Dicle Bar.Ve Hes	298	130160
	5	Batman Barajı Ve Hes	483	37350
	6	Karkamış Bar.Ve Hes	652	-
	8	Çamgazi Barajı	-	7430
	9	Hancağız Barajı	-	7330
	10	Çınar-Göksu Barajı	-	3580
	11	Derik-Dumluca Barajı	-	1860
	12	Hacıhıdır Barajı	-	2080
	13	Devegeçidi Barajı	-	7500
	14	Çağ Çağ Hes	42	-
		Toplam	17875	1079290
İNŞAATI DEVAM EDEN	1	Birecik Barajı Ve Hes	2156	64950
	2	Kayacık Barajı	124	14740
	3	Şanlıurfa Hes	-	-
		Toplam	2280	79690
Birecik Barajının (YİD) 2001 yılında elektrik üretmesi programlanmıştır				

Şekil 14: İşletmede Olan ve İnşaatı Devam Eden Barajlar (GAP, 2000)

Bunlara ek olarak, Atatürk Barajı hidrolik santrali, 2.400 MW kapasiteyle, sulama projelerinin ilk aşamasını oluşturan Urfa Harran sulama projesi tamamlandığında, yıllık 8.100 GWH enerji üretecektir. Atatürk Barajı yıl boyunca su akışını düzenleyerek, Sınır-Fırat Projesi kapsamında inşası öngörülen hidroelektrik güç santrallerine de katkıda bulunacaktır. Gerçekten de Atatürk Barajı'nın tamamlanmasıyla, Fırat üzerinde bulunan ve Keban, Karakaya ve Atatürk'ü kapsayan barajlar dizisi, Fırat'ın istikrarsız akışını önemli

[189] Bağış, a.g.e., s. 78.

ölçüde düzene koyacak ve ortalama yıllık akışın %80'ine denk yıllık bir su artışı sağlayacaktır.

Bugün için geçici bir yapısı olan bu uzun dönemli üretim planında, 1990'dan 2000'e kadar olan dönemde en yüksek talep artışının %9.5 olduğu, 2000-2010 arası dönemde de %7 olacağı tahmin edilmektedir.

Dicle ve Fırat'ın enerji potansiyelinin sırasıyla 12.000 Gwh ve 35.000 Gwh olduğu tahmin edilmektedir. Bu iki nehir, toplam hidroelektrik enerji potansiyelinin %10 veya %30'unu oluşturmaktadır. GAP bölgesi, Karakaya Barajından gelen 1.000 Mw kapasite, Atatürk Barajından gelen 2.400 Mw kapasite ve Keban Barajından gelen 1.360 Mw kapasite ile önemli bir elektrik enerjisi üreticisi olmuştur. Bölgede ayrıca, kömür ve linyitle çalışan termik enerji santralleri bulunmaktadır. Ayrıca 14.4 Mw gücündeki hidroelektrik santrali olan Çağçağ-III ve Dicle üzerinde 90 Mw kapasiteli Kıralkızı barajları bulunmaktadır. Dicle hidroelektrik santrali ve 185.6 Mw'lık Batman hidroelektrik santrali inşaat halindedir. Bu santraller tamamlandığında, böylece doldurulmuş kapasite 5.960 Mw 'a; toplam yıllık enerji de 21.900 Gwh'ye ulaşacaktır. GAP bölgesi bu kapasiteye, Türkiye'nin elektriğinin %25'ini, hidroelektrik enerjisinin de %85'ini sağlayacaktır.

2.4.1.2. GAP'ın Başlıca Amaçları

GAP'ın en büyük amacı bölge halkının kendi potansiyel ve isteklerini gerçek hayata dönüştürebildiği bir ortam yaratmaktır. Bununla birlikte, toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi doğrultusunda yatırımları hızlandırarak katılım, eşitlik, tarafsızlık gibi sosyal ilkelere paralel olarak ilerletmek ve yaşam kalitesini yükseltmeye katkıda bulunan alt yapı hizmetlerinin bütünleşmesini sağlamak projenin faaliyet alanları içerisindedir.

GAP, her şeyin ötesinde fakir ve az gelişmiş bölgeleri kalkındırmak ve milli ekonomiye katkıda bulunmak maksadıyla yapımı düşünülen Cumhuriyet Tarihinin en büyük entegre projesidir. Bölgede tarımı geliştirmek ve ihraç amacıyla tarımsal ve endüstriyel üretimi sağlayarak bu coğrafyada yaşayan insanların yaşam standartlarını yükseltmek projenin amacıdır. GAP dünyanın en önemli sulama ve bölgesel kalkınma projelerinden biri olarak bölge insanı ile birlikte, ülkenin refahını da olumlu bir şekilde etkileyecek, başta Orta Doğu ülkeleri olmak üzere Türk Cumhuriyetleri ve

diğer ülkelere tarım ürünleri tarıma dayalı endüstriyel ürünleri ihraç etmek suretiyle Türkiye, adı geçen ülkelerde politik bir güç olmayı hedeflemektedir.[190]

GAP'ın hedeflerinin başında bölgesel kalkınmayı sağlayarak, bölgeler arası dengesizliği ortadan kaldırmak gelmektedir. Toplumsal bütünleşme ve ülke ekonomisine katkı sağlamak, Türkiye'nin yer aldığı coğrafyada siyasi ve ekonomik yerini ve önemini arttırmak, İslam Dünyası ve Avrupa ile olan ilişkilerini kolaylaştırmak ve pekiştirmek gelmektedir.[191]

Bölgenin gelişmesi için GAP Mastır Planı'nda kabul edilen stratejiler aşağıda dört ana maddede birleşmiştir. Bunlar genelolarak;

Sulama için toprak ile su kaynaklarını geliştirmek ve kontrol altına almak, etkili bir biçimde endüstriyel ve kentle ilgili yerlerde kullanmak.

Toprağı kullanma sayesinde tarımsal uygulamaları ve en iyi ürün örneklerini geliştirmek.

Yerli kaynaklar üzerine kurulu tarım endüstrisi ve diğer çeşit endüstrilerin gelişmesine yardımcı olmak.

Göçü kontrol altına almak için daha iyi sosyal hizmetler, eğitim ve iş olanakları sağlamak, kalifiye personeli bölgeye çekmek olarak ifade edilebilir.

GAP Mastır Planı'nın esas gelişim senaryosu, bölgeyi tarıma bağlı ihracat merkezine dönüştürmektir.

GAP dünyada kendi türünün en büyük olanıdır. Su kaynaklarını geliştirme programı içinde 22 baraj, 19 hidroenerji tesisi ve 1.7 milyon hektar toprak için sulama şebekesi bulunmaktadır.

Uygulanan Projelerden Örnekler;

Sulama kanallarındaki suyun düzenlenmesi ve su-biriktirerek sulama metotlarının belirlenmesi.

---

[190] Bağış, a.g.e., s.74.
[191] Tiryaki, a.g.e., s.129.

GAP sulama sisteminin yönetilmesi, çalıştırılması ve bakımının yaptırılması. (GAP - MOM)

Pilot uygulamalarla modern sulama teknolojisi.

Şehir atık suyunun geri dönüştürülmesi.

Sulama sistemlerinin çiftçiye ulaştırılması.

Güneydoğu Anadolu erozyon kontrolü ve su toplama sahası rehabilitasyon projesi.

Biyolojik değişimin korunması.

Kurumsal kapasitede binaların oluşturulması.

GAP bünyesinde gelişme planları ve yer altı sistem projeleri.

GAP bölgesinde çevre çalışmaları.

GAP bölgesi çevre çalışması - Dicle havzası.

Tarımsal araştırma ve geliştirme projesi.

Çiftçilerin eğitim ve geliştirme faaliyetleri.

Tarımsal ürünlere pazar araştırma planlanması ve numune ürün çalışmaları ve pazarlamanın bütünleştirilmesi.

Sulanmayan alanlarla ilgili iş ve gelir sağlama projeleri takımı.

Verimliliği arttırmak için tarımsal arazilerin birleştirilmesi.

Arazisiz çiftçiler için devletin kendi tarım arazilerini çiftçiye dağıtması.

Şehirleri bölgelere ayırma ve planlama yapma.

Baraj göletlerinin bir sonucu gibi sürekli gelişme yenileme ve geri göçü hızlandırma.

Atatürk baraj göleti alt - bölge gelişim planı.

Kadınlar için çok amaçlı halk merkezlerinin kurulması. (ÇATOM)

GAP girişimciliği desteklemek ve yardım merkezleri. (GAP - GIDEM)

Pilot alanlarda ekonomik - şehir ile ekonomik - köy planlama ve gelişimi.

GAP coğrafik bilgi sitemi (gıs) oluşturma çalışması ve pilot proje uygulaması.

Şimdi ve yakın gelecek için GAP bölgesi iklim şartlarının araştırılması.

2.4.1.3. GAP'ın Suriye ve Irak'a Etkileri

Güneydoğu Anadolu Projesinin yapılmasının bir diğer nedeni ise, yıl içerisinde düzensiz bir akım sergileyen Fırat ve Dicle Nehirlerinin akımlarının barajlar vasıtasıyla düzenlenerek, ihtiyaçlara uydurulmasını sağlamaktır. Bu nedenle Güneydoğu Anadolu Projesi diğer amaçlarının yanında Fırat ve Dicle Nehirlerinin akımlarını düzenlemek ve değerlendirmek için yapılmaya başlanmış başarılı bir projedir. Bu proje ile nehirlerin akışları yaz ve kış aylarında düzenlenmiş olacağından, Türkiye kadar Suriye ve Irak'a da fayda sağlayacaktır.

Su taşkınlarından Irak'ın korunması için taşkın zamanlarını Irak'a bildirmek üzere 1946 yılında Türkiye-Irak arasında "Dostluk İyi Komşuluk" anlaşması imzalanmıştır. Türkiye Fırat Nehri üzerinde yaptığı Keban, Karakaya ve Atatürk barajlarıyla suların ani yükselip alçalmasını önleyerek, nehirin debisini düzenlemektedir.[192] Bu barajların yapılmasıyla Suriye ve Irak halkı sel felaketlerinin tahribatından kurtulmuştur.

Keban Barajı'nın yapımından sonra yağışlar kış aylarında artarken yazın değişmemiştir.[193] Fırat Nehri'nin Türkiye'deki barajlar inşa edilmeden önceki doğal şartları ile barajlar inşa edildikten sonraki düzenli akım şartları mukayese edildiğinde gerek taşkın doğuran ortalamanın çok üstündeki, gerekse kuraklığa neden olan ortalamanın altındaki akımların meydana gelme olasılığının büyük ölçüde azaldığı görülmektedir.

Fırat ve Dicle nehirlerinde su miktarının gerek yıllar arasında gerekse bir yıl içinde mevsimsel olarak büyük değişimler göstermesi nedeniyle, Türkiye'deki barajların inşasından önce, Fırat-Dicle Havzası'nda büyük boyutlarda tarihsel taşkınlar ve kuraklıklar yaşanmıştır.[194] Fırat'ın debisi yaz aylarında 100 metreküpe kadar

---

[192] Neşet Akmandor, **Su Sorununun Fiziksel Boyutları" Orta Doğu Ülkelerinde Su Sorunu**, Nurol Matbaası, Ankara, 1994, ss.19-20.
[193] V. Gürdal ve N. Ağıralioğlu, **Baraj Haznelerinin İklime Etkisi**, Su ve Toprak Kaynaklarının Geliştirilmesi Konferansı Bildirileri-1, Ankara, 1994, ss.417-433.
[194] Bilen, a.g.e., s.51.

düşebilmekte, ilk baharda karlar eridiğinde 7.000 metreküpe kadar çıkabilmektedir.[195] Belirtilen sebepten ötürü, Türkiye'nin Dicle ve Fırat üzerinde inşa ettiği barajlar sadece Türkiye'nin değil nehre kıyıdaş olan Irak ve Suriye içinde hayati önem taşımaktadır.[196]

Profesör Garbecht; Fırat ve Dicle nehirlerinin akımlarındaki değişimlerin, mansap ülkelerindeki etkilerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

"*Fırat ve Dicle taşkınları çok şiddetli olup, havzadaki tarımsal üretim yönünden faydadan çok zararlı olmaktadır. Nisan-Haziran arasında oluşan taşkınlar, yaz mahsulleri için çok geç ve kışın ekilen mahsuller için ise çok erkendir. Diğer taraftan ovalar çok düşük meyilli, (1/26000) geçirimsiz bir toprak yapısına sahip olduğu için ve tabii drenaj eksikliği nedeniyle, su birikintileri ve tuzlanma meydana gelmektedir*. "

Suriye ve Irak'ta Fırat ve Dicle nehirlerini çevreleyen ovalar, su seviyelerinin artması ile taşkın alanları haline dönüşmektedir. Basra Körfezi yakınlarındaki göl ve ıslak alanlar kurak mevsimde 8.288 km^2'ye kadar küçülürken, ilkbahar taşkınlarında 28.490 $km^{2'}$ ye kadar artmaktadır.[197]

Suriye'de en büyük depolama tesisi olan Tabka Barajı'nın, aktif diğer bir deyişle her yıl yenilenen hacmi 9 milyar m^3 olup, Fırat Nehri'nin yıllık ortalama doğal atomlarının ancak %28'ine tekabül etmektedir. Tabka Barajının birbirini takip eden çok kurak veya çok yağışlı dönemlerde etkin bir düzenleme yapması mümkün değildir. Bu nedenle, Türkiye'deki barajlar olmasaydı, taşkın suları büyük zararlar vererek Basra Körfezine depolanamadan ulaşacak, kurak dönemlerde ise eskiden olduğu gibi su sıkıntısı ile karşılaşılacaktı.

Türkiye'de sırasıyla; Keban, Karakaya, Atatürk ve Karkamış barajları işletmeye alınmış, Birecik Barajı ise 1999 yılı itibariyle inşa halinde bulunmaktadır. Tüm sistemin aktif (kullanılabilir) hacimleri toplamı ise 47.6 milyar m^3 olup, Fırat'ın ortalama yıllık suyunun (31,6 milyar m^3) 1,5 katıdır. Bu büyük hacmin Suriye ve Irak'a sağladığı düzenli su gözardı edilemez.

Türkiye'deki barajların işletilmesi ise, daima yukarıda açıklanan faydaların meydana gelmesini sağlayacak yönde olmuştur. Örnek olarak kurak bir yıl olan 1989 yılının kısa bir

---

[195] Tiryaki, a.g.e., ss.130-131.
[196] Bilen, a.g.e., s. 51.
[197] Bilen, a.g.e., s. 51.

incelemesi yapılmıştır. Fırat Nehri'nin Türkiye'deki su toplama havzasının yaklaşık %70'ini Keban barajı kontrol etmektedir. En çok su gelen Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında kuraklık nedeniyle, aylık ortalama akımların sırasıyla %43, %22 ve %28'i Keban Barajı'na girmiştir. Keban Barajı'na normal yıllarda belirtilen aylarda gelen su miktarı 9 milyar m^3 iken, 1989 yılında 4 milyar m^3'e düşmüştür. Eğer Keban Barajı olmasaydı doğal şartlarda, sınırdan ancak 20,8 milyar m^3 su geçecekti. Halbuki Keban Barajı o şekilde işletilmiştir ki, sınırdan geçen su miktarı bir yıl içinde 25,7 milyar m^3'e yükseltilmiştir. Belirtilen rakamlar yıllık toplamdır. Aylık dağılım gözden geçirilirse, sulama suyu ihtiyacının en yoğun olduğu Temmuz ve Ağustos aylarında, doğal şartlarda sınırdan saniyede 160 m^3 (ayda 414 milyon m^3) su Suriye'ye intikal edecekti. Halbuki Keban-Karakaya sisteminden saniyede 180 m^3 (ayda 467 milyon m^3) ilave su verilerek, bu iki ayda sınırdan geçen su miktarı, saniyede 340 m^3'e çıkarılmış ve bu şekilde mansap ülkelerini kuraklıktan etkilenmemesi sağlanmıştır.[198] Türkiye tarafından yapılan ve sonuçta Irak ve Suriye'nin menfaatine olan çalışmalara taraflı yaklaşım sergilendiğinin örneği N. Beschomer tarafından kaleme alınan Su ve Orta Doğu'da istikrarsızlık başlıklı yayında " .... akımların düzenlenmesi hidrolojik yönden faydalı fakat politik yönden geçersizdir" şeklinde kaleme alınmıştır.[199]

Barajlarla suyun akışını düzenlemek sadece Türkiye'nin çıkarına olmayıp, komşu ülkeler Suriye ve Irak'ın su ihtiyaçlarına da katkıda bulunmaktadır. Barajların varlığı Türkiye'ye komşularına yıl boyunca düzenli olarak saniyede 500 metreküp su sağlamasına imkan vermektedir. 1989, 1990 ve 1991 yazlarında art arda gelen kuraklıkta da bu böyle olmuştur. Bu sürekli su akışından başlıca yararlananların, kuraklığın ağır sonuçlarından etkilenmeyen Suriye ve Irak olduğu açıkça bellidir. Ancak öyle görünüyor ki, Suriye ve Irak'lılar suyun düzensiz akmasını, Türk tarafından denetlenmesine tercih etmektedirler.[200]

---

[198] Bilen, a.g.e., s. 52.
[199] Bilen, a.g.e., ss. 53-55.
[200] Tiryaki, a.g.e., ss.130-131.

2.4.1.4. GAP'ın Sonuçları

GAP, Güney Doğu Anadolu Bölgesi için çok önemli bir fırsattır. Proje, sosyal ve ekonomik göstergelerin ilerlemesi üzerinde yoğunlaşan, dengeli bölgesel gelişimi başarmak için Türk Hükümetleri'nin kararlılığını yansıtır.

Bilinen ve gözlenen o ki GAP, Türkiye'nin aşağı komşuları Suriye ve Irak'ta Fırat ve Dicle Nehirlerinin akışında bir azalmaya sebep olacağı ve bunun bu ülkelerin tarımsal ve enerji projelerine zarar vereceği konusunda derin bir endişeye sebep olmuştur. GAP'ın hidropolitik aşamaları, Arap medyasında bölgedeki dengelere bir tehdit olarak vasıflandırılmış ve bu Atatürk Barajının inşasıyla doruk noktaya ulaşmış, saldırgan bir hareket olarak verilmiştir. Bunların ötesinde Türkiye'nin GAP işlemleri çerçevesindeki düşünceleri, aşağı komşuları tarafından agresif ve saldırgan olarak algılanmıştır.[201]

GAP'ın, önemli sonuçları şöyle özetlenebilir. Bunların birincisi, Proje ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinde toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi sonucunda ekonomik ve sosyal faaliyetler hızla artacaktır. Sulu tarım yapılmaya başlanmasıyla birlikte tarım sektöründe büyük miktarda üretim artışı beklenmektedir. Tarımsal üretimde ortaya çıkacak bu değişiklik tarım dışı sektörü etkileyecektir. Tarım ve tarım dışı sektörlerin gelişmesiyle dış ticaret ve hizmet kesiminde de gelişmeler olacak, yeni ihracat imkanları ortaya çıkacaktır.[202]

Projenin ikinci önemli sonucu sosyolojiktir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde milli bütünleşme istenen seviyede değildir. GAP bitiminde sulu tarıma açılacak alanlarda yapılacak toprak reformuyla merkez köyler oluşacak, vatandaşlarımızın merkezi yerlere yerleşmesi sağlanacaktır. Merkez köylerde tesis edilecek küçük sanayi kuruluşları, okullaşma, sağlık tesisleri ve atölyeler, zirai sanayi türünün doğmasını temin edecektir. Köylüler meslekleriyle uğraşırlarken aynı zamanda sosyal tesislerden, iletişim imkanlarından yararlanmak suretiyle bilgi ve görgülerini arttıracaktır. Bu durum milletleşme sürecini hızlandırarak milli bütünlüğün tesisinde önemli rol oynayacaktır.[203] GAP'ın en önemli yararlarından birisi de böylece milli bütünleşmeye katkı sağlanmasıyla olacaktır. Bundan dolayı GAP ile ilgili olarak

---

[201] Bağış, a.g.e., s.74.
[202] Ahmet Gökçen, **Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP'ın) Ekonomik Sonuçları**, 1989, ss.16-19.
[203] Orhan Türkdoğan, **Güneydoğu Anadolu Projesinin Sosyo Kültürel Yönü GAP ve GAP'ın Doğuracağı Sonuçlar**, Aydınlar Ocağı Yayınları Özel Matbaası, İstanbul, 1989, ss.38-40.

bu projenin etkili olacağı, okullaşma, sağlık koşullarındaki değişim, sanayileşme, kentleşme, çevre koşullarındaki değişim, incelenerek biran önce çalışmalara başlanmalıdır.[204]

GAP yatırımları sonunda, ikamet edenlerin yaşam standartları yükselmeye başlamıştır. Daha fazla insan projeden yararlanacaktır. Kentsel - kırsal etkileşimler devam eden taşımacılık organizasyonu, haberleşme ağlarını geliştirmiş, bölge dış dünyaya daha fazla açılmıştır. Bütün bu gelişmeler, % 66'sı şehir merkezlerinde olmak üzere 1998'de 6 milyon olan bölge nüfusunun, 2005 yılında 9 milyona yükselmesini sağlamıştır. Bölgede şehirleşme desteklenmeli ve kırsal göç çok aşağı seviyelere getirilmelidir. GAP'la yaratılacak olan iş olanakları, değişik sektörlerde tahminen 3.8 milyon kişiye ekmek kapısı olacaktır. Bölgedeki eğitim ve sağlık hizmetleri, 2005 yılı itibariyle ülke ortalamasına erişmiştir.[205]

Projenin temel felsefesi, insanın refah ve mutluluğunu sağlayarak tüm çerçevede kendine güvenen bir toplum oluşturmaktadır.

Üçüncü önemli sonuç ise, GAP'ın, Türk dış ekonomi politikasına önemli etkilerinin olması beklentisidir. Yurdumuzun bir taraftan artan nüfus koşulları ile yurt içi talebin; diğer taraftan komşu ülkelerin beliren talepleri ile dış talebin yükselmesi, toplam talebi artıracaktır. Yükselen talebin üretim artışı ile karşılanmaması önemli bir arz ve talep sorunu ortaya çıkaracaktır. Türkiye, komşu ülkelerin tarım ürünleri talebini karşılarken yapacağı üretim artışı ile yurt içinde de ürün darlığını gidermelidir. GAP'ın en önemli sonuçlarından birisi, Türkiye'yi tarımsal üretim bakımından "kendi kendine yeterli ülke" olmaktan öte, "tarım ürünleri ihraç eden ülke" haline getirecektir. Türkiye dünya tarım ürünleri piyasasında Kanada, Avustralya ve AB ülkelerinin hakim olduğu, ticaretin ve rekabetin hiç de centilmence yapılmadığı alanlarda mücadele edecektir. Türkiye dış ülkelere yapacağı ihracatını devamlı bir biçimde istikrarlı olarak artırabilmesi için üretimi çok yüksek boyutlara ulaştıracak tarım ürünleri planlaması ve buna bağımlı olarak ekonomik politikasını kararlaştırması gerekmektedir.[206]

---

[204] Nejat Erk, **GAP'in Gerçekleşme Sonrası Değerlendirilmesinin Taşıdığı Güçlükler**, GAP, Biar A.Ş. Yayınları., Ankara, 1987, ss.80.
[205] Ünver, a.g.e., ss.7-9.
[206] Osman Tekinel, **Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Dış Politikasına Etkileri**, Dünya, 12 Ekim 1992, s. 7.

GAP şu anki mevcut haliyle bile özellikle komşu Arap ülkeleri olan Suriye ve Irak'ı daha çok dış telkinlerle paniğe sevk etmiştir. Bunun sebebi Türkiye'nin GAP ile bölgede önemli bir güç haline geleceği gerçeğidir. Suriye, GAP projesi dolayısıyla içte kendi çiftçileri, dışta diğer Arap ülkeleri nezdinde, Türkiye'nin sularını keseceği, tarım alanlarının kuruyacağı yönünde propagandalarla ülkemize karşı baskı unsurları oluşturmaya çalışmaktadır. Irak, İran-Irak savaşının uzun sürmesi, I. ve II. Körfez Savaşları ile ardından icra edilen Barış Kalkanı Harekatı dolayısıyla bu konuyla pek fazla ilgilenememiştir.

Her şeye rağmen GAP Orta Doğu'nun kaderinde etkili olacak çalışmaların en önemlilerindendir. Böyle büyük bir projenin komşu Arap ülkeleri üzerinde önemli etkiler doğuracağı açıktır.

2.4.2. Fırat Nehri'nin Suriye ve Irak'ın Tarımsal ve Ekonomik Yapısına Etkisi

Suriye, bölgesinde Fırat Nehri ve kollarından bol miktarda ve yüksek oranda yararlanmaktadır. Suriye'nin Fırat Nehri üzerinde yaptırdığı barajların toplam kapasitesi 14 Milyar m^3 olup bunun 11.6 Milyar m^3 lük kısmını Tabka Barajı teşkil etmektedir.

Fırat Nehri üzerinde Sovyet mali desteği ve teknolojisi ile inşa edilen ve 1974 yılında hizmete giren "Tabka Barajı", 8 türbini ile Suriye'nin en büyük barajı niteliğindedir. Barajın stratejik önemi, "Türkiye'den gelecek" su ile beslenmesi ve Irak'a akan suyu azaltabilecek durumda olmasından kaynaklanmaktadır.

Suriye'nin Fırat Nehri'nden hidroelektrik üretimi için yarattığı kapasite; Tabka Barajı'nda 800 Mw, Baas Barajı'nda 64 Mw ve Teşrin Barajı'nda 1,6 Mw'tır. Bu, 1980'lı yıllarda toplam gücün %30'unu oluşturmuştur. Ancak artan enerji talebi ve teknolojik zafiyet sonucu önemli elektrik kısıntıları ile karşı karşıya kalmıştır.[207]

Sulama amaçlı projelerin ise akıtma-salma gibi ilkel yöntemlerle gerçekleştirilmesi, Fırat sularının %70 gibi büyük bir kısmının kullanılmadan israf edilmesine yol açmıştır. Suriye Tabka Barajını yaklaşık 640,000 hektarlık bir alanı sulamak için yapmıştır. Ancak verimsiz topraklar yüzünden su planlandığından daha yavaş bir şekilde verilmiştir. Bugün 400.000 hektardan daha az alan sulamaya açılabilmiştir. Baraj planlanan elektrik üretiminde de geri kalmıştır. Suriye'nin Fırat üstündeki depolama

[207] Bilen, a.g.e., s. 56.

tesislerinin kapasitesi 12 milyar $m^{3'}$ dür. Bu kapasitenin 15 milyar m^3'e yükseltilmesi planlanmaktadır. Bu depolama kapasitesi planlanan sulamayı gerçekleştirmek ve hidroelektrik üretimi için yeterli suyu sağlamak ve Suriye'nin batısındaki büyük şehirlerin su ihtiyacını karşılamak için yeterlidir.[208]

Suriye'de bu barajlarla, 482.900 hektar alanın sulanması planlanmaktadır. Bu alanın sulanması için altı projenin gerçekleştirileceği belirtilmektedir. Bunlar Belih, Fırat Vadisi projesi, Aşağı Habur projesi, Rasafe projesi, Meyadin projesi ve Meskene projesidir. Suriye, Tabka Barajından yılda 2.25 Milyar Kw/h enerji üretmekte, Halep şehrinin su ihtiyacını karşılamaktadır. Suriye, Fırat Nehri üzerinde Harbaniye Barajı, El-Baas regülatör barajı ve Teşrin hidroelektrik santralını tamamlamıştır.[209]

Tabka Barajına rağmen, Suriye'de gerçekten sulama yapılabilen toplam arazi alanı 1960 rakamlarına göre %20 oranında düşmüştür. Suriye'nin işgücünün ise %24'ü tarımsal faaliyet göstermeye devam etmektedir. Suriye ülkenin su tüketiminin %83'ünü tarımda kullanmasına rağmen, GSMH'nın ancak %28'sini üretmektedir. Suriye'nin sulama yapılan arazilerinin azalmasında; verimli toprakların Tabka ve diğer barajların altında kalması; toprakların tuzlanması ya da fazla suyla sulanması; ve hatta yapılan toprak reformları rol oynamıştır. Sulama yapılan arazileri artırmak için Suriye 1988'de ulusal bütçesinin %40'nı sulama ve hidroelektrik tesislerine ayırmıştır. Bu yoğun yatırımlar Fırat'tan alınan su miktarının ikiye ve hatta üçe katlanarak yıllık 10 milyar m^3'e kadar çıkmasına yol açmıştır. Suriye'nin 150,000 hektarı sulamak için Dicle'den su pompalama projesi uluslararası problemlerin artmasına yol açacaktır.[210] Suriye'nin su kullanımının uluslararası boyutu Tabka Barajı'yla ilgili tartışmalarda açıkça ortaya çıkmıştır. Batı kaynaklarının zoru ile Suriye ve Irak Fırat üstünde ortak proje geliştirmek için ciddi görüşmelere başlamış ancak Eski Sovyetler'den parasal desteğin gelmesiyle görüşmeler kesilmiştir. Tabka Barajı Dünya Bankası ve Batılı kuruluşların finanse etmeyi reddetmesi sonucu Sovyet yardımı ile kurulmuştur.[211]

---

[208] J.W. Dellapenna, **The Two Rivers and Lands Between:Mesopotamia and The International Law Of Transboundry Waters**, BYU Journal of Public Law, 1996, ss.2-3, http://search.global.epnet.com, Erişim Tarihi: 20 Eylül 2008.
[209] Tiryaki, a.g.e., ss.105-112.
[210] Dellapenna, a.g.e., ss.2-3.
[211] Dellapenna, a.g.e., s.3.

Irak'ın, Suriye sınırından Şatt-ül Arap Nehrine kadar Fırat Havzası üzerinde toplam 1.952.000 hektar genişliğinde 32 sulama projesi bulunmaktadır. Bu projelerin bir kısmı inşa edilmiştir. Diğerlerinin inşası savaş nedeniyle durmuştur. Irak, Fırat Nehri üzerinde Rawa, Hadita, Harbaniye, Ramadi, Darbandıkan, Dohan, Saddam ve Şamara barajlarını yapmıştır. Bu barajları, sulama, elektrik enerjisi üretimi ve içme suyu temin etmek amacıyla planlamıştır.[212]

Dicle ile Fırat Nehri'nin birleşmesiyle oluşan Şatt-ül Arap Nehri vasıtasıyla Irak 105.000 hektar alanı sulamaktadır.[213] Irak, Fırat Nehri ile Dicle Nehri'ni birleştirmiş suni bir Saddam Nehri inşa ederek iki nehri daha verimli kullanmayı başarmıştır.

2.4.3. Dicle Nehri'nin Suriye ve Irak'ın Tarımsal ve Ekonomik Yapısına Etkisi

Irak kendi toprakları içerisinde Dicle Nehri üzerinde kurduğu Saddam, Bekme, Dokan ve Darbandıkan Barajları sayesinde ülkesinin doğu ve kuzey kesimindeki zirai amaçlı su ihtiyacını ve enerji gereksinimini karşılamaktadır.

Irak'ta suni olarak Saddam Nehri yapılmıştır. Dicle ve Fırat Nehirleri birleştirilerek, Dicle'nin Irak topraklarında kullanımı genişletilmiştir. Saddam Nehri tam olarak bittiğinde 6 Milyon dönüm arazi tarıma elverişli hale gelecektir.[214] Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi Çerçevesinde Dicle Nehri üzerinde yaptığı barajlarla düzensiz olarak akan bu nehir suları düzene kavuşturulacaktır. Böylelikle ilk ve sonbaharda artan yağışlar nedeniyle tarım alanları zarar gören Irak da bu projeden faydalanacaktır.

3. SINIRAŞAN SULAR SORUNU

3.1. Türkiye ile Suriye ve Irak Arasında Dicle-Fırat Nehirleri ile İlgili Sorunlar

Fırat-Dicle havzasında yatan sorunlardan en önemlisi, Irak ve Suriye'nin ileriye dönük su haklarının korunmasını amaçlayan uzun dönemli sorunlardır. Mevcut durum itibariyle Suriye ve Irak'ta su kıtlığından ve bu kıtlıktan kaynaklanan problemlerden söz etmek mümkün değildir. Halihazırda bu ülkeler için ciddi manada sıkıntı bugün için yoktur denebilir. Bu ülkelerin ileride olması muhtemel bir kıtlığa karşı önlem almak istemeleri

[212] Tiryaki, a.g.e., ss.105-106.
[213] Beschorner, Ayna, 1993, s.17.
[214] EP Politika Dergisi, 1993, ss.13-14.

sorunun kaynağını oluşturmaktadır. Sorun şu anki haliyle siyasal boyut kazanmıştır. Su konusunda bölge aktörleri belki de bazı kozları ve uluslararası hukuka göre sahip olduklarını değerlendirdikleri hakları ellerinde tutmak istemektedirler. İşte bu durum sorunun siyasallaşmasına neden olabilmektedir.

Türkiye'nin Irak ile Dicle ve Fırat Nehri ile ilgili, Suriye ile Dicle, Fırat ve Asi Nehirleri ile ilgili anlaşmazlıkları vardır.

Dicle ve Fırat Nehirleri üzerinde su sorununu ele almadan önce ülkelerin su tüketim isteklerini incelemek gerekmektedir.

Fırat Nehri'nin toplam debisine sadece %11.3 oranında katkısı bulunan Suriye, bu nehrin sularının 11.50 Milyar m^3/yıllık kısmını; debiye hiçbir katkısı olmayan Irak, 23 Milyar m^3/yıllık kısmını talep etmekte, debinin % 88.7'si kendi topraklarında oluşan Türkiye ise toplam debinin 18.42 Milyar m^3/yıllık kısmını kullanmak istemektedir. Fırat Nehrindeki toplam su miktarı 35.58 Milyar m^3/yıl olduğuna göre ülkelerin kullanmayı düşündükleri su miktarı 17.3 Milyar m^3/yıl daha fazladır.[215]

Dicle Nehri'nin, toplam debisine % 51.9 oranında katkısı bulunan Türkiye 6.87 Milyar m^3/yıllık kısmını, nehrin debisine % 48.1 oranında katkısı bulunan Irak 45 Milyar m^3/yıllık kısmını nehrin debisine hiçbir katkısı bulunmayan Suriye ise 2.60 Milyar m^3/yıllık kısmını kullanmak istemektedir. Dicle Nehri'nin toplam su miktarı 48.67 Milyar m^3/yıl'dır. Ülkelerin kullanmayı ön gördükleri su miktarı 5.8 Milyar m^3/yıl daha fazladır.[216]

Dicle ve Fırat Nehirlerinin sularından Türkiye, Suriye ve Irak'ın kullanmayı planladıkları su miktarları mevcut durumu değerlendirdiğimizde toplam debiden fazladır. Bu sebepten dolayı ülkeler arası su sorunu mevcuttur. Yine ülkelerin su arz-talep karşılaştırmasını yaptığımızda, Türkiye'nin yaklaşımı problemin çözümünde en olumlusu olup; nehirlerin debisine katkısından daha az su talep etmektedir. Irak'ın yaklaşımı nehirlerin debisine katkısının çok üzerinde su almak istediğinden dolayı Saddam dönemi boyunca gerçekçi değildir. Türkiye, Suriye ve Irak'ın Dicle ve Fırat nehirleri ile sulamayı

[215] DSİ, 1984, s.12.
[216] DSİ, 1984, s.12.

planladıkları tarım alanlarının uluslararası uzmanlarca verimlilik derecesi şu şekilde belirtilmektedir:[217]

Türkiye'nin sulamayı planladığı tarım alanlarının hepsinde sulama ile en yüksek verim alınabilir.

Suriye'nin sulamayı planlandığı tarım alanlarında ancak % 48'inde en yüksek oranda verim alınabilir.

Irak'ın sulamayı planlandığı tarım alanlarının ancak % 65'inde sulama ile en yüksek verim alınabilir.

Su yetersizliğinin ortaya çıktığı Fırat ve Dicle havzasında Suriye ve Irak'ın verimsiz alanları içinde su talep etmesi hakkaniyet ölçüsüne ters düşmektedir.

Türkiye'nin Suriye ve Irak insanlarına içme ve kullanma suyu ihtiyaçlarını karşılayacak kadar suyu akıtması ahlaki ve vicdani bir sorumluluktur. Fakat Irak ve Suriye'nin birinci derecede tarım yapılmasına elverişli olmayan topraklarının da sulanması için Türkiye'nin su bırakma mecburiyeti konusu tartışmaya ve yorum açık bir konudur. Güneydoğu Anadolu Projesi yapılmamış olsaydı; belki de Suriye ile Irak, Dicle ve Fırat'ın sularını şu andaki kadar verimli kullanamayacaktı.

Türkiye'nin Fırat Nehri üzerine yaptığı barajların iki ülkeye önceki kısımlarda anlatıldığı üzere bir katkısı olmasına rağmen; Suriye ve Irak, Keban ve Karakaya Barajlarının yapımı sırasında, 1960 ve 1970 yıllarında söz konusu barajlar dolayısıyla zarar göreceklerini ileri sürmüşler, barajların yapımına karşı çıkmışlardır. Bu ülkeler itirazlarını, Atatürk Barajının dolumu sırasında ve Birecik barajının yapımı sırasında da sürdürmüşlerdir.

Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde inşa etmiş olduğu ve etmeyi düşündüğü barajlar, kendi sulama ihtiyacına katkıda bulunacağı gibi; Suriye ve Irak'ın düzenli ve istikrarlı su sağlanmasına da hizmet edecektir.

---

[217] Kolars ve William, a.g.e., s.152.

Fırat Nehri üzerinde Türkiye'nin inşa etmiş olduğu barajlar uluslararası uzmanlar tarafından, düşük buharlaşma kayıpları, coğrafi ve topoğrafik özellikleri bakımından verimli bulunmaktadır.[218]

1990 yılında 13 Ocak - 13 Şubat tarihleri arasında Atatürk Barajı'na su toplamak amacıyla Türkiye Fırat Nehri'nin suyunun akış debisini kısmıştır. Suriye ve Irak bu durumda "Önemli Zarar"a uğradıkları iddiasıyla Arap ve dünya kamuoyunda Türkiye aleyhine propagandaya girişmiştir. Suriye Tabqa Barajı'nın elektrik üretiminde, 1988'e nazaran %88'lik bir düşüş olduğunu ve su depolarının da boşaldığını iddia etmiştir.[219] Irak ise elektrik üretiminin, Atatürk Barajı'nda su tutulması sırasında % 40 azaldığını ve sulanan tarım alanlarının % 40 etkilendiğini iddia etmiştir.[220]

Türk Dışişleri Bakanlığı, Arap ülkelerine heyet göndererek Atatürk Barajı'nı doldurmak için Ocak 1990'da yapılan geçici kesintinin "komşulara baskı uygulamak için yapılmış politik bir manevra" olmadığını açıklamıştır. Baraj ile Suriye arasında Fırat'ın 130 km'lik uzantısında yaşayan Türk çiftçilerinin de eşit şekilde etkilendiği ve Türkiye'nin bir aylık kesintiden önce Suriye'nin ekstra su depolamasını sağlamak için akımı iki katına çıkardığı belirtilmiştir. Ayrıca Atatürk Barajı'nın tamamen Türkiye Ulusal Bütçesi tarafından karşılandığının altı çizilmiştir. Aslında, bu dönemde nehirlerin debilerinin azalmasının önemli nedeni kuraklık ve suların aşırı buharlaşmasıdır. [221]

Gerçekte, Türkiye daha Keban barajı planlanmadan yani 1950'lerin başında Suriye ve Irak'a müzakere teklifleri yapmıştır. Suriye ve Irak bütün bu tekliflere karşı çıkmışlardır. 1966 yılında, Ankara'da anlaşma imzalanarak, Keban Barajı'nda su tutulmasıyla birlikte Fırat sularından 350m^3 ve daha sonra 450 m^3/sn su verileceği karara bağlanmıştır. Bu miktar Karakaya Barajı'nda su tutulmasıyla birlikte (1976) ve Atatürk Barajı yapımıyla (1990) 500m^3/sn'ye çıkartılmıştır.[222]

---

[218] J. F. Kolars, **Managing The Impact of Development: The Euphraset and Tigris Rivers and The Ecology of The Arabian Gulf-A Link An Element of Cooperation And Development In The Middle East**, Konulu Konferans Bildirileri Yayım, Hacettepe Üniversitesi ve Friedrich - Nauman Vakfı, Ankara, 1994, s.137.

[219] Fida Nasrallah, **Middle East Waters**, Middle East International, 27 Nisan 1990, ss.16-17.

[220] Godfrey Jamsen, **Türkiye, Syria and Iraq: Euphrates Tussle, Middle East International**, February 16, 1990, ss.12-13.

[221] Bağış, a.g.e., s.84.

[222] Bağış, a.g.e., ss.84-85.

Türkiye, Suriye ve Irak arasında uzun yıllar yapılan görüşmelerin sonunda Fırat sularının paylaştırılmasıyla ilgili bir düzenleme vardır. 1987 yılında Suriye ile imzalanan Ekonomik işbirliği Protokolü ile saniyede 500 m^3 su vermeyi Türkiye kabul etmiştir. Bu oran Fırat Nehri toplam su potansiyelinin % 56'sıdır. Suriye ve Irak 1989'da imzaladıkları anlaşma ile, Türkiye'den gelen suların %42'sini Suriye'nin, %58'ini Irak'ın tahsisi konusunda anlaşmışlardır.[223] Bu anlaşmaların ilkinde Irak'ın taraf olmaması, Türkiye'nin sınıraşan suları üzerinde ortak egemenlik anlayışını benimsememesi, aşağı kıyıdaş ülkelerin daha fazla su istemesi ve Türkiye'nin daha fazla su vermek istememesi fiili olan durumun kabulünü engellemektedir.

3.2. Türkiye ile Suriye Arasında Asi Nehri ile İlgili Sorunlar

Asi Nehri, Lübnan'dan doğmaktadır. Suriye nehre yukarı kıyıdaş, Türkiye ise aşağı kıyıdaştır. Asi Nehri Türkiye ile Suriye arasında mevcut çatışmaların ve karşılıklı güvensizliklerin önemli nedenlerinden birisidir. Nehir Suriye'nin batısındaki Hama ve Humus şehirleri için hayati bir önem taşımakta, nehrin sularından Türkiye sulama, Suriye ve Lübnan hem sulama hem de elektrik üretmek amacıyla yararlanmaktadırlar.

Lübnan'da konuşlandırılan Suriye'nin askeri gücünün varlığının bir sebebi de, Asi Nehri'ne verdiği önemden dolayı, nehrin kaynağını korumak olduğu, ilgili ülke tarafından belirtilmektedir.[224]

Asi Nehri'nin toplam yıllık su miktarının % 6'sı Lübnan, % 92'si Suriye ve % 2'si Türkiye'den kaynaklanmaktadır. Bu suların % 98'i Suriye ve Lübnan, % 2'lik kısmı ise Türkiye tarafından kullanılmaktadır.[225]

Nehrin ortalama yıllık debisi 1.2 Milyar m^3'tür. Asi Nehri'nin sularının % 90'ını Suriye kullanmakta ve Türkiye-Suriye sınırında Türkiye'ye ortalama 120 Milyon m^3 su bırakılmaktadır. Suriye'nin nehrin üzerinde yapımına karar verdiği Ziezoun ve Kostoun rezerv barajlarının inşa edilmesi durumunda Türkiye'ye bırakılan su miktarı, 25 Milyon m^3'e düşecektir.[226]

---

[223] Tiryaki, a.g.e., s.167.
[224] Alan Cowell, **Recipe For Middleeast Conflict :Add Water**, Newyork Times, April 16, 1989, s.16.
[225] Akmandor, a.g.e., ss.27-28.
[226] T.C. Dışişleri Bakanlığı Bölgesel ve Sınıraşan Sular Dairesi, **Orta Doğu'da Su Sorunu**, Ankara, Ekim 1994, s.12.

Amik Ovası için Asi Nehri vazgeçilmez su kaynağı durumundadır, 1 Milyon 200 Bin dönümlük Amik Ovası'nın 690 bin dönümlük kısmında, sulu tarımın yapılması Asi Nehri üzerinde Suriye'nin yaptığı, Katına, Mahorda Barajlarından sonra üçüncü baraj olan Mostar Barajında su tutma ve belli bir oranı koruyabilme gerekçesiyle kapatması ve yaz aylarında sulama yapmak için nehrin hemen hemen bütün suyunu kullanması sebebiyle aksamaktadır. Kuruyan nehir yatağı yaz aylarında çevresel sorunları beraberinde getirmektir. Bu olumsuz durum bölge halkının sağlığını tehdit eden bir unsur oluşturmaktadır.[227]

1972 yılında Suriye ve Lübnan arasında yapılan antlaşma uyarınca, Lübnan'a Asi nehrinden yılda 80 Milyon m^3 su verilmesi öngörülmüştür. Ancak bu antlaşma bazı siyasi sebeplerden ötürü o tarihte yürürlüğe girememiştir. Bu defa 20 Eylül 1994 tarihinde Suriye ve Lübnan arasında yapılan bir anlaşma ile Asi Nehri'nin Lübnan - Suriye hududundaki 403 Milyon m^3 olan toplam su hacminden 80 Milyon m^3'ünün Lübnan'a bırakılması kararlaştırılmış bulunmaktadır. Bu anlaşmayla daha önce kabul edilen paylaşma resmi hale getirilmiştir. İngiltere'nin Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'ne göre; Türkiye bütün komşuları ile ilgili işlerinde bazı zamanlar kaybetse de dengeli ve barışçı bir politika izlemektedir. Böylece komşuları Türkiye'nin bölgesel bir güç olduğunu anlamışlardır. Türkiye, Asi Nehri'nin sularının durumu ile Fırat Nehri suları arasında bir paralellik kurmaya çalışmışsa da bu durum Suriye tarafından kabul edilmemiştir. Türkiye, Suriye'nin önerdiği bir ikili su anlaşmasına terör sorunu ile su sorununu karıştırmamak için şimdilik olumsuz yaklaşmaktadır.[228]

Suriye; Türkiye-Suriye sınırının Hatay'ın kuzeyinden geçmekte olduğunu, buna sebep olarak da; Fransa'nın ikinci Dünya savaşı öncesi 1939 yılında Hatay'ı Türkiye'ye savaşta kendi müttefiklerinin yanında yer alması karşılığı verdiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle Asi Nehri'ni sınıraşan sulardan saymamaktadır.[229] Bu bağlamda Suriye Asi Nehri'ni kendi topraklarında denize dökülüyormuş gibi mütalaa etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, Hatay halkının kendi isteğiyle ülkesi topraklarına katıldığını, Suriye'nin bu düşüncesinin gerçeğe dayanmadığını, mesnetsiz olduğunu kabul etmektedir.

---

[227] Akmandor, a.g.e., ss.28-29.

[228] Hasan Koni, **Su Sorununun Siyasal Boyutları, Orta Doğu Ülkelerinde Su Sorunu**, TESAV Yayınları., Ankara, 1994, s.63.

[229] Godfrey Jamsen, **Türkiye, Syria and Iraq : Euphrates Tussle, Middle East International**, February 16, 1990, ss.12-13.

Suriye'nin terör örgütlerinin kendi topraklarında üstlenmesine izin vermesinin önemli bir nedeni, Hatay'ı kendi topraklarına katmak için Türkiye'nin bütünlüğünü zedelemek istemesidir. Suriye Türkiye'ye yönelik bu tutumunu sürdürmekte, günümüzde hala beşinci kol faaliyetlerini devam ettirmektedir. [230]

Hatay'ın Türk toprağı olduğu kesindir. Fakat hala Hatay ili günümüzde bazı kaynaklarca Suriye sınırları içerisinde gösterilmektedir. Asi Nehri Türkiye sınırları içinde Akdeniz'e döküldüğü ve Türkiye bir aşağı kıyıdaş ülke konumunda olduğu halde, Suriye Asi nehrine ilişkin çeşitli sorunların görüşme konusu yapılmasını istememektedir.

3.3. Sınıraşan Suların Türkiye-Suriye-Irak İlişkilerindeki Yeri

Suriye ile olan ilişkilerin gerginliği cumhuriyetin ilk zamanlarına kadar gitmektedir. Hatay'ın Türkiye'ye geçmesinden beri Suriye ile olan ilişkilerimiz siyasi gerginliklere yol açmıştır. Son zamanlardaki sorunların da başlıca nedeni, Türkiye'nin 1970'li yıllardan beri planlayıp da 1980'lerde aktif olarak inşasına başladığı 32 milyar dolarlık GAP projesi ile olmuştur.[231]

İki ülke arasındaki ilişkiler, 80'li yıllarda özellikle GAP'ın hızla ilerlemesiyle oldukça gergin bir hal almıştır. Esasında Türkiye Fırat Nehri üzerinde hiç bir tesis yapmamış olsaydı bile, ilişkilerin çok iyi bir çizgide olacağını düşünmek yanlış olurdu. Zira Türkiye-Suriye ilişkileri, Hatay'ın Türkiye'ye katılımının ve geçmişte Osmanlı yönetimi altında yaşamış olmanın Suriye yönetimi ve halk üzerindeki psikolojik etkisini taşımaktadır. Suriye, Hatay'ın Türkiye'ye katılmış olmasını hala kabullenebilmiş değildir. Bu sebeple, su sorunu zaten güvensiz bir ortamın içinde gelişmiş, belki de bu güvensizliğin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.[232]

Hatay'ı geri almak isteyen ve resmi ağızlardan, buranın Türkiye'ye ait olmasını kabul etmediğini açıklayan Suriye, genelde Türkiye'nin güçlenmesinden rahatsızlık duymaktadır. Bu bağlamda, GAP'ın aşama aşama gelişmesine ve Fırat'ın sularının azalması olasılığına gösterdiği tepki uluslararası ilişkilerle bağdaşmayacak şekildedir.[233]

---

[230] Jamsen, a.g.e., ss.12-13.
[231] Bağış, a.g.e., ss.85-86.
[232] Bağış, a.g.e., s.87.
[233] Bağış, a.g.e., ss.87-88.

Suriye yine GAP'ın ilerleyen aşamalarının kendilerine getirebileceği su sıkıntısını öngörerek, dozunu giderek artırdıkları ve uluslararası alana taşıdıkları bir kampanya ile, Türkiye'nin kendilerini haksız olarak susuzluğa mahkum ettiği (veya edeceği) iddiasını yaymıştır.

Orta Doğu'daki su sorunu ile ilgili olarak 1995 ve 1996 yılı ilk aylarında yaşanan en önemli gelişme Suriye, Irak ve Mısır önderliğinde "Arap Birliği" teşkilatının Türkiye'ye Dicle ve Fırat'ın "sularını kıstığı ve kirlettiği" gerekçesiyle bir nota vermesidir. Arap Birliği teşkilatının verdiği nota'da önemle üzerinde durulan konu, Dicle ve Fırat'ın suları üzerinde yapılan sulama barajları ve hidroelektrik santralleri dolayısıyla bu nehirlerin kirlendiğini suyun kalitesinin düştüğünü ifade etmektedir. Bu nota ile Türkiye'den Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında yapılan barajlardan, hidroelektrik santrallerinden vazgeçmesini ve özellikle Birecik Barajı'nın durdurmasını istemişlerdir.[234]

PKK ve benzeri terörist örgütlerin ardında Suriye'nin desteğinin olduğunu artık bilmeyen yoktur. Suriye'nin terörizme desteğinde başlıca maksadı, GAP'ı sabote etmektir. Sabotaj eylemini maddeten yapmasa bile, onu bir "Kürt Sorunu" bağlamında, geciktirmek ve Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmak istemektedir.

Suriye ve Irak, Türkiye'nin su kozuna karşılık terör örgütlerini gizli ve açık bir şekilde desteklemektedir. Suriye terör örgütlerine üs sağlayarak "Suya Karşı Terör" sloganına dönüşen bir politika izlemektedir. Türkiye ise artan teröre karşı "Barışa Karşı Su" şeklinde ifade edilen tepki politikasını bu ülkelere karşı gündeme getirdiği zaman içinde görülmüştür.[235]

Suriye bu politikasından 1998 yılı başlarında Türk Silahlı Kuvvetlerinin sert tutumu karşısında vazgeçmek zorunda kalmıştır. Özellikle terör örgütü liderinin ülkesinde daha fazla barınmasına izin vermeyerek bu tavrını göstermiştir.

Suriye geçen yıllar içinde faaliyetlerini gizlilik ilkesiyle devam ettirmiş, 1985 yılından itibaren izlenen politika 2000'li yıllara gelindiğinde, Türkiye adına endişe verici

---

[234] Zehir, a.g.e., s.131.
[235] Tiryaki, a.g.e., s.167.

boyutlara ulaşmıştır. 16 Haziran 2001 tarihli Star Gazetesinin haberine göre Suriye kökenlilerin GAP'tan mülk edilmesi dikkat çekicidir.[236]

Türkiye, komşularının her türlü kötü niyetine karşı bölge barışını bozucu politikalardan uzak durmaktadır. Türkiye komşuları aleyhine siyasi ve askeri alanda faaliyette bulunmak gibi bir politika gütmemektedir. İyi niyetli tavrını Irak - İran savaşı sırasında taraflara silah satmayarak, çok kurak geçen 1988-89 yıllarında Keban ve Karakaya'dan bıraktığı 5 Milyon m^3 su ile Suriye'ye ve Irak'a göstermiştir. Böylelikle sağlanan fazla su ile Suriye ve Irak'a depolama imkanı tanımıştır.[237] Türkiye'nin uluslararası alanda komşularına karşı barışçı politikalarını, komşuları da iyi değerlendirmelidir.

Türkiye-Irak ilişkilerinde su, Suriye ile olduğu ölçüde sorun oluşturmamaktadır. Bunun başlıca nedeni, Irak'ın hem Suriye üzerinden Fırat'ı, hem de doğrudan Türkiye'den Dicle'yi alması ve bölge ülkeleri arasında su kaynaklan açısından en şanslı durumda olmasıdır. Buna ilave olarak açıkça ifade etmese de bir başka neden, yukarı kıyıdaş ülkelerin çeşitli faydalanma eylemleri sonunda Fırat Sularında meydana gelebilecek bir azalmayı telafi etmek üzere geliştirdiği projelerle Dicle sularını Fırat'a aktarma olanağına sahip bulunması ve bu bağlamda söylenebilecek sebeplerden en önemlisi de Kürt ayrımcılığı konusunda her iki ülke politikalarının zaman zaman aynı çizgide birleşmesidir.[238]

Türkiye-Irak ilişkileri 1980'lerin sonlarına dek genel anlamda istikrarlı bir seyir izlememiştir. Ancak, Körfez Savaşından bir süre önce, Irak su sorununu Arap ülkelerini etrafında toplayacak biçimde gündeme getirme girişiminde bulundu. Irak'ın su sorununda Türkiye'yi karşısına alan bu tutumunun nedeni, Türkiye'nin Suriye ile anlaşarak, kendisini dışarıda bırakılmış olması yolundaki algılamasıdır.

Aslında Suriye ile Irak'ın ilişkileri genelde pekiyi seyir izlememiştir. 1973-1974 yıllarında Suriye'de Tabqa Barajının inşası Irak'ın tepkisine yol açmış; su kaybının üç milyon Irak'lı çiftçiyi zor duruma düşürdüğü iddia edilmiştir. Bu tartışmalar, iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. Yine bilindiği gibi Suriye Irak'ın İran ile sekiz yıldan fazla süren savaşında İran'ı desteklemiş, Körfez Savaşı sırasında da Irak'ın karşısında

---

[236] Star, 16 Haziran 2001.
[237] Kamuran İnan, **Southeastern Anatolia Project and Turkeys Relations With the Middle-East Countries**, Middle East Business And Banking, March, 1990, s.5.
[238] Tiryaki, a.g.e., s.141.

yer almıştır. Ancak, su bağlamında ilişkiler söz konusu olduğunda, bu ülkeyle ittifaka girebildiği geçen zaman içinde görülmüştür.[239]

[239] Tiryaki, a.g.e., s.142.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİDROPOLİTİK YAKLAŞIMLAR VE ÇATIŞMA POTANSİYELLERİ

1. HİDROPOLİTİK YAKLAŞIMLAR

1.1. Türkiye'nin Yaklaşımı

Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirlerini Suriye ve Irak tarafından iddia edildiği gibi "Uluslararası akarsular" olarak değil, "Sınıraşan akarsular" olarak kabul etmektedir. Bu nedenle Türkiye'ye göre suya kaynaklık eden ülkeler ile aktığı ülkeler arasında eşit egemenlik ve eşit paylaşımdan söz etmek mümkün değildir. Bir başka deyişle Fırat ve Dicle Nehirleri paylaşılabilir doğal kaynak olarak düşünülmemelidir. Palandöken Dağları'na yağan kardan beslenen bu nehirlerin suları öncelikle Türkiye'ye aittir. Fırat ve Dicle Nehirleri egemen kaynaklardır. Türkiye yer altı ve yer üstü kaynakları üzerinde serbestçe tasarrufta bulunma hakkına sahiptir.[240]

Uluslararası Hukukta söz konusu nehirlerin suları üzerine Türkiye'nin egemenlik hakkını kısıtlayıcı bir kural yoktur. Dicle ve Fırat egemen kaynaklar olup kendi sınırları içerisinde kalan kesimleri üzerinde Türkiye uygun gördüğü şekilde faydalanma hakkına sahiptir. Dicle ve Fırat Nehirleri üzerinde kuracağı tesisler ile bunların önceliklerine Türkiye kendisi karar verir.[241]

Türkiye iyi komşuluk ve dürüstlük prensiplerine en üst düzeyde saygılı hareket etmektedir. Artan önemi nedeni ile su, bölgesel işbirliğinin birleştirici unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Türkiye her zaman işbirliğine hazırdır. Ancak bu, Türkiye'nin kendi önceliklerine göre ve kendi potansiyel sınırları içinde gerçekleştirilebilir. Türkiye, Suriye ve Irak'a milletlerarası platformlarda kabul edilebilir nitelikte, BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun "Sınıraşan Sularından Akılcı ve Hakça Kullanımı" görüşü doğrultusunda üç aşamalı bir plan sunmuştur. Söz konusu plan aşağıdaki hususları öngörmektedir:

Fırat ve Dicle Nehirleri, bir havzayı oluşturan nehirler olarak birlikte ele alınmalı, tek bir sınıraşan su sistemi veya müşterek bir havza olarak değerlendirilmelidir.

---

[240] Bağış, a.g.e., s.90.
[241] Bağış, a.g.e., s.92.

Tarafların bütün bölgesel su kaynaklarının ortak envanteri çıkarılmalı, havzada tarıma elverişli topraklar gözden geçirilerek sınıflandırılmalıdır.

Arazi kullanımı ile ürün desenine bağlı olarak havzanın ortak toplam su tüketim ihtiyacı belirlenmelidir.

Havzanın su ve toprak kaynaklarının birlikte değerlendirilmesiyle hangi tarımsal projelerin nerelerde ve hangi sulama koşullarıyla en rasyonel biçimde uygulanabileceği tespit edilmelidir.

Ortaya konan verilerin ışığında her ülkenin su ihtiyacı belirlenmeli, su kaybını en aza indirecek tedbirler alınmalıdır.[242]

Türkiye'nin bu önerisi özellikle Irak tarafından Fırat'taki su talebini büyük oranda engelleyeceği gerekçesiyle reddedilmiştir. Su meselesinin çözümüne ilişkin uluslararası ilke ve kurallara uygun olarak hazırlanan bu yaklaşımının kabul görmemiş olması, sorunun çözümü yolunda mesafe alınmasını engellemektedir.[243]

Konunun siyasi bir konu olmadığı, teknik bir konu olduğu ve bu nedenle ilgili ülkelerin müşterek teknik çalışmalarının gerektiği bilinmelidir. Meteorolojik, hidrolojik ve toprak ile ilgili ortak teknik çalışmaların, çıkış noktası olarak ele alınması gerekmektedir.

Ayrılıkçı terör örgütlerini destekleyerek Türkiye üzerinde baskı kurulmaya çalışılmamalı, Güneydoğu Anadolu projesini önlemeye veya geciktirmeye yönelik çaba ve girişimlere son verilmelidir.

Türkiye, ilgili ülkelerin karşılıklı iyi niyeti ve işbirliği ile sorunun çözümlenebileceğini ve bu suretle suların akılcı, adil ve optimum bir şekilde kullanılmasının mümkün olabileceğini kabul etmektedir.

1.1.1. Suriye ile İlişkiler

Suriye'nin Türkiye'ye karşı politikasının aktif veya pasif olma durumunda, Orta Doğu barış görüşmelerinin önümüzdeki süreç içerisinde alacağı şekil, etkin rol oynayacaktır. Su ve Hatay meseleleri, Suriye'nin orta ve uzun vadeli politikasında

[242] Bağış, a.g.e., s.95.
[243] Dışişleri Bakanlığı Bülteni, 1984, s.30.

mutlaka yer alacak konulardır. Bu bağlamda Suriye'nin Lübnan ve İsrail'de bulundurduğu askeri gücünü, daha önce belirtilen sebeplerden ötürü Türkiye sınırına kaydırabileceği varsayımından hareketle Türkiye askeri gücünü her zaman güçlü tutmak ve pekiştirmek durumundadır. Bu günlerde G-8 zirvesine katılan Rusya'nın eski ekonomik gücüne sahip olmaya başladığı görülmektedir. Rusya'nın Suriye ile ilişkilerini güneyinde güçlü olmasını istemediği, orta ve uzun vade de istemeyeceği Türkiye'nin güçlenmemesi doğrultusunda sıcak tutacağı kesindir. Şeytan üçgeninde yer alan Türkiye'nin komşularının Türkiye aleyhinde menfaatleri uyuşmaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde önümüzdeki süreçte Rusya'nın Suriye'yi yine ekonomik-askeri yönden destekleyeceği değerlendirilmektedir.

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet SEZER'in Suriye Devlet Başkanı'nın cenaze törenine katıldığı günden bugüne, Türkiye Suriye ilişkilerinin gelişeceği yönde bir kanı oluşmuştur. Rusya, İran, Yunanistan, orta ve uzun vade de İsrail tarafından Türkiye aleyhinde desteklenen veya desteklenebilecek Suriye'nin orta ve uzun vadeli Türkiye politikasının ilişkilerin çok önemli ölçüde iyi olamayacağı şeklinde değerlendirilmektedir. "Su sorunu" sadece Suriye'nin siyasi malzeme olarak kullandığı bir sorundur. Günümüzde Suriye'nin su sorunu diye bir meselesi yoktur. Fakat şu an ki bilinçsiz, teknolojik olmayan, israf ölçüsünde harcama yapan Suriye'nin küresel ısınma ile birlikte su sorunundan etkilenme riski mevcuttur. Bu oluşabilecek "riskin" Suriye'nin çözebileceği bir iç mesele olduğu değerlendirilmektedir.

Modernleşmekte olan ordusuyla hala bölgede büyük bir güç olan Türkiye ile GAP, su meselesi ve Hatay gibi konulardan dolayı sıcak bir savaşa girmekten çekinen Suriye, terörist başı Abdullah ÖCALAN olayında olduğu gibi, çok kötü bir politika izleyerek sadece tehdit eden lakin savaşmayı göze alamayarak, ülkemizdeki beşinci kol faaliyetlerini daha da artıracağı değerlendirilmektedir. Özellikle hala resmi kurumlarındaki haritalarda bile Hatay'ı kendi topraklarında gösteren Suriye'nin, orta ve uzun vadede bu ilimizde beşinci kol faaliyetlerini had safhaya çıkaracağı ve Türkiye'nin suyuna karşı Hatay kozunu oynayacağı değerlendirilmektedir. Aynı zamanda bu ülkenin ileri gelen zenginleri GAP bölgesinde de büyük miktarlarda arazi alımları yapmaktadır. Bunun orta ve uzun vade de sorun yaratacağı bir gerçektir. Bütün bu değerlendirmelerle birlikte, Türkiye, vakit geciktirmeksizin Suriye ile, iki ülke arasında geniş kapsamlı bütün konuların yer alacağı bir siyasal çerçeve antlaşmasının

yapılmasını sağlamalıdır. Antlaşmalarla ve siyasi-diplomatik girişimlerle kontrol altında bulundurulan Suriye'nin, Türkiye aleyhinde faaliyetlerinin önüne geçilebilecektir. Suriye'nin Orta Doğu barış görüşmelerinin olumlu çıkması halinde Türkiye'ye yönelik politikasının merkezine su taleplerini yerleştirmesi olasıdır. Temmuz-Ağustos 2001 tarihlerinde Türkiye-Suriye arasında Fırat Nehri üzerinde ortak projelerin yapılması için karşılıklı ziyaretlerin olması, orta ve uzun vadede Türkiye'ye bağımlı bir Suriye oluşturulması açısından olumlu bir gelişmedir. Türkiye'nin, Suriye ile, ekonomik, siyasi ve güvenlik alanlarında ikili ilişkilerini geliştirmesi bu bağlamda değerlendirildiğinde büyük önem arz etmektedir. İkili ekonomik ilişkiler sayesinde Türkiye'ye bağımlılığı sağlanabilecek Suriye'nin, Türkiye'ye yönelik politikalarına dolaylı müdahale olanağı bu şekilde kazanılmış olunacaktır. Yine Türkiye tarafından Suriye toplumunun demokratikleşmesi maksadıyla destek sağlanması toplumların barışı açısından faydalı olacaktır.

1.1.2. Irak ile İlişkiler

Türkiye, Körfezin sürekli sıcak olmasından dolayı Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattından yeterli gelir elde edememektedir. Türkiye'nin bu durumdan dolayı uzun yıllardır ciddi manada maddi kaybı olmuştur. Ekonomik sıkıntının son haddine ulaştığı bu günlerde Türkiye'nin bu gelirden faydalanamaması hiçte iç açıcı değildir. 1991 yılı körfez harekatından sonra Fransa ve Rusya ekonomik ve politik gerekçeleri ile BM ambargosunu delmişlerdir. Temmuz 2001 itibariyle Türkiye-Irak arasında imzalanan doğal gaz antlaşması hem Türkiye'nin yakın komşusu ile yaptığı ekonomik anlaşma hemde siyasal yakınlaşmaya zemin oluşturması açısından önemlidir. Öte yandan Kuzey Irak'taki otorite boşluğu, Irak'ın olduğu kadar Türkiye'nin de toprak bütünlüğünü tehdit etmektedir. Bu bölgede çeşitli ülkelerin gizli servislerinin gerek Türkiye ve gerek Irak aleyhine çalışmalar yaptıkları bilinmektedir.[244] Kendisini toparlaması halinde Irak, Suriye terörüne karşı Türkiye için son derece önemlidir. Türkiye'nin bu ülke ile ekonomik ve siyasi alanlarda işbirliğini geliştirmesi bu açıdan faydalıdır. Türkiye; Irak'ın yeniden yapılandırılmasında her alanda görev almaya çalışmalıdır. Bu durum hem ekonomik imkan hem de Irak'ın Türkiye'ye yakınlaşmasını sağlayacaktır. Orta ve uzun vade de bu ülke ile menfaatlerini uyuşturmalıdır. Yine Türkiye Irak'ın su meselesinde Suriye ile birlikte ittifak

[244] Bağış, a.g.e., s.98.

oluşturmasını engellemek için, ileriye dönük olarak Dicle'den bir miktar daha fazla yararlanmasını sağlayabilir. Bu şekilde Suriye'nin su meselesinde yalnızlığa itilmesi sağlanmış olacaktır.

1.1.3. İsrail ile ilişkiler

1996 yılından itibaren daha aktif olmaya başlayan Türk-İsrail ilişkileri günümüzde daha da sıcaklaşmaya başlamıştır. Bu ülkenin Suriye ile Golan Tepeleri sorununu Orta Doğu barış görüşmeleri sonrasında çözümünü müteakiben, su konusunda İsrail'in Suriye ile birlikte hareket edebileceği değerlendirilmektedir. Kısa ve orta vade de işlerlik kazandırılacak su projeleriyle bu ülkenin Suriye'ye karşı tutumu dengelenebilecektir. Geliştirilecek ilişkilerde İsrail'in "vadedilen topraklar" ideali ulusal çıkarlarımız, milli hedeflerimiz ve bölgesel güvenliğimiz açısından "kritik" bir durum arz etmektedir. Orta ve uzun vade de İsrail'in Orta Doğu'daki etkin rolünün azalmayıp bilakis artan bir yapıya sahip olacağı değerlendirilmektedir. Yine su meselesi İsrail için "kritik" bir sorun olmaya devam edecektir. Türkiye İsrail ile olan yakın ilişkilerini devam ettirmelidir.

1.1.4. İran ile İlişkiler

Orta Doğu'da su sorununda pek gündemde olmayan İran açısından bölgede güçlü olan ve GAP'ın bitimiyle daha da güçlenebilecek Türkiye tercih edilmeyebilir. İran, Suriye ile olan yakın ilişkileri, terör örgütlerine açık destek sağlaması, ideolojik açıdan tehlikesi ve silahlanma gayretleri nedeniyle sürekli izlenmesi ve Türkiye'nin güvenliği bakımından önlem alması gereken bir ülkedir. Yine bu ülke Orta Doğu'daki terör örgütlerinin hamiliğini üstlenmekle suçlanmaktadır. Bununla birlikte orta ve uzun vade de ekonomik ilişkilerin geliştirilerek GAP'tan elde edilecek olan ürünlerin bu ülkeye pazarlanmasında, Türkiye'nin ekonomik açıdan çıkarları olacaktır.

1.1.5. Orta Doğu'nun Diğer Ülkeleriyle İlişkiler

Küresel ısınma ile birlikte mevcut su potansiyelinin çok yakın bir zamanda tükenme riski ile karşı karşıya kalacak olan Suudi Arabistan başta olmak üzere Orta Doğu ülkeleri, Türkiye'nin önermiş olduğu su projelerinin hayata geçirilmesini kısa vadede mutlaka talep edeceklerdir. İsrail'in bugünlerde çok yakından ilgilendiği ve su satın almaya başladığı Manavgat Çayı Projesi bölgede su bolluğuna, refahına yol açacaktır.

Diğer Orta Doğu ülkelerince bu durum görülmek suretiyle, Türkiye'nin su arzına talepleri artış gösterecektir. Ülkemiz için son derece karlı ve kazançlı olacak bu projeler, suyunda satılabileceğinin göstergesi olacaktır.

Su konusundaki işbirliği olanakları ya da projelerin kabul edilebilirlik derecesi düşünülürken bölge ülkelerinin "bağımlılık fobisi"ne sahip oldukları unutulmamalı; buna göre strateji geliştirilmelidir. Projelerin hayata geçmesine engel olan bölge ülkelerinin sahip olduğu bağımlılık fobisi ve güvensizlik, Türkiye'nin bu ülkelere yönelik uygulayacağı ekonomik ve siyasi girişimlerle yıkılmalıdır. Türkiye bölge ülkeleri arasındaki güvensizliğin ortadan kaldırılması için, karşılıklı bağımlılığı sağlamak üzere ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde öncülük etmelidir. Son derece iyi niyetli yaklaşımlar, bölge ülkelerinin şüpheci yaklaşımından ötürü hayata geçirilememektedir. Bölge ülkeleri bilmelidirler ki; Türkiye'nin bölgenin su sorununa alternatif olarak sunduğu projelere sıcak bakmamaları ve Türkiye ile "işbirliğine" girmemeleri durumunda, su sorunu çözümlenemeyecektir. Orta Doğu'nun su sorununun orta ve uzun vade de Türkiye'nin başını çekeceği bir organizasyonun oluşturulmaması durumunda çözülemeyeceği bu bağlamda değerlendirilmektedir. Türkiye GAP'ın hayata geçirilmesi ile birlikte bu ülkelerin gıda maddelerini karşılayabilecek düzeye gelecektir. Gelişen ekonomik ilişkilerle Türkiye'nin Orta Doğu'daki nüfuzunun artması da söz konusu olacaktır.

Türkiye, Orta Doğu'da çok boyutlu, esnek bir şekilde, bölge ülkelerine ve komşularına karşı kuvvet dengesine dayanan politikasını devam ettirmelidir. Orta Doğu'da kendisine karşı oluşturulabilecek ittifakların kurulmasını önleyecek tedbirleri daha önceden geliştirilecek stratejilerle almalıdır. Çok yakın ekonomik ilişkilerin bölge ülkelerle geliştirilmesi Türkiye'nin menfaatinedir. Orta ve uzun vade de geliştirilecek uygun stratejilerle Orta Doğu bölgesinin ekonomik yönden Türkiye'ye bağımlılığı esas alınmalıdır. Türkiye'nin sahip olduğu su kaynakları vakit geçirmeksizin geliştirilecek uygun stratejilerle Orta Doğu bölgesine pazarlanmalıdır. Bölge ülkelerinin Türkiye'ye karşı olan güvensizlik üzerine dayanan politikaları değiştirilmelidir. Bunu sağlamada kısa vade de siyasi ve ekonomik çıkarların bir şekilde uyuşturulması önemli rol oynayacaktır. Öte yandan Türkiye sınıraşan sular meselesinde uluslararası alanda diplomatik girişimlerde bulunmalı, alınacak uluslararası kararlarda etkin rol oynamalıdır. Türkiye su konusunda yapılacak olan

zirve ve konferansların düzenlenmesinde inisiyatifi elinde bulundurmalıdır. Kısacası; Türkiye aktif olan bir su politikası izlemelidir. Uluslararası platformda ve BM çerçevesinde siyasi atağa geçerek kendi lehine uluslararası kamuoyu yaratmalıdır.

Günümüzde uygulanan Uluslararası Hukuk, gerek doğması gerekse somut olaylara uygulanması bakımından Uluslararası birimler arasındaki toplumsal dayanışma derecesine ve irade uzlaşmasına sıkı sıkıya bağlıdır. Uygulanan Uluslararası Hukuk, devletlerin uyuşmazlıkların çözümü konusunda barışçı yollara başvurması gerektiği dışında hiçbir genel kural koymamakta ve barışçı yollardan hangisinin seçileceği hususunu devletlerin ortak rızasına bırakmaktadır. Sözleşmelerin tarafları bağlayacağı taraf olmayanları bağlamayacağı açıktır.

Türkiye, Uluslararası Hukukun sınıraşan sular konusunda lehimize sonuçlar doğuracak biçimde oluşması için diplomatik girişimlerini yoğunlaştırmalıdır. Uluslararası Hukukta pasif kalındığında Türkiye aleyhine olabilecek yeni kararların alınması söz konusu olabilir. Türkiye Uluslararası Hukukun belirlenmesinde etkin rol oynamalıdır.

GAP, Türkiye'nin ekonomik ve diğer açılardan konumunu belirleyecek, değiştirecek, bölgesel güç olmasında büyük rol oynayacak stratejik bir projedir. Mevcut ekonomik krizlere rağmen GAP kapsamındaki projelerin bitirilmesine hız ve öncelik verilmelidir.

Sahip olduğu jeopolitik ve stratejik konumuyla Türkiye'nin bugün ve gelecekte Batı ve Orta Doğu politikalarında pasif olmasının mümkün olmayacağı aşikardır. Türkiye, bir şeytan üçgeni ve ateş çemberi içinde olmasına rağmen geliştirilecek orta ve uzun vadeli stratejik politikalarla ve uygulanacak denge politikalarıyla avantajlı bir konuma geçecektir. Türkiye'nin yer aldığı coğrafî konumun kendisine yüklemiş olduğu stratejik önem ile sahip olduğu ve gelecekte sahip olabileceği stratejik değerdeki kaynakları ulusal çıkarlarına en uygun bir biçimde kullanmalıdır. Kurulması uygun olan "Orta Doğu ve Su Strateji Merkezi" tarafından yürütülecek olan ülkenin su politikası, gelecekteki ihtiyaçlar, devletin vazgeçilmez menfaatleri ve bu konuda çıkarlarımızın çatıştığı bölge devletlerinin Türkiye ile gelecekte uygulamaları muhtemel politikalarını da dikkate almak suretiyle, daha gerçekçi bir şekilde tespit edilecektir. Yine bu birimce; kısa, orta ve uzun vadeli Türkiye'nin Orta Doğu ve su strateji çalışmaları

yapılmalı, stratejik öngörülerde bulunulmalı, yapılan stratejik çalışmalar bu birimce yönlendirilmelidir.

Şu bilinen ve görülen bir gerçektir ki; güçlü olan devlet uluslararası toplumda saygınlık kazanmakta, sözü dinlemekte ve etkin bir caydırıcılığa sahip olmaktadır. Bu nedenle, Türkiye hassas coğrafyası nedeni ile içinde bulunduğumuz yüzyılda bölgesinde üstlenebileceği siyasi rollere ve oluşabilecek tehdit ortamına göre süratle ve gerçekçi bir biçimde hazır olmalıdır.

1.2. Suriye ve Irak'ın Yaklaşımı

Irak ve Suriye'nin Fırat ve Dicle sularına yaklaşımında, Türkiye ile birlikte siyasi bir çözüme bağlamak amaçlanmaktadır. Türkiye'nin petrole karşı "su" kozunu kullanmaya çalıştığı, fazla suya sahip olduğu ve suyu bir servet olarak değerlendirme yolunu seçtiği tezini sıkça işlemektedirler. Bu yolla Türkiye'yi istedikleri niteliklere haiz bir anlaşmaya yanaşmaya zorlamak istemektedirler. Öte yandan; Türkiye'nin su fazlasına sahip olduğu tezini işlerken, Türkiye tarafından geliştirilen Barış Suyu Projesi ve diğer su projelerini iddialarına dayanak yapmaktadırlar.

Türkiye'nin Orta Doğu'nun su sorununun çözümüne yönelik ileri sürdüğü bu projeler aracılığıyla, bölge ülkelerini kendisine bağımlı duruma getirerek siyasi ve ekonomik yönden etkisi altına almaya çalıştığına, dikkati çekmek istemektedirler.

Aşağı-Kıyıdaş devlet durumunda olan Suriye ve Irak devamlı olarak, Türkiye'nin Fırat ve Dicle sularından faydalanma eylemlerinin, kendilerine zarar verdiğini ileri sürmekte, uluslararası alanda kendi lehlerinde bir kamuoyu oluşturma gayreti içerisinde bulunmakta, Dicle ve özellikle Fırat suları konusundaki davranışlarıyla Türkiye'nin egemenlik haklarını tartışır bir tutum sergilemektedirler.

Suriye ve Irak'ın Fırat-Dicle sularıyla ilgili yaklaşımlarını ve suların kullanımı konusundaki görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Fırat ve Dicle Nehirleri uluslararası akarsulardır. Dolayısıyla Türkiye bu nehirler üzerinde tam egemenlik hakkına sahip değildir. Fırat ve Dicle'nin suları uluslararası hukukun öngördüğü esaslar çerçevesinde üç ülke arasında yapılacak bir anlaşma ile adil bir şekilde paylaşılmalıdır. Anlaşma yapılıncaya kadar Türkiye Fırat'tan 700 m^3/sn su vermelidir.

Türkiye bölgede su kaynakları bakımından en zengin ülkedir. Bu nedenle Türkiye ihtiyacından fazla olan suyu komşularına satılacak, ekonomik bir meta olarak görmemeli, bir silah veya politika aracı olarak kullanmamalıdır.

Fırat ve Dicle Nehirleri Irak ve Suriye için olmak ya da olmamak sorunudur. Türkiye bu nehirlerden uluslararası hakkının üstünde kullanıma gitmemelidir. Nehirlerin üzerindeki barajlar sıkma aleti olmamalıdır.

Fırat ve Dicle tek bir su sistemi veya müşterek bir havza olarak mütalaa edilmemeli, görüşmelerde ayrı ayrı ele alınmalıdır.

Fırat ve Dicle üzerinde kurulacak bütün tesisler ile öncelik sıraları, üç ülke tarafından müştereken kararlaştırılmalıdır.

Irak ve Suriye'nin Fırat ve Dicle nehirlerinden daha fazla su talep etme hakkını şu iki temel düşünce inşa etmektedir.[245]

Irak'ın Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki "Kadim Sulamaları" nedeniyle "Müktesep Hakları" bulunmaktadır. Müktesep Hakkın iki boyutu vardır. Birincisi Fırat ve Dicle nehirleri binlerce yıldır Mezopotamya topraklarına hayat verdiği için bu bir kazanılmış haktır, ikinci boyutu ise Irak'ın 1.9 Milyon hektarlık tarım alanını sulamak için birçok işletme tesisi yapmış olmasıdır. Bundan dolayı Türkiye söz konusu insanların bu hakkını elinden almamalıdır.

Suriye ve Irak'ın ortaklaşa savunduğu diğer ikincisi görüş ise; bu iki nehir uluslararası su yollarıdır. Kıyıdaş ülkeler arasında "Ortak Kaynaklar" niteliğindedir. Bundan dolayı Fırat ve Dicle Nehri'nin su kaynakları kıyıdaş ülkeler arasında matematiksel bir formülle paylaşılmalıdır.

Matematiksel paylaşıma göre;

Her ülke iki nehirden ihtiyacı olan su miktarını ayrı ayrı bildirecektir.

Her ülkede iki nehrin kapasitesi ayrı ayrı saptanacaktır.

Kıyıdaş ülkenin belli bir nehirden almak istediği suyun toplam miktarı o nehrin debisinden fazla olursa, geri kalan miktar, oransal olarak her bir ülkenin talep ettiği

[245] T.C. Dış İşleri Bakanlığı Bülteni, 1984, ss.21-28.

miktardan düşülecektir. Böylece nehir suları paylaşılır.

Bu bağlamda Irak ve Suriye bu görüşlerini uluslararası alanlarda ve medya kanalıyla dile getirerek Türkiye üzerinde ekonomik ve siyasi baskı oluşturmaya çalışmaktadır.

Suriye ve Irak'ın ileri sürdüğü tezlerin BM Uluslararası Hukuk Komisyonu görüşleri içerisinde yer almadığı bilinmektedir. Bu iki ülkenin görüşleri BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nda kabul görmüş "Sınıraşan Suların Akılcı ve Hakça Kullanımı" hakkındaki görüşlere de ters düşmektedir.

Irak, Dicle Nehri sorununu Türkiye, Suriye ve Irak'ın ortak görüşme konusu yapılmasına karşı çıkmaktadır. Fırat ve Dicle Nehirleri sorunlarının ayrı ayrı görüşülmesini ve Suriye'nin Dicle Nehri konusunda söz sahibi olmamasını istemektedir.[246] Çünkü Irak'a göre, Fırat ve Dicle Nehirleri iki ayrı havzadır. Irak, Dicle üzerinde tarihten gelen ön kullanım hakkına sahip olduğunu ileri sürmektedir.

Öte yandan Irak Türkiye'nin Dicle Nehri suyunu azaltacak projelerden rahatsız olmaktadır. Müzakereler yoluyla bir asgari su debisi pazarlığından yana değildir. Bununla beraber Türkiye'nin Dicle üzerindeki GAP'a dahil 6 proje dolayısıyla Irak'ın aldığı suda önemli bir azalmaya sebep olmayacaktır.[247] Çünkü Dicle Nehri havzası sulu tarım yapmaya uygun değildir. Türkiye'nin yapmış olduğu barajlar ise elektrik üretimi amaçlıdır. Bu barajlar Dicle Nehri'nin sularını düzenleyecektir. Bu durum Irak'ın işine yaramaktadır.

Bu ülkeler; aşağı kıyıdaş ülkesi durumunda bulunan kendilerinin haklarının tanınmadığını iddia etmektedirler. Söz konusu nehirlerin bu ülkelerden geçmesinin doğal bir sonucu olarak, hem bu bölgede oturan insanlar yönünden, hem de suyun akmakta olması gözetilerek yapılmış ve yapılmakta olan sulama tesisleri yönünden kazanılmış bir haktan söz etmektedirler.

---

[246] Gün Kut, **Orta Doğu Sorunları ve Türkiye**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfi, İstanbul, 1991, s.109.

[247] Christoper Savage, **Middle East Water**, Asian Water, FebrUluslararasıry 1991, ss.6-8, http://search.global.epnet.com, Erişim Tarihi: 08 Aralık 2008.

1.3. Arap Ülkelerinin Yaklaşımı

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra aralarındaki iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel işbirliğini gerçekleştirmeye çalışan Arap devletleri 1990 yılında merkezi Kahire'de olan bir birlik oluşturmuşlar, akabinde çeşitli alanlarda çalışmalar yapacak yan örgütler kurmuşlardır. Bunlardan Arap Ortak Pazarı, Arap işbirliği Teşkilatı, Kuzey Afrika Birliği ve Körfez Ülkeleri Teşkilatı önemli bölgesel kuruluşlar arasında yer almaktadır. Bu kuruluşların etkin bir şekilde çalıştıkları ve amaçlarına ulaştıkları söylenemese de Arap Birliği'ne üye olmayan ülkelerle çıkan sorunlarda bir araya geldikleri, hatta haksız olsalar bile üyelerini haklı çıkarmaya çalıştıkları bir gerçektir. Bu nedenle su meselesinde, Suriye bu mekanizmayı işletmeye çalışmış, Türkiye'yi kendi çıkarları için tüm Arap Ülkeleriyle karşı karşıya getirmiştir.[248]

Türkiye'nin Irak ile Dicle ve Fırat Nehri ile ilgili, Suriye ile Dicle, Fırat ve Asi Nehirleri ile ilgili anlaşmazlıkları vardır. Türkiye bu iki ülke ile olan anlaşmazlığında, diğer Arap devletlerinin menfi tavrı ile karşı karşıyadır. Diğer Arap devletlerinin Türkiye'ye karşı menfi tutum almasının kökeninde, uzun süreden beri iyi gitmeyen Türk- Arap ilişkileri yatmaktadır.

Suriye ve Irak'ın yaklaşımlarının, özellikle Arap dünyasında etkili olduğunu ve su sorununu bir Arap sorununa dönüştürerek, Arap ülkelerinin Türkiye'ye karşı ortak tutum almalarını sağlamakta başarılı olduklarını belirtmek gerekmektedir. Nitekim, "Global Water Summit Initiative" adlı bir Amerikan kurumunun, Kasım 1999'da, düzenlemeyi önerdiği, Su Zirvesi'ne, İsrail'in de davet edilmesi sebebiyle katılmayacağını açıklayan Suriye, Arap ülkeleri nezdinde girişimlerde bulunarak, bu ülkelerin de Zirve'ye katılmamalarını sağlamış, ayrıca alternatif bir Arap Su Zirvesi toplanmasını önermiştir. Suriye'nin, Türkiye'de düzenlenecek Zirve'ye katılmamasının gerçek sebebi ise; Türkiye'nin su projelerinin finans kaynağı olan ülkelerin Zirveye katılmalarından yararlanarak, Barış Suyu Projesi'ne hayatiyet kazandırması ve bunu bölge ülkelerine kabul ettirmesi endişesi olmuştur.

Türkiye'nin zirve önerisi karşısında, Arap Ligi Genel Sekreteri tarafından yapılan açıklamada ise, Arap su kaynaklarını ellerinde bulunduran Arap olmayan ülkelerin, ulusal ve güvenlik boyutlarına bakmaksızın, yalnızca ticari esaslara dayanarak, bölge

[248] Zehir, a.g.e., s.119.

ülkelerine suyun ulaştırılması konusundaki işbirliği çağrılarının rahatsızlık yarattığı belirtilmiştir. Görüldüğü gibi, Türkiye'nin esas itibariyle, bölgesel güvenliğin, ekonomik işbirliği yoluyla gerçekleştirilmesini amaçlayan Barış Suyu Projesi, yalnız ticari esaslara dayanan bir proje olarak gösterilmeye çalışılmakta, suyun da petrol gibi satılabilir bir kaynak olduğu görüşü kabul edilmek istenmemektedir.

Suriye; Türkiye'nin, paylaşım konusunda bir anlaşmaya yanaşmaksızın, Fırat üzerindeki projelerini tamamlamayı ve bunun sonunda Fırat sularında meydana gelecek azalmayla, Arap ülkelerinin karşılaşacağı su açığının, bu ülkelere su satarak kapatmayı amaçladığını, Barış Suyu Projesi'ni bu anlayışla gündeme getirdiğini öne sürmekte, böylece su kaynaklarından mahrum ettiği Arap ülkelerinin ekonomik kaynaklarını istismarını amaçladığını belirtmektedir.

Suriye'nin bu yöndeki propagandası, su kaynakları konusunda Türkiye'ye bağımlı olmak istemeyen ve Türkiye'nin bu şekilde bölgede etkin bir güç haline gelmesini arzulamayan Arap ülkeleri üzerinde etkili olmaktadır.

Arap ülkelerinin su sorununda konumları itibariyle aynı durumda olmaları ve bir şekilde yukarı kıyıdaşlara olan bağımlılıkları onları rahatsız etmektedir. Bu bağlamda, su gibi son derece önemli bir konuda politika oluştururken herhangi bir ülkeye bağımlı olmadan bu sorunu çözmeye çalışmaktadırlar. Ülkeler arasında daha tanım konusunda bile bir uzlaşmaya varılamamış olunduğu düşünülürse daha ayrıntılı sorunların çözümünün henüz uzak olduğunu söylemek mümkün görünmektedir

1.4. İsrail ve ABD'nin Yaklaşımı

"World Watch (Dünya Gözlem)" Enstitüsü tarafından yapılan bir araştırmada, dünyada su kıtlığı çekmekte olan 26 ülkeden 14'ünün Orta Doğu coğrafyasında olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede Orta Doğu bölgesi, bugün varlığı hissedilen, gelecekte ise daha ağır bir biçimde hissedilecek olan su sıkıntısının odak noktasını oluşturmaktadır. Bu durum, su üzerine savaş, barış, uzlaşma, paylaşma gibi senaryolara zemin teşkil etmekledir. Mümkündür, çünkü bütün tarihi, coğrafi, sosyal ve kültürel yakınlıklarına rağmen Orta Doğu ülkeleri birbiriyle pek dostça ilişkiler geliştirememişlerdir.

Batı basınında çıkan yazılarda su sorununa özellikle Fırat, Dicle ve GAP örnek olarak gösterilmekte, genellikle ince bir şekilde Suriye tezi desteklenmekte ve Suriye'nin

değil de Türkiye'nin tutumunun bir savaşa yol açabileceği vurgulanmaktadır. GAP'ın bir bölgesel kalkınma projesi olduğu, Türkiye'nin kışın taşan, yazın damla su akmayan bölge sularını regüle ettiği ve böylece yaz kış Suriye'ye 500m^3 su verdiği, Türkiye'nin Suriye'ye yaptığı işbirliği teklifleri, Suriye'nin ilkel su kullanma tekniği ve nihayet Suriye'nin her türlü teröre yataklık yaptığı, batı basınında ne ilginçtir pek yer almamaktadır.[249]

Sıkıntının son derece hat safhada yaşandığı Orta Doğu bölgesinde sorun, bölgede öteden beri istikrarsızlığı isteyen bazı Orta Doğu ve Batı Ülkelerinin yeni politika aracıdır. Nitekim, Simon Peres, 1993 yılında Nokta dergisinde yayınlanan bir röportajda, Türkiye'nin su kaynaklarından bahisle, "*Türkiye'nin bölgedeki stratejik konumu ve zengin su kaynaklarına sahip oluşu bizim için büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin, siyasal denge unsuru olabileceği gibi, bölgedeki su sorununun çözümünde anahtar bir ülke olabileceği*" ifadesine yer vermiş ve su sorununda İsrail'in belli bir yeri olduğunu hissettirmiştir. Su sorunu üzerine oluşturulan senaryolar, asılsız komplo teorilerine dayanmaktadır.[250] Bu yüzden çok yakın bir gelecekte, Orta Doğu'da cereyan eden olaylarda suyun en önemli bir sorun olması tahmin dışı değildir. Bu bağlamda Orta Doğu'da cereyan eden hadiselerde suyun başköşeyi işgal eden bir mesele olması hem muhtemel, hem de mümkündür.

Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından Orta Doğu'daki su sorununun çözümüne yönelik olarak teklif edilen Global Water Summit Initative (Dünya Su Zirvesi Teşebbüsü) teşkilatının organizasyonu ile Türkiye'de 3-9 Kasım 1991'de düzenlenmesi düşünülen İstanbul Su Zirvesi, Suriye ve Mısır'ın olumsuz tavrı yüzünden yapılamamıştır. Bu iyi niyet girişiminin gerçekleşmemesinden sonra, Orta Doğu ülkeleri, elbirliği ile su üzerine geliştirilen senaryoları yalana çıkararak, sağlıklı çözümler arayacakları yerde; bölge dışı güçler tarafından hazırlanan ve sonu mutlaka savaş senaryolarıyla biten araştırmalara kulak kesilerek, kendi mahfilleri dışında oluşturulan gündemlere tabii olmuşlardır. Nitekim hemen sonra Kahire'de düzenlenen Arap Birliği Su Zirvesinde su, savaş sebebi olarak değerlendirilmiştir.[251]

---

[249] Osman Aydoğan, **21. yy.'a Girerken Güvenlik Politikaları Tartışmaları, Büyük Güçler, Komşularımız ve Türkiye**, Harp Akademileri Bülteni, İstanbul, 1998,s.66.
[250] Zehir, a.g.e. s.116.
[251] Zehir, a.g.e., s.2.

Orta Doğu'daki su sorunu hakkında düzenlenen konferanslara birçok sorunla ilgili ilgisiz ülkeden yazar ve konuşmacı katılmaktadır. Yine ABD Dışişleri Bakanlığının destek ve organizasyonuyla yapılan toplantıda bulunan konuşmacı Dr. Clores; Orta Doğu'daki gıda ve suyun, petrol de dahil herşeyden kıymetli olacağını ifade ederek, GAP nedeniyle Fırat'ın sularının bol miktarda tasarruf hakkını ele geçirmesi muhtemel Türkiye'nin böyle bir ayrıcalığa sahip olmasının ileride savaş sebebi olacağını ileri sürmüştür.[252]

Jörg Barandat'ın 1997'de yayımlanan "Su; Çatışma veya İşbirliği" isimli kitabında artan dünya nüfusu için suyun, ekonomik, politik ve bir askeri anlamı olduğunu ve bunun da savaş tehlikesini doğurduğunu belirtmektedir.[253]

1.5. Türkiye'nin Çözüm Önerileri

Türkiye su politikasında, bilimsel ve objektif kuralların, kriterlerin gerekliliğini vurguladığını düşünmektedir. Bu çerçevede Türkiye, havza ülkeleri arasında bir öncü ülke olarak projelerin hayata geçirmede daha fazla inisiyatif kullanmalıdır. Türkiye sınıraşan sularla ilgili olarak politikasındaki tutarlılığı sürdürürken, öte yandan da global statükonun dünya konjoktrünün ve bazı güçlerin (ABD, AB ve İsrail) bölgeye yönelik stratejilerini ve politikalarını çok iyi çözümlemesi gerekir.[254] Daha sonra ise bunlara karşı strateji ve politikalar üretme gerçeği ile karşı karşıyadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bölge devletinden dünya devleti haline gelmesi de bu bölgedeki görevini çok iyi yerine getirmesine bağlıdır.

Ancak şüphesiz ki; suyun, Orta Doğu'da barış ve işbirliğine hizmet edeceğinin; bölge ülkelerini birbirine yakınlaştırarak güven ve istikrara aracılık edeceğinin; küçük çaplı projeler şeklinde de olsa, bir şekilde ortaya konulması, suyun bu fonksiyonundan diğer anlaşmazlıkların çözümünde de yararlanılmasını gündeme getirebilecektir.

1.5.1. Barış Suyu Projesi

Bölgeye dışarıdan su aktarma önerilerinin en büyüklerinden biri Türkiye'nin Barış Suyu Projesi'dir. Fikir olarak 1986 yılında ortaya çıkan proje bütünüyle Türkiye'de

---

[252] Cumhuriyet Gazetesi, 15 Eylül 1992.
[253] Aydoğan, a.g.e., s.66.
[254] Lütfi Şehsuvaroğlu, **Su Barışı-Türkiye ve Orta Doğu Su Politikaları**, Gümüş Motif Yayınları, İstanbul, 1997, ss.145-146.

denize dökülen Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin kullanım dışı sularını su kıtlığı çeken Orta Doğu ülkelerine, boru hatlarıyla Arabistan Yarımadasının doğu ve batı kıyıları boyunca ulaştırmayı planlamaktaydı.[255] Bu projeyle bahsedilen ülkelerdeki milyonlara su taşınacaktı.[256]

Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden gelen 2.2 milyar m^3 suyla beslenen bu barış boru hattının, biri Suriye ve Ürdün'den geçerek Suudi Arabistan'a, diğeri ise Irak ve Kuveyt'ten geçerek İran körfezine kadar uzanan iki yönü olacaktı.[257]

Projenin iki bölümden oluşması tasarlanmış, doğu ve batı hattı diye ikiye ayrılmıştı. Batı hattı su projesi Seyhan Nehri'nin Akdeniz'e akan sularının Seyhan, İslahiye, Kilis (Türkiye'de), Hama, Humus, Halep, Şam (Suriye), Amman (Ürdün), Yambu, Medine, Mekke, Cidde (Suudi Arabistan) güzergahını izlemesi planlanmıştı.Toplam uzunluğu 2700 km. kapasitesinin 3.5 Milyon metreküp/gün akış hızlı, maliyeti 8,5 Milyar dolar olması beklenmekteydi, 1 m^3 suyun maliyeti 0,84 ABD doları olabileceği hesaplanmaktaydı. Doğu Hattı ise, Ceyhan Nehri'nin Akdeniz'e dökülen sularının Ceyhan, Kilis (Türkiye), Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE'ne kadar uzanan 3900 km. uzunluğunda bir güzergahtan ibaret olması düşünülmekteydi. Doğu Hattı'nın kapasitesi 2.5 Milyon m^3/gün, maliyeti 12 milyar ABD doları, 1 m^3 suyun maliyeti 1,07 ABD doları olacağı hesaplanmaktaydı.[258]

Barış suyu projesinin fizibilite çalışmalarını, Dışişleri Bakanlığı, Ekonomik İşler Genel Müdür Yardımcısı başkanlığında bir Türk heyeti ile ön fizibiliteyi yapan "Brown and Root" isimli ABD şirketi yetkilileri, öngörülen ülkelerin yetkililerine sunmuşlardır. Başlangıçta projeye hepsi olumlu yaklaşmasına rağmen, İsrail'in projeye dahil olmasına Arap ülkeleri karşı çıkmışlardır. İsrail, projeye kendi ülkesinin katılmaması durumunda projenin gerçekleşmesini engellemek için finansal destek verecek kuruluşlara baskıda bulunacağı tehdidinde bulunmuştur. Arap ülkeleri, İsrail'in projeye katılması ve maliyetinin yüksek olacağı tezlerini ileri sürerek halen projeye soğuk bakmaktadırlar.[259]

---

[255] Gün Kut, **Orta Doğu'da Su Sorunu Çözüm Önerileri**, **Orta Doğu'da Su Sorunu**, HAK Yayınları, İstanbul, 1993, s.112.
[256] Prut Veslind, **Orta Doğu'nun Kritik Kaynağı "Su", Orta Doğu'da Su Sorunu**, HAK Yayınları, İstanbul 1993, s.6.
[257] Sophie Dumont, (Çeviren: İbrahim YILMAZ), **Yakın Doğu'da Su: Stratejik Koz ve Barış Unsuru**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ocak 1996, s.103.
[258] Akmandor, a.g.e., s.34.
[259] Tiryaki, a.g.e., s.149.

ABD'nin ünlü mühendislik ve müteahitlik firması Brown and Rood, Barış Suyu Projesi için hazırladığı fizibilite raporunda Türkiye'nin, bu projeyi gerçekleştirmekle yılda 15 milyar dolar düzeyinde gelir elde edebileceğini belirtmiştir.[260] Arap ülkelerinin projeye olumsuz tavır takınmasının nedeni, su konusunda Türkiye'ye bağlı kalmak istememeleri ve bölge ülkeleri arasında mevcut çatışma nedeniyle su hatlarının sabotajlara açık olmasındandır. Projenin uygulanması için teknik verilerin yanında bölgedeki siyasi gelişmeler de dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bu projenin gündeme getirilmesiyle durumun Türkiye'nin yararına olabileceği tahmin edilmektedir.

Türkiye topraklarından çıkan ve günlük 6 milyon metreküplük su kapasitesine sahip olan Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin suyunun Orta Doğu ülkelerine akıtılması amacıyla ve 22 Arap ülkesini kapsayacak şekilde 1986 yılında hazırlanan "Barış Suyu Projesi", Türkiye'nin Orta Doğu'da nüfuzunun artacağı ve İsrail'in de projeden istifade edeceği endişesiyle bölge ülkeleri ve özellikle Suriye tarafından tepki yaratılarak engellenmiştir.

Barış Suyu Projesi ilk andan itibaren teklifin götürüldüğü taraflarca, soğuk karşılanmış ve reddedilmiştir. Suriye'nin "prensipte" evet demesine rağmen, ilk reddedenler Suudi Arabistan ve Kuveyt olmuştur. Bunun başlıca nedeni yine bölgede hakim olan güvensizlik duygusudur. Resmi tepkiler, projenin yüksek maliyetine atıfta bulunmakta birlikte, gerçekte Arap ülkeleri öncelikle Türkiye'nin bölgeye akan nehirlerin sularının yapılan büyük barajlarla kısılıp, kendi sınırları içindeki suları pazarlamaya çalışması şeklinde algılanmış, Türkiye'nin, Irak ve Suriye'ye giden suyun kaynağını denetlemenin yanında, neredeyse Mısır dışında bölgedeki bütün Arap ülkelerinin su kaynağını denetler durumda olacağı şeklinde değerlendirilmiştir. Bir başka itiraz noktası olarak da, Türkiye'nin bu yolla İsrail'e su sağlamayı planladığından kuşkulanmalarıdır. Arap basınında en çok yankı bulan neden de, Türkiye'den satın alınacak suyun bağımlılık yaratacağı ayrıca Türkiye'nin bölgede söz sahibi olmasına aracı olacağı, Arap ülkelerinin ise su gibi hayati bir metada güçlü bir Türkiye'ye bağımlı olmayı kesinlikle kabul edemeyeceği görüşünün hakim olmasıdır. "Barış Suyu" adı verilen ve ilk bakışta gerçekçi ve akıllıca görünen bu girişim, temelde Arap ülkelerinin su konusunda Türkiye'ye bağımlı olmak yerine, daha pahalı olan deniz suyunu arıtmayı tercih etmeleri sonucu başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

---

[260] Berk Özcel, **Güvensizlik Kurbanı Orta Doğu'da Barış Suyu Projesi**, Ayna, Güz 1993, s.30.

Barış Suyu Projesi, "*Türkiye su satmayı düşüneceğine önce Arap ülkelerinin Fırat suları üzerindeki haklarını tanısın ve Suriye ile Irak'a daha çok su bıraksın*" biçiminde tartışmalara konu olunca, Türkiye öneriyi geri çekmemekle birlikte, bir süre için rafa kaldırmayı tercih etmiştir. Öte yandan İsrail öneriye ilgi göstermekle birlikte Arap ülkelerinin tepkisi nedeniyle açıkça bir talepte bulunmamaktadır.

İsrail ile Filistin Devleti arasında 1993 'ün ikinci yansında gizli görüşmeler yapıldığı ve çeşitli konularda belli ilerleme kaydedildiği ortaya çıkınca bölgeye dışarıdan su getirilebilmesinin önündeki siyasal engellerin kalkabileceği düşüncesi Barış Suyu Projesi ve aynı fikirden türetilen çeşitlemeleri yeniden gündeme getirmiştir. Bunlardan biri Küçük Barış Suyu olarak adlandırılabilecek daha küçük çaplı bir projedir. Projeyle Seyhan-Ceyhan'dan Suriye, Ürdün ve Filistin'e su taşıyacak 5 Milyar dolarlık bir boru hattıyla bölgede kentsel su ihtiyacının karşılanması mümkün görülmektedir. Bu projenin de küçük bir versiyonu yalnızca Suriye'ye su getirecek bir boru hattının Suriye'nin Yermuk nehrinden Şeria'ya daha fazla su bırakmasını sağlayarak Ürdün ve Filistinlilerin ihtiyacının karşılanabileceği varsayımı üzerine kurulmuştur.[261]

Öte yandan Küçük Barış Suyu Projesinin Golan Tepelerinde tank engeli teşkil edecek bir açık kanalı da içerecek biçimde uygulanmasının İsrail ve Suriye'nin bu bölgedeki güvenlik kaygılarını da giderecek bir çözüm olabileceği de düşünülmüştür. Fırat sularının Türkiye'deki başka nehirlerin, hatta Karadeniz'e dökülen bazı ırmakların sularıyla desteklenerek bölgeye doğal yollarla gelen su miktarını artırmak yine öneriler arasındadır.

1.5.2. Manavgat Çayı Su Projesi

Manavgat Çayı projesi ile her gün denize akan ortalama 4.7 Milyon m^3 suyun kısmen tasfiye edilip içmeye uygun hale getirilmesiyle kısmen de ham halde bir boru hattı ile sahile oradan da 1300 m açıkta yüzer platforma nakledilerek tankerlerle veya yüzer balonlarla, İsrail ve Akdeniz'deki adalara su taşımasını amaçlayan bir projedir.

Projenin yapımına 1990 yılında başlanmış olup deniz yapıları ve doldurma tesislerinin bitirilmesi için 500 Milyon dolarlık bir yatırıma ihtiyaç vardır. Projenin yapılmasıyla, maliyetini iki yılda finanse edebileceği belirtilmektedir. Proje bünyesinde 250 bin metre küp içme suyu arıtma tesisi, 2 adet 1600 mm, çapında 10 km. su ishale hattı,

[261] Kut, a.g.e., s.113.

su alma yapısı, terminal ve dolum tesislerinin yapılması çalışmaları halen devam etmektedir.[262] Manavgat projesinin teknik sorumluluğunu Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü üstlenmiştir.

Manavgat Çayı Su Temin Tesisi, 8 Aralık 1998 tarihinde Başbakan Mesut Yılmaz ve Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit tarafından açılarak hizmete girmiş ve bu tarihe kadar 116 milyon ABD doları harcanmıştır.[263] Projenin Aralık 1999 itibariyle kara yapılarında ve deniz yapılarında %100 mertebesinde bir gerçekleşme sağlanmıştır.

2000 yılı içerisinde hem İsrail hem de Ürdün'lü yetkililer Türkiye'ye yaptığı ziyaretlerde Manavgat Suyu ile ilgilenmişlerdir. Önümüzdeki beş yıl içinde 40 milyon metreküp su alımı hazırlığı içinde olduklarını İsrail'li yetkililer belirtmiş, Ürdün Su ve Sulama Bakanı Kamil Mahadin'de Küçük Barış Suyu fizibilite çalışması yapması için bir şirketi görevlendirdiğini açıklamıştır.[264]

Manavgat Çayı'ndan torbalarla su taşınması için her biri boşken 200 ton gelen torbaların imalatı ve römorklarının satın alınması için 200 milyon dolar gerektiği hesaplanmıştır.[265]

Torbalarla su taşıma projeleri çerçevesinde yakın mesafelere su taşıma maliyetlerin makul olması açısından kabul edilebilirdir. Uzun mesafelere su taşıma maliyetlerin yüksekliği dolayısıyla gerçekleşme şansı azdır. Fakat Filistin'e (Gazze şeridine) ya da İsrail'e Türkiye'den su taşıma gibi sınırlı çözümler uygulanabilir. Yapılan araştırmalarla naylondan yapılmış 650 metre uzunluğunda 150 metre genişliğinde, 22 metre derinliğindeki torbalarla bir seferde 1.750 milyon m^3 tatlı su taşınabileceği hesaplanmıştır. Bu torbaların her birinin ekonomik ömrü 7 yıl olacağı hesaplanmaktadır. Manavgat'tan İsrail'e Askelon'a 1 m^3 tatlı suyu taşıma maliyeti 0.22 dolara mal olacağı tahmin edilmektedir.[266] Toplam maliyet ise Türkiye'nin belirleyeceği diğer giderler ve kar haddi hesaplandıktan sonra bilinebilir.

1999 yılında DSİ'lerinin Manavgat Nehrinden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetine su taşıdığı ve şimdilik m^3'ün birim maliyetinin 80 cent olduğu bir basın açıklaması ile belirtilmiştir. Bu son uygulama Manavgat'tan istenildiğinde Akdeniz kıyı ülkelerine su

---

[262] Zehir, a.g.e., s.156.
[263] Milliyet, 9 Aralık 1998.
[264] Milliyet, 19 Ocak 2000.
[265] Middle East International, 8 Haziran 1990.
[266] Uluatam, a.g.e., s.193.

satışının yapılabileceğine dair somut veriler vermektedir. Diğer taraftan bu proje için uzmanlar tuzlu su arıtmanın maliyetinden daha düşük bir maliyette olduğunu bildirmektedir. Christopher Savage'a göre Türkiye'nin suyunun metreküp başına 0,60-0,70 $'a gelmesi, Manavgat Projesini tuzdan su arıtmaya göre hem daha ucuz hem de daha esnek kılmaktadır.[267]

Manavgat projesinin, Türkiye için diplomatik olduğu kadar stratejik önemi vardır. Manavgat Çayından suyun mevcut barajlarda toplanmasıyla, yılda 3 milyar metreküp su birikebilecektir. Barajların kara yapılarının %90'ı tamamlanmıştır. Deniz yapılarının ihalesini Amerikan ESTTEC firması üstlenmiştir. Ayrıca, projeden Libya'nın da su almayı düşündüğü ve bu amaçla suyun pazarlamasından sorumlu yetkililerle görüşmeler yaptığı belirtilmektedir.

Sonuç olarak Türkiye suyun satılabilir bir meta olduğunu göstermek üzere kendi ifadesiyle Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin fazla sularının iki ayrı boru hattıyla Körfez ülkeleri ile İsrail, Ürdün, Suriye, Filistin ve S.Arabistan'a taşınmasını öngören "Barış Suyu Projesi" ve Manavgat sularının tanker ve yeni geliştirilen "Denizanası Torbalar" vasıtasıyla başta İsrail olmak üzere Kıbrıs, Ege adaları ve bölgede istekli her ülkeye pazarlama girişimlerini ortaya koymuştur.

Bu iki projenin ileride bölgede meydana gelmesi olası olan su kıtlığına karşı tekrar gündeme gelebileceğini değerlendirmeli ve bu projeyi hayata geçirebilecek tüm hazırlıkları şimdiden dikkate almalıdır, ikinci su satma projesi olan Manavgat Projesi de yine Türkiye'nin yurt dışına su satışının hayata geçirildiği ve diğer su kaynaklarımız için de bir örnek teşkil edecek ilk su projesi olacaktır.

Türkiye'nin bölgedeki su sorununun çözümüne yönelik öne sürdüğü bu projeler çeşitli yönleriyle değerlendirilmekte ve tartışılmaktadır. Bu bağlamda projelerin uygulanmasına en büyük engel, Orta Doğu'nun içinde bulunduğu güvensizlik ve istikrarsızlık ortamıdır. Türkiye'nin suyuna bağımlı olmak, su güvenliğinin tehdit altında bulunması, su haklarını güvenceye almadan işgal edilen topraklardan çekilmeme, Türkiye'ye Fırat'ta taviz verdirerek Suriye'den Şeria'dan taviz koparma gayretleri ve bu konulardaki tartışmalar aynı ortamın yansımaları olarak değerlendirilebilir.

[267] K. Pamukçu, **Su Politikası**, Bağlam Yayınları, Mayıs 2000, s.296.

2. ÇATIŞMA POTANSİYELLERİ

Uluslararası politikalarda olacak ve olması muhtemel olaylar meydana gelmeden alınacak önlemlerin önemi çok büyüktür. Yine uluslararası ilişkiler karşılıklı çıkar dengelerine dayanmaktadır. Günümüzde petrolden daha önemli meta haline gelen su, Türkiye'nin Orta Doğu politikasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin ulusal ve bölgesel güvenliğin sağlanmasında stratejik konumda olduğu kadar; orta ve uzun vadede bölgesel güç olmasında etkin bir rol oynayacaktır. Bununla birlikte konuya gereken hassasiyet gösterilmediğinde, ülkemiz için beka sorunu olabileceği göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir.

2.1. Türkiye'nin Orta ve Uzun Vadede Orta Doğu Politikasına Tesir Eden Hususlar ve Bölgede Olabilecek Muhtemel Gelişmeler

Orta Doğu ülkeleri genel yapısı itibariyle ele alındığında şu hususlar dikkati çekmektedir:

Bölge ülkelerinin büyük bir kısmında demokratik olmayan veya demokratikliği tartışılır yönetimler mevcuttur.

Bölgenin karışık etnik ve mezhep yapısı vardır.

Arap-İsrail çatışması halen devam etmektedir.

Bazı batılı ülkelerin nüfuz sağlamak amacıyla, bölgesel sorunları kışkırtma ya da yeni sorunlar yaratma politikaları mevcuttur.

Bölgede sürdürülen silahlanma yarışı son derece hızlı bir şekilde devam etmektedir.

Su sorunu küresel ısınma nedeniyle orta ve uzun vade de bölge ülkelerinin en önemli meselelerinden biri olmaya devam edecektir.

Petrol gelirleri nedeniyle sürekli silahlanan; belirsizlikler ve istikrarsızlıkları içeren Orta Doğu ülkeleri, Türkiye'ye komşu ya da Türkiye'nin yakın çevresinde yer almaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, bölgede çıkabilecek bir kriz doğrudan veya dolaylı yoldan Türkiye'yi mutlaka etkileyecektir. Türkiye bugünkü mevcut

coğrafyasını değiştiremeyeceğine göre, çevresindeki gelişen durumları dikkate almak durumundadır.

Bugün Orta Doğu'ya bakıldığında görülüyor ki, Suriye geçmiş yıllara oranla, ciddi bir şekilde silahlanmaktadır. İran büyük ve yıpratıcı bir savaştan çıkmasına ve ekonomik sıkıntıları olmasına rağmen ciddi bir silahlanma çabası içindedir. Irak'ın ise İran ve her iki Körfez savaşı süresince ve sonrasında maddi kaybı çok büyük olmuş, ciddi boyutlarda ekonomik sıkıntı içine düşmüş, belirsizlik durumu halen sürmektedir. Bugünkü durum itibariyle ABD-İngiltere denetimi altında olmasına karşılık, bu ülkelerin getireceği yeni yönetimin, Irak'ın eski ekonomik gücüne kavuşup, kısa süre içinde eski askeri gücüne sahip olmak isteyeceği gözden kaçmaz bir gerçektir. Yine bu ülkenin içinden çıktığı savaşlar süresince kimyasal ve biyolojik silahlar konusunda tecrübe kazandığı, teknolojik gelişmelere sahip olduğu ve balistik füzeler konusunda teknik bilgi sahibi olduğu değerlendirilmekte, Körfez İşbirliği Konseyi Ülkeleri ve Suudi Arabistan'ın da yoğun bir silah alımı içinde olduğu bilinmektedir.

Orta Doğu bu çerçevede değerlendirildiğinde bölgedeki mevcut gelişmeler ve silahlanma yarışı Orta Doğu'yu barut fıçısı haline getirmekte, bölgede muhtemel bir çatışmanın boyutu artmaktadır. Mevcut durum itibariyle Orta Doğu'yu savaşa sürükleyebilecek faktörlerin en başında "su sorunu" gelmektedir.

Su yoksulu bir bölge olan Orta Doğu'da kıt olan su kaynakları hesapsız ve hoyratça kullanılmaktadır. Bu şekilde devam edildiği taktirde 21. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren iki ya da üç ülkenin dışında tüm Orta Doğu, çok ciddi bir su krizi yaşayabilecektir. Böyle bir durumda da diğer bölgelere nazaran çok daha fazla şiddet potansiyeline sahip olduğu değerlendirilen Orta Doğu'da "su savaşlarının" çıkacağı ve bu savaşların çok yakın zaman diliminde olduğu iddia edilmektedir.[268] Sıcak savaş ortamının eksik olmadığı Orta Doğu bölgesinde su savaşları tezlerini eleştirsek bile, geleceğin bütün çatışmalarında etkili olacak faktörlerin önemlilerinden birisi de su sorunu olacaktır. Orta Doğu'daki istikrarsızlık, devletler arasında uzun bir geçmişe dayanan güvensizlik, 20. ve 21.yy.da bölgede ciddi olarak bir su açığının belirecek olması gibi sebepler, üretilen senaryolarda savaş fikrini ön plana çıkarmaktadır.

---

[268] Tiryaki, a.g.e., ss.156-157.

Orta Doğu bölgesi mevcut durum itibariyle değerlendirildiğinde bölgede askeri, ekonomik ve teknolojik alanda baskın gücün İsrail olduğu görülmektedir. Fakat bölgede suyun en fazla sorun olduğu veya olabileceği ülkelerden biri İsrail'dir. Yine bugün olduğu gibi gelecekte "su konusu" bu devlet için kritik bir sorun olmaya devam edecektir.

Öte yandan Suriye-İsrail barış görüşmelerinin merkezinde yer alan Golan Tepelerinin statüsünün ne olacağı sorunu, bölgenin barış sürecinin ne yönde gelişeceğinin ipuçlarını vermesi kadar, genel anlamda Orta Doğu'da ekonomik, siyasal ve askeri alanda hegemonya mücadelelerinin ne yönde gelişeceğinin ipuçlarını vermesi açısından da önem taşımaktadır.[269]

Golan Tepeleri sorunu Orta Doğu'nun diğer ülkelerini ilgilendirdiği kadar Türkiye'yi de ilgilendirmektedir. Sorunun çözüme ulaşmasında İsrail-Suriye yakınlaşması, özellikle Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikalarının bugün ve geleceğini belirleyecek güce sahiptir.

İsrail-Suriye arasında ABD'nin denetiminde sürdürülen barış görüşmeleri şu an için su ve güvenlik konularında düğümlenmiştir. Müzakerelerde pek bilinmeyen ve yahut gözle görülmeyen husus, Suriye'nin ABD'den, İsrail'le barış sürecine katılmanın ve mevcut duruma son vermenin karşılığında, Fırat sularından daha fazla pay alması konusunda Türkiye'ye yaptırım uygulamak istemesidir.

Suriye su kaynaklarını (Golan tepeleri ve Fırat suları) garantiye almadan İsrail ile bir barış yapılamayacağını ifade etmektedir. Golan tepelerini İsrail'e bıraktığı taktirde, bölge ülkelerinin ve tabi ki ABD'nin de yapacağı baskı ile Türkiye'yi Fırat sularından taviz vermeye (500 m^3/sn'nin üzerinde su bırakmaya) Türkiye'yi Fırat'ın sularının paylaşımını öngören bir antlaşmaya zorlayacağı beklenmektedir.

Bölgenin en önemli su kaynakları Golan tepeleri, Şeria nehri ve Fırat-Dicle havzasıdır. Suriye her ne kadar barış karşılığında Golan tepelerini istese de etkili politikalar üreten İsrail, gelecekte olabilecek su ihtiyacına karşı bu isteğe sıcak bakmamakta, buradaki su kaynaklarını vermek istememektedir. Dünya jandarması

---

[269] Y. Gökalp Yıldız, **Golan Tepelerinin Stratejik Önemi ve Politikalar**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Temmuz 2000, s.1.

ABD'yi arkasına alan bir İsrail'le savaşmayı Suriye göze alamamakta ve yakın gelecekte de bunu yapabileceği düşünülmemektedir.

Golan Tepeleri sorununun çözümü ya da çözümsüzlüğü, hem İsrail-Suriye ilişkilerinde, hem de Orta Doğu'da, yeni dönemin başını oluşturmaktadır. İsrail-Suriye ilişkileri Türkiye'yi yakından ilgilendirdiğinden, sorunun bu iki ülkenin meselesi olarak görülmesi bölgedeki dönüşüm sürecini göz ardı etmek anlamına gelir. Böyle bir durum Türkiye'nin beklemediği gelişmelerle karşı karşıya kalmasına sebep olabilir. Golan tepelerinin stratejik önemi ve İsrail ile Suriye'nin barış sürecinde ileri sürdüğü tezlerin irdelenmesi, İsrail-Suriye barışının bölgedeki etkilerinin neler olabileceği, Türkiye açısından büyük önem arz etmektedir.

Suriye'nin İsrail'le barış görüşmelerine yanaşması, bu ülkenin batı nezdinde (terörist devlet) imajının silinmesi ve batı alemine yanaşması şeklinde yorumlanmaktadır. Suriye'nin bu girişimi dış politikadaki manevra alanının genişlemesi anlamına da gelmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde; Suriye gerek kendi hedefleri, gerekse bölgede çeşitli amaçlarına ulaşmak isteyen ülkelerin hedefleri doğrultusunda su sorununu kullanabilecektir. Golan Tepeleri sorununun çözülmesi bölgede yeni bir başlangıç yaratabileceği gibi, Türkiye'yi bazı yönlerden etkileyebilecektir.

Yine bu çerçevede değerlendirildiğinde, İsrail ile sorunlarını kısmen çözen Suriye'nin dikkatini, hem rejim muhaliflerine örnek teşkil eden siyasal rejim itibari ile, hem askeri gücü dolayısıyla, hem de ekonomik gücünün tehdit niteliğini azaltmak için Türkiye'ye yönelteceğini belirtmek mümkündür. Suriye'nin dış yönlendirmelerin de etkisiyle Türkiye'ye yönelik politikasına su taleplerini yerleştirmesi olasıdır.[270]

Orta Doğu bölgesiyle coğrafi bir yakınlığı olmamasına rağmen, Yunanistan'ın Suriye ile Türkiye'ye karşı bir menfaat birliği oluşturmaları dikkat çeken diğer bir husustur. Orta Doğu'nun su sorunu ile uzaktan yakından ilgisi olmamasına karşın, Yunanistan'ın bu konuda Türkiye'ye aleyhte olabilecek çalışmalarının olduğu bilinmektedir. Bu iki ülkenin Türkiye üzerindeki emelleri bu birlikteliğin doğal gerekçesini oluşturmaktadır.

[270] Yıldız, a.g.e., ss.15-16.

Genel anlamda Suriye ile ilişkileri çok iyi olmayan Irak, su konusunda Suriye ile birlikte hareket edebilmiştir. Mevcut durum ve teknik veriler Irak'ın bugün ve gelecekte su sıkıntısı içinde olmayacağı yönündedir. Yine bu ülkenin Türkiye'nin GAP projesi nedeniyle bir su sıkıntısına girmesi mevzu bahis değildir.

Türkiye-Suriye ve Irak arasındaki su ile ilgili görüşmeler başta ülkeler arası güvensizlik olmak üzere, sınır problemleri, tutarsızlık gibi sebeplerle tıkanmıştır. Türkiye-Suriye arasındaki Fırat nehri ile ilgili anlaşmazlığın temelinde siyasi sorunlar yatmaktadır. Suriye halen Hatay'ın Türkiye sınırlarına dahil edilmesini kabul edememiştir. Bu sebepten dolayı Suriye bağımsızlığını ilan ettiği 1946 yılından beri dostça olmayan yaklaşım içindeki siyasetini Türkiye'ye karşı uygulamaktadır.

Suriye, büyük Suriye ülküsü kapsamında Hatay'ı kendi topraklarına dahil etmek için Hatay bölgesinde nüfus çoğunluğunun Araplar lehine oluşturulmasına çalışmakta, bu bölgedeki teşkilatlandırma faaliyetleri ile yöre halkı üzerinde bölücü faaliyetlerde bulunmaktadır.

Türkiye'nin GAP projesi Suriye ve Irak'ı daha çok dış telkinlerle iki sebepten dolayı kaygılandırmaktadır. Birincisi; Türkiye'nin GAP projesi ile büyük bir ekonomik büyüme gerçekleştirmesi ve bölgesel güç olabileceği endişesi, ikincisi ise; bu proje ile Türkiye'nin eline her an kullanabileceği bir su kozu verilmesi ve Fırat-Dicle nehirlerinin su akışının her an kesilme ihtimali.

Suriye ve Irak'ın, GAP'tan zarar görmemekle birlikte mevsimsel taşkınlıklar ve kuraklıklar sebebiyle Türkiye'nin Dicle-Fırat üzerine inşa ettiği barajların, bu ülkeler için hayati önem taşıdığı daha önceki bölümlerde açıklanmıştır. Türkiye'nin Suriye ve Irak'a karşı suyu bir silah olarak kullanması ve GAP projesi ile bu ülkelere ekonomik zarar vermesi kaygıları, Türkiye-Suriye ve Irak arasındaki ilişkilerde güvensizlik yaratmaktadır.

Orta Doğu bölgesine hakim olan güvensizlik bölge ülkelerinin geçmişten günümüze ilişkilerinde şüpheci bir yaklaşım doğurmaktadır. İyi niyetli yaklaşımlar bile bu şüpheci yaklaşımdan ötürü hayata geçirilememektedir. Bunun en somut örneği Türkiye'nin ortaya koyduğu Barış Suyu Projeleridir.

Su gibi stratejik ve hayati öneme sahip bir madde konusunda bölge ülkelerinin şüpheli, güvensiz tavırlarının daha da netleşeceği ve büyük sorunlara yol açacağı kesindir. Mevcut durum itibari ile GAP'ın ilerleyişini ve hızını azaltmak için Suriye ve yeniden dirilmeyi müteakip Irak, gerek uluslararası arenada siyasi olarak, gerekse terör örgütlerine destek sağlayarak engel olmaya çalışacaklardır.

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesini engellemeye çalışan, Suriye, Irak ve kimi bazı ülkelerin, Türkiye'nin Güneydoğusunda faaliyet gösteren PKK terör örgütüne 18 yıldan beri dolaylı veya doğrudan destek verdikleri bilinmektedir. Zor durumda kaldıkları dönemde Suriye ve/veya Irak destekledikleri PKK terör örgütü ile Türkiye üzerinde baskı uygulamış, bununla da daha fazla su elde etmeyi hedeflemişlerdir. Suriye terörü daha çok su elde etmek için kullandığı sürece, Türkiye de suyu kesmek suretiyle çıkar sağlama yoluna gidebilir.

Şu anki durum itibari ile Türkiye'nin içinde bulunduğu ve aşmak üzere olduğu ekonomik kriz GAP'ın planlanan sürede bitmesine olanak sağlamamaktadır. Türkiye projenin tamamlanması için gerekli olan maddi kaynağı uluslararası finans kuruluşlarından bulmakta güçlük çekmekte ve projeyi kendi iç kaynaklarından finanse etmek durumunda kalmaktadır.

GAP'ın temel stratejisi ve hedefi, bölge halkının refah seviyesinin artırılması ve doğu batı arasındaki ekonomik ve sosyal eşitsizliğin giderilerek yeni bir sosyal yapılanmanın sağlanmasıdır. Bitirilmesi için vaat edilen sürede projenin hayata geçirilememesi, bölgede bulunan mevcut sorunların devam etmesine yol açabilir. Bu sonuç özellikle Suriye'nin ve Irak'ın amacına ulaşmasına ve olaylardan mümkün olduğu kadar çıkar elde etmesine yol açacaktır.

2.2. Türkiye-Suriye-Irak Arasında Su Sorunu Savaş Sebebi Olabilir mi?

Orta Doğu'da su savaşı tezlerinden Suriye-Türkiye kısmını incelediğimizde Suriye'nin mevcut asker sayısı, donatım ve teknolojisi ile Türkiye'den daha yetersiz olduğunu görmekteyiz. Şu an için askerlerinin büyük bir bölümü kritik bölge olan İsrail sınırında ve Lübnan'dadır.

Diğer taraftan Orta Doğu barış sürecinin olumlu sonuçlanması durumunda bdoğal olarak Türkiye, daha militan bir Suriye'yi karşısında görmeyi beklemelidir.

Çünkü bugün olduğu gibi yakın gelecekte de "Su ve Hatay" meseleleri sebebiyle Türkiye sıkça Suriye ile karşı karşıya gelebilecektir.

Irak ve Suriye'nin su sebebiyle Türkiye'ye savaş açması ihtimali bulunmamaktadır. Zira orduların güç yapısı bunu kanıtlamaktadır.[271] Şu an için Suriye'nin bu askeri gücü İsrail ve Lübnan sınırından çekmesi, Orta Doğu barış görüşmeleri ve son durum göz önüne alındığında hiç olası değildir.

Yaşadığımız zaman itibariyle artık işin içine ekonomi de karışmaktadır. Bir devletin önemli çıkarlarını güvence altına alma aracı olarak savaş, maliyetini ne zaman ve hangi şartlarda çıkarır? Bu soruyu cevaplandırmak oldukça zordur. Söz konusu olan büyük paralar ve olası kayıplarla savaşın ekonomik açıdan pratik olmasının yok denecek kadar az olduğu değerlendirilmektedir.[272] Türkiye'ye karşı bir savaş Irak ve Suriye için ekonomik açıdan ele alındığında su yetersizliğinin doğurduğu problemlerden daha da pahalıya mal olacaktır. Ayrıca suyun "tamamen kesilmesi" riski de ortaya çıkacaktır.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin kararlı tutum ve davranışları ve her geçen gün kendisini yenileyen yapısı karşısında, Suriye'nin kuzeyinde bulunan Türkiye gibi güçlü bir devlete silahlarını doğrultması mümkün olmayacaktır.

Irak için bugün ve gelecekte de bir durum değerlendirilmesi yaptığımızda bu ülkenin 1991'deki Körfez Savaşı öncesinde sahip olduğu askeri konuma gelmesi oldukça uzun sürecektir. Eski gücüne kavuşsa dahi en az kendisi kadar güçlü askeri güce sahip Türkiye ile su meselesinden savaşmak istemeyecektir. Daha önce belirtildiği gibi Irak yeterli su kaynaklarına sahiptir. Yine GAP projesinden olumsuz etkilenmesi de söz konusu değildir.

Değerlendirmemizi Suriye ve Irak'ın Türkiye'ye karşı ortak bir harekat düzenlemeleri üzerine yapar isek; yine bu da mümkün gözükmemektedir. Çünkü öncelikle son yirmi yılda iki savaş gören ve halen mevcudiyeti muğlak olan Irak'ın eski askeri gücüne sahip olması gerekiyor. Diğer taraftan Suriye ise Orta Doğu barış görüşmelerinin olumlu çıkması durumunda, İsrail ve Lübnan'daki askeri gücünü böyle bir harekat için kuzeyde Türkiye sınırına kaydırabilecektir.

---

[271] Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye "Yüksek Strateji**, Erciyaş Yayınları, İstanbul, 1997, s.453.
[272] Tiryaki,a.g.e., s.157.

Son zamanlarda Türk-İsrail ilişkileri olumlu bir seyir izlemektedir. Şu bilinen bir gerçektir ki; uluslararası ilişkiler çoğu zaman karşılıklı çıkar dengelerine dayanmaktadır. Bu bağlamda İsrail'in, orta ve uzun vadede Türkiye ile menfaatleri uyuşmayabilir; hatta çatışabilir. Böyle bir durumda Suriye ile barış ve iş birlikteliği yapması muhtemel İsrail'in, Suriye'yi Türkiye üzerine yöneltme girişimleri olabilir. Konu bu açıdan değerlendirildiğinde, İsrail orta ve uzun vadede, bu yönde hedef ve çıkarlarının ağır basması durumunda, Türkiye karşısında güçlü bir Suriye isteyebilir.

Bu ihtimalli durumları zaman gösterecektir. Türkiye'nin yapması gereken her zaman ve her koşulda güçlü olmak; gelişen durumlar karşısında eşiği aşılamayacak seviyede tutmaktır.

Öte yandan Suriye ve Irak gibi birbirine sıcak bakmayan iki ülkenin bir çıkar için birleşmesi pek olası gözükmemektedir. Irak ve İran savaşında İran'ın yanında yer alan Suriye'nin, Körfez Savaşı sırasında 20.000 kişilik bir kuvvetle savaşa katılmasını Irak'ın unutması mümkün değildir.

Şii yoğunluk üzerine tahakküm kuran Sünni Irak rejimi ile Sünni çoğunluk üzerinde baskı uygulayan Şii Suriye rejiminin mezhepsel ayrılıklar nedeniyle de pek uyuşamayacakları da değerlendirilmektedir.[273]

Şu an itibariyle yeryüzünde var olan petrol rezervlerinin bolluğuna rağmen bulunduğumuz yüzyılın sonlarından önce sona ereceği tahmin edilmektedir. Dolayısıyla Orta Doğu petrolündeki herhangi bir kesinti dünya ekonomisi üzerinde çok ciddi sıkıntılara yol açacaktır. Bu nedenle bölge petrolünün batıya akışını kesintiye uğratacak boyutta bir çatışmaya başta ABD olmak üzere batılı devletlerce meydan verilmeyeceği, böyle bir çatışma çıktığı taktirde Körfez krizi örneğinde olduğu gibi süratle sona erdirileceği ve bölgede istikrarın sağlanacağı değerlendirilmektedir. Bölge ülkeleri içerisinde İsrail'in dışında hali hazırda su yüzünden savaşı göze alacak ülkenin bulunmadığı düşünülmektedir.

Suların kullanımı ile ilgili olarak bir devletin kendi iradesini kabul ettirmek için hedef ülkedeki barajlar, tüneller, boru hatları ve tuz arıtma tesisi gibi kritik noktalara

---

[273] N. Atilla Demirhan, **Dünya Devleti Olmaya Namzet Türkiye'nin Uzun Vadeli Orta Doğu Politikası ve Dikkati Çeken Hususlar**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Temmuz 2000, ss.50-51.

tahrip ve sabotaj yapmaları ve Suriye örneğinde olduğu gibi o ülkede faaliyet gösteren terör örgütlerini desteklemek suretiyle çıkarılan alçak yoğunlukta çatışmaların sürdürülmesinin daha olası seçenekler olacağı mütalaa edilmektedir.[274]

Türkiye'nin güvenlik ve su meselelerinde, önemli bir rol oynayan Orta Doğu ülkesi İsrail'dir. İsrail'in konuşlandığı Orta Doğu bölgesi, politik olaylar açısından en kaypak ortam, en kaygan zemindir. Türkiye ve İsrail'in bu bölgede jeopolitik ve stratejik açıdan büyük önemleri ve Orta Doğu'nun hassas dengelerinde etkileri vardır. Yine bu bağlamda bu iki ülke bölgedeki çok yönlü stratejileri etkilemek açısından mükemmel konumdadırlar.

İslam devletlerinden gelen yoğun itirazlara rağmen Türkiye İsrail'le işbirliğini her alanda geliştirmiştir. Bu kapsamda ortak üretim projeleri, teknoloji alışverişi, silahların modernize edilmesi, ortak askeri harekatlar yapılmıştır.

ABD'nin anakarasına çekilme sürecine girdiği yolundaki değerlendirmeler, NATO'nun mevcut koşullarda Türkiye'nin ihtiyacı olan caydırıcılığı sağlayamayacağı endişesi ve bunlara rağmen artan çok yönlü potansiyel tehdit ve riskler sebebiyle Türkiye-İsrail yakınlaşmasının bir zorunluluğa dayandığı söylenebilir. Ancak İsrail'in "vadedilen topraklar" ideali ve Rusya Federasyonu ile ilişkileri dikkate alındığında, Türkiye'nin İsrail ile birlikteliğinin aynı zamanda çok önemli bazı riskleri de beraberinde getirdiğini ve getireceğini kabul etmek gerekir.[275]

2.3. Küresel Isınma ve Orta Doğu Bölgesini Bekleyen Tehlike

Günümüzde dünyamız küresel ısınma ile karşı karşıya kalmıştır. Sanayileşmiş ülkelerin fabrika bacalarından yaydıkları çok miktarda karbondioksit gazı sebebiyle, atmosferdeki gaz dengesi bozulmuş; küresel ısınma dünyadaki yaşam için tehlike oluşturmaya başlamıştır. Türkiye her ne kadar bu sanayileşmiş ülkeler içerisinde yer almasa da; bu ülkelerin neden olduğu küresel ısınmadan orta ve uzun vade de en çok etkilenecek ülkelerden birisidir. Hali hazır durumda da, ülkemiz bu etkileri yavaş yavaş hissetmeye başlamıştır.

---

[274] Tiryaki, a.g.e., s.157.
[275] Demirhan, a.g.e., s.49.

1997 yılında imzalanan Kyoto Protokolünü, Temmuz 2001'de yapılan G-8 zirvesinde Amerikan Başkanı George W. Bush'un, onaylamaması küresel ısınma sürecinin yavaşlamayacağını; aksine hızlanacağını göstermektedir.

Küresel ısınmanın şu andaki en belirgin etkileri dünyanın dört bir yanında bulunan çeşitli buzulların erimelerinde görülmektedir. Antarktika kıtasındaki buzulların şu anda bir yılda eridiği miktarın, 20 yıl sonra üç hafta da eriyeceği değerlendirilmektedir.

Küresel ısınmanın bu şekilde devam etmesi sonucunda, dünyamızı daha sıcak günler beklemektedir. IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) verilerine göre, 1990'lı yıllar dünyamızın kaydedilen en sıcak yılları olmuştur. Geçtiğimiz 50 yılda dünya sıcaklığı ortalama 0,6°C'den fazla artmıştır. 2100 yılına kadar da ısının 1,4 °C ila 5,8 °C arasında artacağını tahmin etmektedirler. 5 °C 'lik artış bütün buzulların erimesi anlamına gelmektedir.

Küresel ısınmanın sadece ülkemizi etkileyeceği; bölgemizde bulunan Suriye, Irak, Ürdün, S. Arabistan, İsrail gibi ülkeleri etkilemeyeceği düşünülemez. Zaten kıt olan bu ülkelerin su kaynakları küresel ısınma sonucu yok olmakla karşı karşıya kalacaktır. Halihazır durum itibariyle bölgedeki su kaynakları azdır ve bu nedenle de çok kıymetlidir. Bölgenin büyük bir bölümü sürekli akan sulardan mahrumdur. Mevcut kaynakları da nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, çölün ve çorak arazilerin tarıma açılması ve israfa kaçan sulama yüzünden hızla daralmaktadır. Bu durum Orta Doğu'nun küresel ısınmadan en çok zarar görecek hassas bölgelerin en başında yer almasına neden olmaktadır.

Bölge ülkelerinde su hesapsız ve israf ölçülerinde kullanılmaya devam edildikçe, önümüzdeki yakın süreç içerisinde ciddi su krizlerinin yaşanacağı düşünülmektedir. Orta Doğu ülkelerinin birçoğunda tarım hala en önemli faaliyettir. Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri gibi bazı petrol zengini ülkeler, besin bakımından kendi kendine yeterli olmak çabası ile topraklarının çoraklığına rağmen tarımsal amaçlı sulama için çok büyük yatırımlar yapmakta, dolayısıyla bölgelerindeki yeraltı su kaynaklarının giderek azalmasına neden olmaktadırlar.

Orta Doğu'daki hızlı nüfus artışı, tarımsal sulamalara daha fazla yönelme, yeraltı kaynaklarının uzun süre kullanımdan dolayı tükenmeye yüz tutması, gibi sebeplerden bölgedeki birçok ülkenin yakın gelecekte su yoksulu ülkeler arasına gireceği hesap

edilmekte; bölgedeki su kaynaklarının giderek tükenmeye yüz tutacağı değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Orta Doğu coğrafyasında çok hızla yaklaşan bir su krizi tehlikesi mevcuttur ve her geçen gün kendini daha fazla hissettirmektedir. Su kaynaklarının mevcut durumları ve süratle azalma eğilimi ile artan tüketim ihtiyaçları dikkate alındığında gelecekte su savaşlarının yaşanması kuvvetle muhtemel bir durumdur. Ancak buna engel olmak veya en azından geciktirmek bölge insanının elindedir.

Tarafların kendi hür iradeleriyle, altında imzalarının bulunduğu, uymaya zorunlu olacakları hukuksal anlaşmalar yaparak, bölge ülkeleri arasında özellikle sınır komşusu ülkelerin politik anlaşmazlıklarının çözümü şarttır. Ayrıca bölge ülkelerinin yaklaşan "su sorunu" adlı felaketten uzak durabilmeleri için alabilecekleri birçok tedbir mevcuttur.

Bunları kısaca özetlemek gerekirse;

Tarım sulama alanında püskürtme ve suyla doldurma yöntemi yerine damlama yöntemi kullanılması gerekli hale gelmiştir. Bu yöntemin yaygınlaştırılması ciddi bir su tasarrufu sağlayabilir.

Hiç istifade etmeden kayıp olup giden drenaj sularının tekrardan kullanılması gerekli olmuştur.

Denize akan suların barajlar ve bentler yapılarak azaltılması suyun az olduğu dönemlerde ciddi bir rahatlama sağlayabilir.

Sanayi amaçlarla kullanılan sular su kirliliğine yol açmaktadır, dolayısıyla su kirliliğini seviyesini ölçmek için gerekli tedbirlerin alınması ve su kirliliğinin kontrol edilmesi için gerekli uygulama yasalarının çıkartılması ve yaptırımların uygulanması, su numunelerinin periyodik olarak analizinin yapılması gereklidir.

Eğer su problemi insanlık üzerine kötü bir bulut gibi çökmüşse, ancak çağdaş teknolojinin bu sorunun çözümü için çok yolu vardır. Yağmur sularının stoklanması, bazı durumlarda sürekli depo olarak kullanılması için barajlar inşa edilmesi, bu çözümlerden biridir, barajın su kaybetmeyecek şekilde tasarlanması gerekir.

Bilgi bankalarının kurulması, periyodik bir şekilde düzenli bilgilerin toplanması, toplanan bilgilerin düzenlenmesi ve yayınlanması için teçhizatın bulundurulması

yüzey sularının periyodik olarak değerlendirilmesi, bu etütlerin bilgiler attıkça yenilenmesi önem arzetmektedir.

Kırsal bölgelerde, kentlerde, sanayi, tarım sulama ve elektrik enerjisi üretim alanlarında yüzey sularının ve yer altı sularının her birinin ayrı ayrı nehir havzalarında ve kullanım açısından değerlendirilmesi önemlidir.

Kırsal bölgelerde, kentlerde, sanayi, tarım sulama ve elektrik enerjisi üretimi gibi çeşitli amaçlar için ihtiyaç duyulan su miktarının, milli gelişme hedeflerine paralel olarak yer altı sularının ve yüzey su kaynaklarının ilerdeki gelişmeler hedef teşkil etmesi için arada bir değerlendirilmesi faydalı olabilir.

Yeraltı ve yerüstü sularının kirliliğini kontrol etmek için suyun çeşitli seviyelerinde taramalar yapmak ve su kirliliğini tespit etmek için şebekeler kurmak faydalı olabilir.

Su kaynaklarının ve besleme kanallarının kirliliğini temizlemek için teçhizat, sermaye ve işçi bulundurulması gerekir.

Çok tartışılan alternatiflerden biri de, kuzey kutbunda yüzen buz dağlarının ithal edilmesi olayıdır, ancak bu da çok büyük dev gemiler ve özel limanlar gerektirecektir.

Orta Doğuda su krizinin çözümü yolunda önerilen yöntemlerden biri de Türkiye'nin Barış Suyu Projesidir.

Bölge ülkeleri arasında bir güven havası yaratmak gerekir, bu da sular üzerinde ülkelerin haklarını düzenleyen uluslararası kanunların ve yasaların çıkartılması ile mümkündür.

Yukarıda ifade edilen somut öneri ve tavsiyeler ülkelerin iyi niyetli yaklaşımları olmadan sadece bir tavsiye niteliğinde kalmaya mahkum olacaktır. Su sorunu ortak bir sorundur ve hep birlikte başa çıkılması gereken bir problemdir. Aynı coğrafyadaki tek bir ülkenin bu sorunla mücadele etmesi ütopik biryaklaşım olacaktır. Zira, birçok su kaynağı ulusal değil uluslararası nitelik taşımaktadır ve kullanım konusunda ortak bir değeri ifade etmektedir.

Su konusunda Türkiye ile komşularının kısır politik yaklaşımlardan ve iç siyasi hesaplardan uzak durması da büyük önem arzetmektedir. Zira su, yeri doldurulamayacak bir değer olduğundan politik malzeme yapılamayacak kadar değerlidir. Su, yaşamın kaynağıdır ve öyle kalmaya devam edecektir. Hakça paylaşım, adil kullanım ve tasarruf tedbirleri ile su, bir çatışma potansiyeli değil, barışa katkı sağlayacak bir değer olacaktır.

Potansiyel riskleri ile komşu olduğumuz Orta Doğu bölgesinin sebepleri her ne olursa olsun savaş ve istikrarsızlıklardan ziyade, huzura ve barışa ihtiyacı vardır. Yüzyıllardır bu coğrafyada huzura ve refaha ihtiyaç duyan bölge insanı bunu çoktan haketmiştir.

EKLER

EK-1

1. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ULUSLARARASI SUYOLLARININ DENİZCİLİK DIŞI KULLANIMLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞME:

Birleşmiş Milletler Teşkilatı Sınıraşan sulardan endüstriyel ve tarımsal maksatlı yararlanmak isteyen ülkeler arasındaki anlaşmazlığı sona erdirmek için. Uluslararası Komisyonu'nu görevlendirmiştir. Komisyon uzun zamandan beri devam eden çalışmaları sonucunda 43.oturumunda 29 Nisan - 19 Temmuz 1991 tarihleri arasındaki toplantısında bir rapor hazırlamıştır. Genel hükümleriyle bu raporun maddeleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

a. BÖLÜM 1 : GİRİŞ

(1) MADDE 1- Uluslararası Su Yollarının Denizcilik Dışı Kullanımları ile İlgili Maddelerin Kapsamı:

(a) İş bu maddeler, uluslararası su yollarının ve bunların sularının denizcilik dışı amaçlarla kullanımları ve korunmalarına ilişkin önlemler durumunda geçerlidir.

(b) Uluslararası suyollarının denizcilik amaçlı kullanımı, diğer kullanım alanları denizciliği etkilemedikçe veya denizcilikten etkilenmedikçe bu maddelerin kapsamına girmez.

(2) MADDE 2- Terimlerin Kullanımı İş Bu Maddelerin Amaçları İçin:

(a) "Uluslararası suyolu", farklı devletlerde kısımlara sahip olan bir suyolu anlamına gelir.

(b) "Suyolu", fiziksel bağlantıları gereği, tek bir bütün oluşturan ve ortak bir noktadan denize dökülen yüzey ve yeraltı suları sistemi anlamına gelir.

(c) "Suyolu Devleti", kendi sınırları içinde uluslararası bir su yolunun bir kısmı yer alan bir devlet anlamına gelir.

(3) MADDE 3- Suyolu Antlaşmaları ile İlgili Maddeler:

(a) Suyolu Devletleri bundan sonra "suyolu antlaşması" olarak bahsedilecek olan

İş bu maddelerin öngördüklerini, belirli bir suyolunun veya bunun kısımlarının ve tipik özellikleri için uygulayan ve düzenleyen bir veya daha fazla antlaşmaya katılabilirler.

(b) İki veya daha fazla suyolu devletinin sonuçlandırdıkları bir su yolu antlaşması, uygulanacağı suları tanımlamalıdır. Böyle bir antlaşma, bir veya daha fazla suyolu devletinin suyoluna ait sulardan yararlanmasını dikkate değer boyutta olumsuz olarak etkilememesi koşulu ile, uluslararası bir suyolunun tamamı ya da bir bölümü konusunda ya da belirli bir proje, program ya da kullanım konusunda yapılabilir.

(c) Bir suyolu devletinin, belirli bir uluslararası suyolunun tipik özellikleri ve kullanım nedeniyle İş bu maddelerin öngördüklerinin uyarlanmasını ve uygulanmasını gerekli görmesi halinde, suyolu devletleri bir suyolu antlaşması ya da antlaşmalarını sonuçlandırmak amacı için en iyi niyetli diplomatik ilişkilere girme yaklaşımı ile birbirlerinin fikirlerini değerlendireceklerdir.

(4) MADDE 4- Suyolu Antlaşmalarının Tarafları ile İlgili Hükümler:

(a) Her suyolu devleti, bütün uluslararası suyollarına uygulanan her türlü suyolu antlaşmalarına ilişkin müzakerelere katılma, bu tür antlaşmalara taraf olma ve ilgili her türlü danışmalarda bulunma hakkına sahiptir.

(b) Bir suyolunun sadece belirli bir bölümüne veya belirli bir proje, program veya kullanıma ilişkin olarak tasarlanan bir suyolu antlaşmasının yürürlüğe konması halinde, uluslararası suyolu kullanımı, dikkate değer boyutta etkilenecek olan bir suyolu devleti, bu tür bir antlaşma için yapılan danışma ve diplomatik görüşmelere, kendi kullanımının bunlardan etkilendiği oranda, katılmak ve bunlara taraf olma hakkına sahiptir.

b. BÖLÜM 2: SINIRAŞAN SULARDAN DENİZCİLİK DIŞI AMAÇLARLA YARARLANMANIN GENEL İLKELERİ:

(1) MADDE 5- Hakça ve Akılcı Yararlanma ve Katılım İlkeleri:

(a) Suyolu devletleri, kendi topraklan içerisinde bir uluslararası suyolundan hakça ve akılcı bir şekilde yararlanacaklardır. Özellikle, uluslararası bir suyolunun, suyolu devletlerince söz konusu suyolunun optimum kullanımını ve yararlılığını sağlamak için ve bu suyolunun, gereken şekilde korunması ile tutarlı olacak şekilde kullanılacak ve geliştirilecektir.

(b) Suyolu Devletleri, bir uluslararası suyolunun kullanımı, geliştirilmesi ye korunmasına hakça ve akılcı bir şekilde katılacaklardır. Bu tür bir katılım İş bu maddelerde belirlendiği üzere, hem suyolundan yararlanma hakkını, hem de bunun korunması ve geliştirilmesinde işbirliği yapma görevini içerir.

(2) MADDE 6- Hakça ve Akılcı Yararlanma İçin Geçerli Olan Etkenler:

(a) Uluslararası bir suyolundan hakça ve akılcı bir biçimde, beşinci maddenin anlamı içinde yararlanılması, aşağıda belirlenenler dahil, her türlü geçerli etken ve durumların dikkate alınmasını gerektirir.

(b) Coğrafi, hidrografik, hidrolojik, iklimsel ekolojik ve doğal niteliğe sahip diğer etkenler;

(c) İlgili suyolu devletlerinin sosyal ve ekonomik gereksinimleri;

(d) Bir suyolu devletinin suyolu kullanımının veya kullanımlarının diğer suyolu devletleri üzerindeki etkileri;

(e) İlgili suyolunun mevcut ve potansiyel kullanımları;

(f) Suyolunun su kaynaklarının bütünlüğünün korunması, geliştirilmesi ve ekonomik kullanımı ve bu amaçlarla alınan önlemlerin maliyetleri;

(g) Planlanmış veya mevcut olan belirli bir kullanıma eşdeğerde karşılık olabilecek alternatif bulunup bulunmadığı;

(h) 5. maddenin veya bu maddenin birinci paragrafının uygulanması sırasında, ilgili suyolu devletleri, gereksinim duyduğunda, işbirliği sağlayacak biçimde, karşılıklı danışmalarda bulunacaklardır.

(3) MADDE 7- Dikkate Değer Boyutlarda Zarara Yol Açmama Zorunluluğu ile İlgili Madde Suyolu devletleri, Uluslararası Bir Suyolundan Diğer Suyolu Devletlerine Dikkate Değer Boyutlarda Zarar Vermeksizin Yararlanacaklardır.

(4) MADDE 8- Suyolu Devletlerinin İşbirliği Yapmak İçin Genel Zorunluluk İle İlgili Hükümler:

Suyolu devletleri, uluslararası bir suyolundan optimum şekilde yararlanılması ve yeterli şekilde korunmasını sağlamak amacıyla, egemen eşitliği, toprak bütünlüğü ve karşılıklı menfaat temeli üzerinde işbirliği yapacaklardır.

(5) MADDE 9- Düzenli Veri ve Bilgi Alışverişi:

(a) 8.maddeye uygun olarak, suyolu devletleri, suyolunun durumu özellikle hidrolojik, meteorolojik, ekolojik niteliğe sahip durumlar ve ilgili öngörüler konusunda düzenli olarak mevcut veri ve bilgi alışverişi yapacaklardır.

(b) Bir suyolu devleti, kendi elinde mevcut olmayan veri veya bilgiler, bir başka suyolu devleti tarafından istenildiğinde, bu isteği karşılamak için elinden gelen tüm çabayı göstereceklerdir. Ancak bu isteği karşılamayı, söz konusu veri veya bilgiyi toplama ve gerekiyorsa işleme tabi tutma hedeflerini, istekte bulunan devletin ödemesi koşuluna bağlayabilir.

(c) Suyolu devletleri, bilgilerin ulaştırıldığı diğer suyolu devletlerinin kullanımına kolaylık sağlayacak biçimde, veri ve bilgilerin toplanması ve gerekiyorsa işleme tabi tutulması için ellerinden gelen tüm çabayı göstereceklerdir.

(6) MADDE 10- Kullanımlar Arasındaki İlişki:

(a) Aksini gösteren bir anlaşma veya yerleşik bir uygulama olmadıkça, uluslararası bir suyolunun herhangi bir kullanımının diğer kullanımlara karşı önceliği yoktur.

(b) Uluslararası bir suyolunun kullanım alanları arasında uyuşmazlık olması durumunda, bu uyuşmazlık 5. ve 7. maddelerde belirtilen ilke ve etkenler uyarınca ve yaşamsal insan ihtiyaçlarının gereklerine özel dikkat gösterilerek çözülecektir.

c. BÖLÜM 3 :SUYOLU ÜZERİNDE PLANLANAN ÖNLEMLER İLE İLGİLİ UYULMASI GEREKEN ESASLAR

(1) MADDE 11- Planlanan Önlemler Hakkında Bilgi: Suyolu devletleri, uluslararası bir suyolunun durumu hakkında bilgi alışverişinde bulunacaklar ve planlanan önlemlerin, suyolunun durumu üzerindeki olası etkileri konusunda birbirlerinin görüşlerini alacaklardır.

(2) MADDE 12- Planlanan Önlemlerin Olası Olumsuz Etkilerine İlişkin Bildiri: Bir

suyolu devleti, diğer suyolu devletleri üzerinde dikkate değer boyutlarda olumsuz etkilere sahip olabilecek nitelikte planlanmış önlemleri uygulamaya koymadan veya uygulama iznini vermeden önce, ilgili devletlere, gerekli bildirileri zamanında ulaştıracaklardır. Bu tür bildiriler, gönderildikleri devletlerin planlanan önlemlerin olası etkileri değerlendirebilmelerini sağlamak amacıyla mevcut teknik veri ve bilgilerle sunulmalıdır.

(3) MADDE 13- Bildiriye Yanıt Verme Süresi: Başka şekilde antlaşma yapılmadıkça, 12. madde uyarınca bildiri sunan bir suyolu devleti, bildiriyi alan devletlere planlanan önlemlerin olası etkilerini incelemek, değerlendirmek ve vardıkları sonuçları bildiriyi sunan devlete iletmek üzere altı aylık bir süre tanıyacaktır.

(4) MADDE 14- Yanıt Verme Süresi İçinde Bildiri Sunan Devletin Yükümlülükleri: 13 .maddede belirtilen sürede bildiri sunan devlet, bildirinin sunulduğu devletlere elinde bulunan ve doğru değerlendirme için gerekli olan her türlü ek veri ve bilgiyi, talep üzerine sağlayarak, bu devletlerle işbirliği yapacaktır ve bildirinin sunulduğu devletlerin onayı olmadan planlanan önlemleri uygulamaya koymayacak veya uygulama iznini vermeyecektir.

(5) MADDE 15- Bildiriye Yanıt Verme:

(a) Bildirinin sunulduğu devletler, kendi varmış oldukları sonuçları, bildiriyi sunan devlete mümkün olduğu kadar erken ileteceklerdir.

(b) Bildirinin sunulduğu bir devlet, planlanan önlemlerin uygulanmasının 5. ve 7. maddelerin öngördükleri ile çelişkili olacağı sonucuna varırsa, bu sonucu, 13. maddede belirtilen süre içinde, gerekçeli nedenleri açıklayan bir doküman ile birlikte bildiriyi sunan devlete iletecektir.

(6) MADDE 16- Bildiriye Verilen Yanıt Olmaması Hali: Eğer, bildiriyi sunan devlet, 13. maddede belirtilen süre içerisinde, 15.maddenin 2.paragrafi uyarınca hiçbir yanıt almazsa ve 7. maddelerin koyduğu yükümlülüklere bağlı olarak, sunmuş olduğu bildiri ve diğer her türlü veri ve bilgilerle uygun bir şekilde planlanan önlemleri uygulamaya koymaya geçebilir.

(7) MADDE 17-Planlanan Önlemlere İlişkin Danışma ve Görüşmeler:

(a) 15.maddenin 2.paragrafı uyarınca bir irtibat kurulmuş ise, bildiriyi sunan devlet, irtibatı kuran devlet ile bu durumun hakça çözüme kavuşturulmasına yönelik bir bakış açısı ile danışma ve görüşmelere başlayacaktır.

(b) Danışma ve görüşmeler, her devletin, diğer devletin haklarını ve doğal çıkarlarını iyi niyetle ve akılcı bir biçimde göz önüne alması temeli üzerine gerçekleştirecektir.

(c) Danışma ve görüşmelerin yürütüldüğü süre içerisinde, bildiriyi sunan devlet, bildiriyi alan devletin, irtibatı kurduğu anda talep etmesi durumunda planlanan önlemleri uygulamaya koymaktan veya uygulama iznini vermekten, altı ayı aşmayacak bir süre boyunca kaçınacaktır.

(8) MADDE 18- Bildiri Sunulmamış Olması Durumundaki İlişkiler:

(a) Eğer bir suyolu devleti, bir diğer suyolu devletinin kendisini dikkate değer boyutta olumsuz etkileri olabilecek önlemler planlandığına inanması için ciddi nedenlere sahip ise, bu devlet, diğer devletin 12. maddenin öngördüklerini uygulamasını isteyebilir. Bu istek, söz konusu inanca yol açan nedenlere ilişkin kanıtları içeren bir açıklama ile birlikte sunulacaktır.

(b) Önlemleri planlayan devletin 12.maddede belirtilen şekilde bir bildiri sunmak yükümlülüğü altında olmadığı sonucuna varması durumunda, bu sonuca dair gerekçelere ilişkin kanıtları içeren bir açıklama ile birlikte bu sonucu diğer devlete bildirecektir. Bu sonuç diğer devleti tatmin etmiyor ise, bu iki devlet, diğer devletin isteği üzerine derhal 17. maddenin 1. ve 2. paragraflarında belirtilen şekilde danışma ve görüşmelere başlayacaklardır.

(c) Danışma ve görüşmelerin yürütüldüğü süre içerisinde önlemleri planlayan devlet, diğer devlet danışma ve görüşmeleri başlatma isteğinde bulunduğu zaman bu yönde bir talepte bulunmuş ise, planlanan önlemleri uygulamaya koymaktan veya uygulama iznini vermekten altı ayı aşmayacak bir süre boyunca kaçınacaktır.

(9) MADDE 19- Planlanan Önlemlerin Acil Olarak Uygulamaya Konması:

(a) Planlanan önlemlerin uygulamaya konmasının toplum sağlığı, toplum güvenliği veya diğer eşit oranda önemli çıkarları korumak açısından hayati aciliyete haiz

olması durumunda, önlemleri planlayan devlet, 14. maddenin ve 17. maddenin 3. paragrafının öngördüklerine karşın 5. ve 7. maddelere bağlı olarak derhal uygulamaya geçebilir.

(b) Bu durumlarda, önlemlerin aciliyetine ilişkin resmi bir duyuru, ilgili veri ve bilgilerle birlikte, 12 maddede belirtilen diğer suyolu devletlerine iletilecektir.

(c) Önlemleri planlayan devlet, ikinci paragrafta anılan devletlerden herhangi birinin talebi üzerine, 17.maddenin 1. ve 2. paragraflarda belirtilen şekilde, derhal talepte bulunan devletle danışma ve görüşmelere girecektir.

d. BÖLÜM IV: SUYOLUNUN SAVUNMA VE KORUNMASI İLE İLGİLİ UYULMASI GEREKEN ESASLAR

(1) MADDE 20- Ekosistemin Savunulması ve Korunması: Suyolu Devletleri, tek başlarına veya birlikte, uluslararası suyollarının ekosistemlerini savunacak ve koruyacaklardır.

(2) MADDE 21- Kirliliğin Önlenmesi, Azaltılması ve Denetlenmesi:

(a) Bu maddenin amaçları için "uluslararası bir suyolunun kirliliği" uluslararası bir suyoluna alt suların bileşiminde veya kalitesinde doğrudan ya da dolaylı olarak insan davranışlarından kaynaklanan herhangi bir zarar veren değişim demektir.

(b) Suyolu devletleri, tek başlarına veya birlikte uluslararası bir suyolunun, diğer suyolu devletlerine veya doğal ortamlarına dikkate değer oranda zarar verebilecek şekilde kirlenmesini önleyecek ve kontrol edebileceklerdir. Buna insan sağlığı ve güvenliğine, suların yarar amaçlı kullanımına veya suyolunun canlı kaynaklarına verilecek zararlar da dahildir. Suyolu devletleri, bu bağlantıdaki hareket politikalarını uyumlu hale getirmek amacıyla, gereken adımları atacaklardır.

(c) Suyolu devletleri, içlerinden herhangi birinin isteği üzerine, uluslararası suyolunun sularına girmesinin engellenmesi, sınırlanması, araştırılması veya izlenmesi gereken yabancı maddelerin listesini hazırlamak amacıyla danışmalarda bulunacaklardır.

(3) MADDE 22- Yabancı veya Yeni Türlerin Suyoluna Girişi: Suyolu devletleri, bir suyolunun ekosistemi üzerinde; diğer suyolu devletlerine dikkate değer boyutta bir zarar gelmesi ile sonuçlanacak yıkıcı etkilere sahip olabilecek yabancı veya yeni türlerin uluslararası suyoluna girişini önlemek için gereken tüm önlemleri alacaklardır.

(4) MADDE 23- Denizcilik Ortamının Savunulması ve Korunması: Suyolu devletleri, tek başlarına veya birlikte; genel olarak kabul edilen uluslararası kural ve standartlar dahil, uluslararası bir suyolunun denizcilik ortamının savunulması ve korunması için gereken tüm önlemleri alacaklardır.

e. BÖLÜM V: SUYOLUNA ZARAR VERİCİ DURUMLAR VE ACİL DURUM HALLERİNDE UYULMASI GEREKEN ESASLAR

(1) MADDE 24- Zarar Verici Durumların Önlenmesi ve Etkilerinin Azaltılması: Suyolu devletleri, tek başlarına veya birlikte, sel ya da buzlanma, sudan geçen hastalıklar, millenme, erozyon, tuzlu su karışması, kuraklık ya da çölleşme benzeri doğal nedenlerle veya insan davranışları sonucu oluşan ve diğer suyolu devletlerine zarar verebilecek durumların önlenmesi veya etkilerinin azaltılması için gereken tüm önlemleri alacaklardır.

(2) MADDE 25- Acil Durum Halleri:

(a) Bu maddenin amaçları için "acil durum"; suyolu devletlerine veya diğer devletlere ciddi boyutta zarar verebilecek veya zarar verme tehlikesine sahip ve sel, buz kırılmaları, yer hareketleri veya deprem gibi doğal nedenlerle ya da endüstriyel kazalar örneği gibi insan davranışları nedeniyle aniden ortaya çıkan bir durum demektir.

(b) Bir suyolu devleti, kendi sınırları içerisinde ortaya çıkan herhangi acil bir durumu, etkilenmeleri muhtemel olan diğer devletlere ve yetkili uluslararası organizasyonlara gecikmeden ve elinde bulunan en hızlı araçları kullanarak bildirecektir.

(c) Sınırları içerisinde acil bir durum ortaya çıkan bir suyolu devleti, etkilenmeleri muhtemel olan diğer devletlerle ve gerekli görülürse, yetkili uluslararası organizasyonlarla işbirliği yaparak, acil durumun zararlı etkilerini önlemek, azaltmak ve ortadan kaldırmak için, derhal olayların gerektirdiği, pratik olarak uygulanabilecek tüm önlemleri alacaktır.

(d) Gereksinim duyulduğunda, suyolu devletleri acil durumlarla baş edebilmek için, birlikte acil hareket planları geliştirecekler ve gerekli durumlarda etkilemeleri muhtemel diğer devletlerle ve yetkili uluslararası organizasyonlarla işbirliği içinde olacaklardır.

f. BÖLÜM VI: SUYOLU İLE İLGİLİ DİĞER ESASLAR

(1) MADDE 26- Suyolunun Yönetimi:

(a) Suyolu devletleri, aralarında herhangi birinin isteği üzerine, uluslararası bir suyolunun yönetimi konusunda, ortak yönetim mekanizmalarının kurulmasını da içeren karşılıklı danışmalarda bulunabilirler.

(b) Bu maddenin amaçları için, "yönetim" özellikleri; Uluslararası bir suyolunun sürekli gelişmesini planlamak ve kabul edilen her türlü planların uygulanmasını sağlamak ve Suyolundan akılcı ve optimal bir şekilde yararlanılmasını, korunmasını ve denetlenmesini sağlamak anlamına gelir.

(2) MADDE 27- Suyolu Düzenlemeleri ile İlgili Esaslar:

(a) Suyolu devletleri, uygun olan durumlarda uluslararası bir suyolunun su akışının düzenlenmesinin gereklerine ve fırsatlarına göre davranmak için işbirliği yapacaklardır.

(b) Başka yönde bir antlaşma olmadıkça suyolu "Devletleri, gerçekleştirmeye karar verdikleri inşaat bakım işlemlerine veya benzeri düzenlemelerin harcamalarının karşılanmasına, karşılıklı haklarının korunması esası ile, katılacaklardır.

(c) Bu maddenin amaçlan için "düzenleme", uluslararası bir suyolunun su akışını değiştiren, yönünü çeviren veya bir başka şekilde kontrol eden her türlü kalıcı önlemler veya hidrolik çalışmaların kullanımı anlamına gelir.

(3) MADDE 28- Suyolu Üzerinde Yapılacak Tesisler ile İlgili Esaslar:

(a) Suyolu devletleri, kendi sınırlan çerçevesinde kurulu tesislerin, hizmetlerin ve uluslararası suyolu ile ilgili diğer çalışmaların bakımı ve korunması için ellerinden gelen tüm çabayı göstereceklerdir.

(b) Suyolu devletleri, içlerinden dikkate değer boyutta *zararlı* etkilere maruz, kalacağına inanması için ciddi nedenlere sahip olan herhangi birinin isteği üzerine, şu konularda danışmalara başlayacaklardır:

- Tesislerin ve uluslararası suyoluna bağlı hizmetler ve ilgili diğer çalışmaların güvenli olarak işletilmesi ve bakımı; veya

- Tesislerin, hizmetlerin veya diğer çalışmaların kasdi veya sorumsuz davranışlara veya doğal güçlere karşı korunması.

(4) MADDE 29- Silahlı Anlaşmazlık Halinde Uluslararası Suyolları ve Tesisleri: Uluslararası suyolları ve ilgili tesisler hizmetler ve diğer çalışmalar uluslararası veya dahili silahlı anlaşmazlıklara uygulanan uluslararası yasanın ilke ve kurallarında öngörüldüğü şekilde koruma altına alınacak ve sözkonusu ilke ve kuralların ihlaline yolaçacak şekilde kullanılmayacaktır.

(5) MADDE 30- Dolaylı İşlemler:

Suyolu devletlerinin birbirleri ile doğrudan ilişki kurmalarını önleyen ciddi engeller olması durumunda, ilgili devletler iş bu maddelerde koşullara bağlanmış olan işbirliği yapma yükümlülüklerini, veri ve bilgi alışverişi yapmak, bildiri sunmak, irtibat kurmak, danışma ve görüşmeler yapmak dahil, kendi aralarında kabul edilmiş olan herhangi bir dolaylı yoldan yerine getireceklerdir.

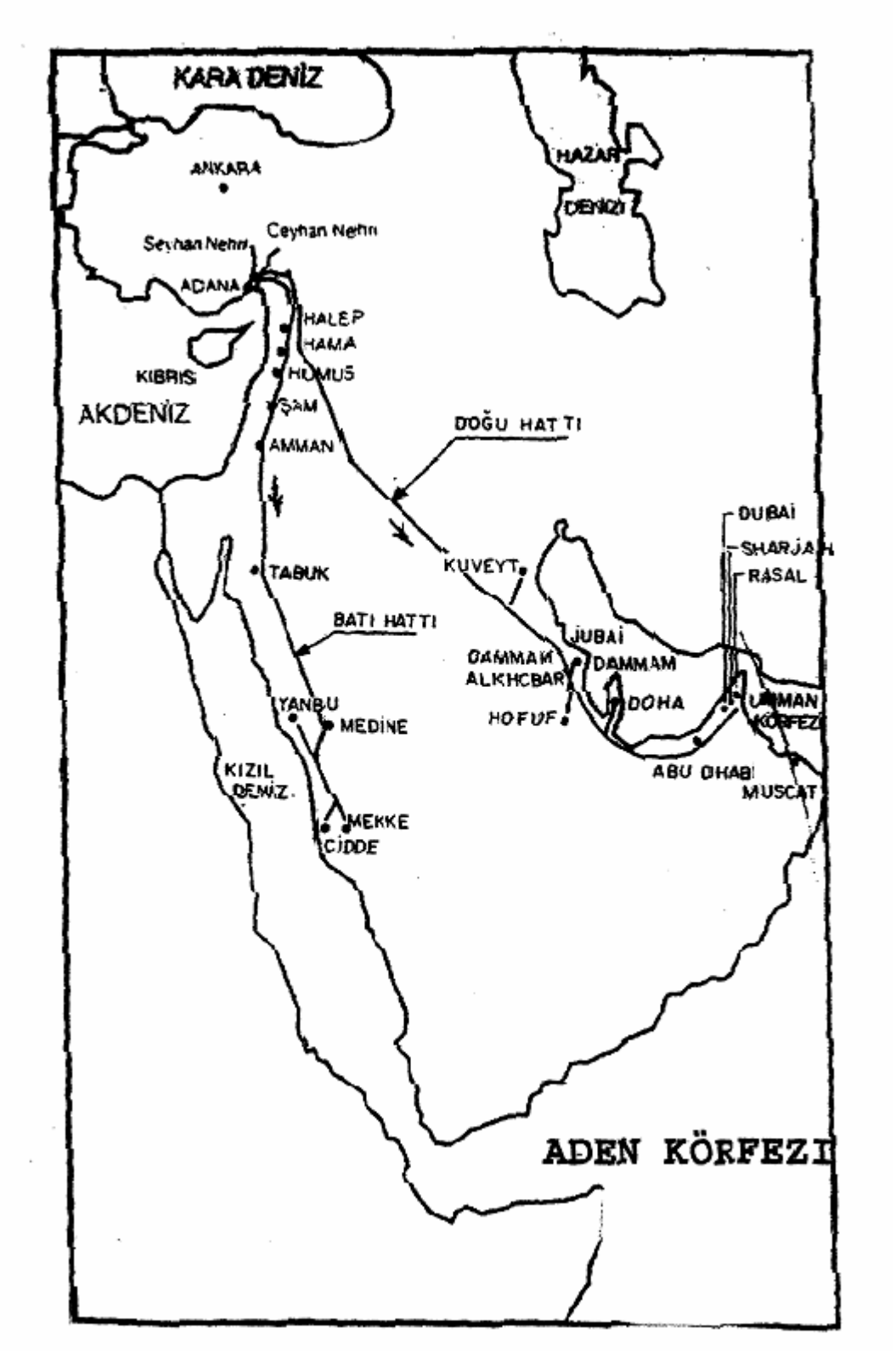
(6) MADDE 31- Ulusal Savunma ve Güvenlik İçin Yaşamsal Olan Veri ve Bilgileri İçeren Hükümler: İş bu maddelerde hiçbir şey, bir suyolu devletini, kendi ulusal savunması veya güvenliği için yaşamsal olan veri veya bilgileri sunmaya zorlamamaktadır. Bununla birlikte sözkonusu devlet, bu durumda mümkün olan en fazla bilgiyi sağlamak düşüncesi ile, diğer suyolu devletleri ile iyi niyetle işbirliği yapacaktır.

(7) MADDE 32- Suyolunda Ayrımcılık Yapılmaması İlkesi:

Suyolu devletleri, kendi yasal düzenlerine uygun olarak, uluslararası bir suyoluna ilişkin bir hareket sonucu dikkate değer zarar görmüş veya bundan dolayı tehdite maruz kalmış olan herhangi bir gerçek ya da tüzel kişiye yargı veya diğer işlemlere başvurma hakkı tanırken, milliyeti veya ikamet ettiği yer temelinde ayrımcılık yapamayacaktır.

EK-2

BARIŞ SUYU BORU HATTI PROJESİ

EK-3

ORTA DOĞU ÜLKELERİNİN SU KAYNAKLARI HARİTASI

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

Akçin Abdülkadir, **Yeni Dünya Düzeninde GAP'ın Önemi ve Türkiye'nin Üniter Yapısı Üzerinde Orta Doğu Ülkelerinin Siyasi Ekonomik Emelleri**, İstanbul, 1995.

Akmandor Neşet, **Su Sorununun Fiziksel Boyutları" Orta Doğu Ülkelerinde Su Sorunu**, Nurol Matbaası, Ankara, 1994.

Alacakaptan G. Aydın, **Su Sorunu, Türkiye ve Orta Doğu**, Bağlam Yay., İstanbul, 1993.

Bilen Özden, **Orta Doğu Su Sorunları ve Türkiye**, TESAV Yay., İstanbul, 1996.

Bilen Özden, **Turkey & Water Issues in The Middle East**, Afşaroğlu Printing House, Ankara, 2000.

Bir Mustafa, **Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1986.

Bulloch John ve Darwish Adel, (Çeviren Mehmet HARMANOS), **Su Savaşları**, Altın Kitapları Yay., İstanbul, 1994.

Büyük Larousse, Cilt 2, İnterpress Basın Yayın A.Ş., İstanbul, 1986.

Okman Cengiz, **Su Sorunu ve Orta Doğu'da Stratejik Durum, Su Sorunu, Türkiye ve Orta Doğu**, Bağlam Yayınevi, İstanbul 1993.

Çelik Edip, Milletlerarası Hukuk (I-II), Filiz Kitapevi, İstanbul, 1987.

Demirhan N. Atilla, **Dünya Devleti Olmaya Namzet Türkiye'nin Uzun Vadeli Orta Doğu Politikası ve Dikkati Çeken Hususlar**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Temmuz 2000.

Doğanay Hayati, **Türkiye Ekonomik Coğrafyası**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1994.

Dumont Sophie, (Çeviren: İbrahim YILMAZ), **Yakın Doğu'da Su: Stratejik Koz ve Barış Unsuru**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ocak 1996.

Elmastaş Necmettin, "Dicle Akarsuyu Havzasının Hidrolojik Etüdü ve Planlaması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.

Erk Nejat, **GAP'in Gerçekleşme Sonrası Değerlendirilmesinin Taşıdığı Güçlükler**, GAP, Biar A.Ş. Yay., Ankara, 1987.

Esenyel Ömer, **Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Bu Potansiyel'in Kullanılması**, HAK Yayını, İstanbul, 2001.

Gelişim Hachette, Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, Sayı 3.

Gelişim Hachette, Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, Sayı 4.

İnan Yüksel, **Uluslararası Adalet Divanının Yargı Yetkisi**, AİTİA Yayınları, Ankara, 1982.

İzbırak Reşat, **Türkiye**, Milli Eğitim Basımevi, 2. Baskı, İstanbul, 1984.

Kocabaş İbrahim, **Türkiye'nin Sınıraşan Suları (Fırat ve Dicle)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Kamu Yönetimi Lisans Üstü Uzmanlık Programı, Ankara, 1995.

Kolars J. F. and William A. Mitchell, **The Euphrates River and The Southeast, Anatolia Devolopment Project Vate: The Middle East Imperative**, Southern Illinois University Press, Corbondale and Edward Sville, USA, 1991.

Kolars J. F., **Managing The Impact of Development: The Euphraset and Tigris Rivers and The Ecology of The Arabian Gulf-A Link An Element of Cooperation And Development In The Middle East**, Konulu Konferans Bildirileri Yayım, Hacettepe Üniversitesi ve Friedrich - Nauman Vakfi, Ankara, 1994.

Koni Hasan, **Su Sorununun Siyasal Boyutları, Orta Doğu Ülkelerinde Su Sorunu**, TESAV Yay., Ankara, 1994.

Kut Gün, **Orta Doğu'da Su Sorunu Çözüm Önerileri**, Orta Doğu'da Su Sorunu, HAK Yayınları, İstanbul, 1993.

Kut Gün, **Orta Doğu Sorunları ve Türkiye**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1991.

Meydan-Larousse Gençlik Ansiklopedisi, Sayı 2, Sabah Yayınları.

Müftüoğlu Ferruh ve Şen Zekai, **Osmanlı Coğrafyasından Günümüze Orta Doğu'da Su Meseleleri**, Osmanlı Su Medeniyeti Uluslararası Sempozyum Bildirileri Kitabı, İSKİ Yayınları, İstanbul, 2000.

Müftüoğlu Ferruh, **Orta Doğu Su Meselesi ve Türkiye**, Marifet Yayınları., 1997.

Mütercimler Erol, **21. Yüzyıl ve Türkiye "Yüksek Strateji"**, Erciyaş Yayınları, İstanbul, 1997.

Pamukçu K., **Su Politikası**, Bağlam Yayınları, Mayıs 2000.

Pazarcı Hüseyin, **Orta Doğu Ülkelerinde Su Sorunu**, Tesav Yayınları, Ankara, 1994.

Sağlam Metin, **Orta Doğu ve Orta Asya'da İstikrar Unsuru Olan Türkiye**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Temmuz 1996.

Sar Cem, **Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel İle Tarımsal Yararlanma Hakkı**, Sevinç Matbaası, Ankara Üniversitesi S.B.F., Ankara, 1970.

Sosyal İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Cilt l, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

Şehsuvaroğlu Lütfi, **Su Barışı-Türkiye ve Orta Doğu Su Politikaları**, Gümüş Motif Yayınları, İstanbul, 1997.

Şehsuvaroğlu Lütfi, **Su Savaşları mı Su Barışı mı?**, Osmanlı Su Medeniyeti Uluslararası Sempozyum Bildirileri Kitabı, İSKİ Yayınları, İstanbul, 2000.

Şen Sebahattin, **Orta Doğu'da Terör, Su Sorunu, Türkiye ve Orta Doğu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.

Tiryaki Orhan, **Sınıraşan Sular ve Orta Doğu'da Su Sorunu**, HAK Yayınları, İstanbul, 1994.

Toklu Vefa, **Su Sorunu Uluslararası Hukuk Ve Türkiye**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 1999.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Bölgesel ve Sınıraşan Sular Dairesi, **Orta Doğu'da Su Sorunu**, Ankara, Ekim 1994.

Tomanbay Mehmet, **Dünya Su Bütçesi ve Orta Doğu Gerçeği**, Gazi Kitabevi, Ankara, 1998.

Türkdoğan Orhan, **Güneydoğu Anadolu Projesinin Sosyo Kültürel Yönü GAP ve GAP'ın Doğuracağı Sonuçlar**, Aydınlar Ocağı Yayınları Özel Matbaası, İstanbul, 1989.

Uluatam Özhan, **Damlaya Damlaya Orta Doğunun Su Sorunu** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998.

Ünver Olcay, **Su Kaynakları Mühendisliği Açısından Fırat-Dicle Havzası**, Sınıraşan Sularımız ve Orta Doğu'da Su Sorunu Sempozyumu, HAK Yayınları, İstanbul, 1995.

Versan Rauf, **Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hukuk Açısından Türk-Arap İlişkileri, Su Sorunu, Türkiye ve Orta Doğu**, Bağlam Yayınları, İstanbul 1993.

Veslind Prut, **Orta Doğu'nun Kritik Kaynağı "Su", Orta Doğu'da Su** Sorunu, HAK Yayınları, İstanbul 1993.

Yıldız Y. Gökalp, **Golan Tepelerinin Stratejik Önemi ve Politikalar**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Temmuz 2000.

Zehir Cemal, **Türkiye ve Orta Doğu Su Meseleleri**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998.

Gorbaçov Mikhail, **Yerküre Manifestom**, Türkçesi Babıali Kültür Yayınları.

MAKALELER

Beschorner Natasha, "**Leav et le Processusde Israela Arabe, Politique Entrance**", 1992.

Cowell Alan, "**Recipe For Middleeast Conflict :Add Water**", Newyork Times, April 16, 1989.

Falkenmark M, "**Global Water Issues Confronting Humanity**", Journel of Peace Research, Mayıs 1990.

Durmazuçar Vedat, "**Orta Doğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri**" Ekim 2002 İstanbul

Gökçen Ahmet, "**Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP'ın) Ekonomik Sonuçları**", 1989.

İnan Kamuran; "**Southeastern Anatolia Project and Turkeys Relations With the Middle-East Countries**", Middle East Business And Banking, March, 1990.

Jamsen Godfrey, "**Türkiye, Syria and Iraq : Euphrates Tussle, Middle East International**", FebrUluslararasıry 16, 1990.

Naff Thomas, "**Water: That Peculıar Sustance**" Research And Exploration, Water Issue, November 1993.

Nasrallah Fida, "**Middle East Waters**", Middle East International, 27 Nisan 1990.

T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, "**Güneydoğu Anadolu Projesinde Son Durum**", Haziran 2000.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "**Water Issues Between Turkey, Syria and Iraq**", Ankara, June 1996.

"**Water Power And Dam Construction**", Şubat 1990.

"**Water Power And Dam Construction**", Mayıs 1992.

"**Water Power And Dam Construction**", Eylül 1992.

"**Water Power And Dam Construction**", Ekim 1992.

GAZETELER

Cumhuriyet, 15 Eylül 1992.

Dünya, Tekinel Osman, "**Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Dış Politikasına Etkileri**", 12 Ekim 1992.

Dünya, Ünver Olcay, "**GAP 3.5 Milyon Kişiye İş İmkanı Sağlayacak**", 9 Kasım 1994.

Hürriyet, 10.06.1998.

Milliyet, 19 Ocak 2000.

Milliyet, 9 Aralık 1998.

Resmi Gazete, 12 Eylül 1947.

Resmi Gazete, 14 Mayıs 1976.

Star, 16 Haziran 2001.

Luxemburger Wort (Lüksemburg'da yayımlanan) gazetesi, 23 Mart 2009

L'Alsace (Fransa'da yayımlanan) gazetesi, 23 Mart 2009

La Stampa (İtalya-Torino'da yayımlanan) gazetesi, 23 Mart 2009

DERGİLER

Ayna Dergisi, Beschorner Natasha, "**Dicle ve Fırat'ta Su Sorunu**", Sayı:1, İstanbul, 1993.

Time, Bird Maryann, "**Dried Out**", May 7, 2001.

EP Politika Dergisi, "**Orta Doğu ve Türkiye'yi Kuşatan Su Sorunu**", Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.

Forum, "**Bölgesel Planlama Uygulamaları**", Temmuz 1999.

Ayna Dergisi, Gali Butros, "**Nil Vadisinde Su Yönetimi**", Sita Yayınları, İstanbul, 1993.

Ayna Dergisi, Hammas Ayşe, "**Uluslararası Su Yollarının Denizcilik Dışı Kullanım Yasası**", Sayı 1, İstanbul, 1993.

Türkiye Coğrafyası Dergisi, Karabulut Yalçın, "**Türkiye Hidroelektrik Enerjisi Üretiminde Fırat Havzasının Önemi**", Sayı: 2, Ankara, 1993.

Time, Kluger J. and Lemanıck M., "A Climate Of Despair", April, 2001.

Middle East International, 8 Haziran 1990.

Newyork Times, 11 Eylül 1990.

Ayna, Özcel Berk, "**Güvensizlik Kurbanı Orta Doğu'da Barış Suyu Projesi**", Güz 1993.

Görüş Dergisi, Yurdakul Oğuz, "**GAP'ın Ekonomiye Etkileri**", TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1993.

Diplomatik, Zehir Cemal, "**Stratejik Su Meselesi ve Türkiye Suları**", Sayı 31, Temmuz 1997.

BÜLTENLER/ARŞİVLER

Aydoğan Osman, "**21. yy.'a Girerken Güvenlik Politikaları Tartışmaları, Büyük Güçler, Komşularımız ve Türkiye**", Harp Akademileri Bülteni, İstanbul, 1998

Bağış A. İhsan, "**Dicle Fırat ve Türkiye'nin Su Politikası**", Harp Akademileri Bülteni, Sayı 192, İstanbul, 1999.

Balcı Ali, "**Keban Barajı Güneyinde Fırat Akarsuyu Havzasının Hidrolojik Etüdü ve Planlaması**", İstanbul, 1996.

DSİ, "**GAP 2000**", Ankara, 2000.

DSİ, Etüd ve Planlama Dairesi Başkanlığı; "**Fırat ve Dicle Nehirleri ile İlgili Türkiye-Suriye-Irak Arasındaki Sorunlar**", Konulu 1984 tarihli Raporu.

Gürdal V. ve Ağıralioğlu N., "**Baraj Haznelerinin İklime Etkisi**", Su ve Toprak Kaynaklarının Geliştirilmesi Konferansı Bildirileri-1, Ankara, 1994.

Hatay Yıllığı, 1973.

Memlük Yalçın, "**Tarih Boyunca Anadolu'da Su Kullanımının Peyzaj Mimarlığı Açısından İrdelenmesi**", Su ve Toprak Kaynaklarının Geliştirilmesi Konferansı Bildirileri-1, Ankara, 1994.

Önsoy H. ve Yüksek Ö., "**D. K.Akarsularında Kıyı Dengesi, Baraj Planlanması ve Havza Amenajmanı Açısından Sürüntü Maddesi Hareketi Etüdü**", Su ve Toprak Kaynaklarının Geliştirilmesi Konferası Bildirileri-1, Ankara, 1994.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Bülteni,1984.

İNTERNET

http://search.global.epnet.com, Cockburn Patrick, "**Drought And Diplomatic Dilemnias**", New Internationalist, 1999, Erişim Tarihi: .15 Eylül 2008. ,

http://search.global.epnet.com, Dellapenna J. W., "**The Two Rivers and Lands Between:Mesopotamia and The International Law Of Transboundry Waters**", BYU Journal of Public Law, 1996, Erişim Tarihi: .20 Eylül 2008.

http://search.global.epnet.com, Savage Christoper, "**Middle East Water**", Asian Water, FebrUluslararasıry 1991, Erişim Tarihi: .08 Aralık 2008.

http://search.global.epnet.com, Starr Joyce, "**Foreign Policy-Water Wars**", Spring 1991, Erişim Tarihi: .13 Kasım 2008.

http://search.global.epnet.com, Swaın Ashok, "**A New Challenge:Water Scarcity in The Arab World**", Arab Studies QUluslararasırterly, Winter 1998, Erişim Tarihi: .11 Ocak 2009.

www4.gve.ch/greenCrossprograms/ waterres/middleeast/ unver.html, Ünver Olcay, "Ragional Socioeconomik Development and Water, The Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey", 16 November1999, Erişim Tarihi: .21 Şubat 2009.

http://search.global.epnet.com, Morris Mary E., **Water And Conflict in The Middle East: Threats And Opportunities, Studies in Conflict & Terroism**, 1997, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2008.

ÖZGEÇMİŞ

1970 Bursa / M.K.Paşa doğumlu olan Serbay İLHAN ilk ve orta öğretimini M.K.Paşa'da tamamladıktan sonra, Deniz Kuvvetlerine katıldı. Askeri okul ve eğitimlerini tamamlamasını müteakip yüzer ve kara birliklerinde görevler aldı.

Askeri eğitim kurumlarının dışında 2003 yılında Anadolu Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden, 2007 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ana bilim dalı Yüksek Lisans programından mezun oldu. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ana bilim dalı Siyasi Tarih programında öğrenimine devam etti.

Halen Deniz Kuvvetlerine ait bir Tersane'de subay olarak aktif görevde bulunmakta olan Serbay İLHAN, evli olup Ertürk Berke adında 1 erkek çocuk babasıdır. Serbay İLHAN İngilizce bilmektedir.